T.C.
ÇANKIRI KARATEKİN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

MEDİKAL İSTİHBARATIN ULUSAL GÜVENLİK ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Abdurrahim ÖKSÜZ
ORCİD: 0000-0001-6683-492X

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman

Prof. Dr. Ertan BEŞE

Çankırı – 2022

BOŞ SAYFA

T.C.
ÇANKIRI KARATEKİN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

MEDİKAL İSTİHBARATIN ULUSAL GÜVENLİK ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Abdurrahim ÖKSÜZ
ORCİD: 0000-0001-6683-492X

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman

Prof. Dr. Ertan BEŞE

Çankırı – 2022

İÇİNDEKİLER

Sayfa

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ iii
ÖNSÖZ v
ÖZET vi
KISALTMALAR viii
TABLO LİSTESİ ix
ŞEKİL LİSTESİ x
1. GİRİŞ 1
2. TEMEL BİR İHTİYAÇ OLARAK GÜVENLİK 5
2.1. 'Güvenlik' Kavramı 5
2.1.1. Geleneksel Güvenlik Anlayışı 8
2.1.2. Yeni Güvenlik Anlayışı 12
2.1.3. Ulusal Güvenlik 15
2.1.3.1. Kamu Güvenliği ve Ulusal Güvenlikle İlişkisi 20
2.1.4. Uluslararası Güvenlik 21
2.2. Globalleşme ve Güvenlik Algısı 23
2.2.1. 'Globalleşme' Kavramı 23
2.2.2. Globalleşen Güvenlik Algısı 24
2.2.3. Globalleşmenin Sağlık Güvenliği ile İlişkisi 25
3. GÜVENLİK SORUNUNUN YAPI TAŞI OLARAK TEHDİT VE ULUSAL GÜVENLİK İLİŞKİSİ 28
3.1. Tehdit ve Güvenlik İlişkisi 28
3.1.1. 'Tehdit' Kavramı 28
3.1.2. Asimetrik Tehdit Olgusu 31
3.1.3. 'Tehdit' Kavramının Güvenlik Olgusu ile Doğrudan İlişkisi 34
3.2. Ulusal Güvenliğe Yönelik Bir Tehdit Unsuru Olarak Medikal Tehditler 35
3.2.1. 'Medikal Tehdit' Kavramı 36
3.2.2. Ulusal Güvenliği Etkileyebilecek Medikal Tehditler 39
3.2.2.1. Dünya'ya Yayılan Salgın Hastalıklar 39
3.2.2.2. Çevresel Tehditler 42
3.2.2.2.1. Küresel Isınma, İklim Değişikliği ve Afetler 44
3.2.2.2.2. Tehlikeli Endüstriyel ve Kimyasal Atıklar 49
3.2.2.3. Kitle İmha Silahlarıyla Gelen Tehditler 50
3.2.2.4. Gıda Güvenliğine Yönelik Tehditler 52
3.3. Medikal Tehditler 55

4. MEDİKAL İSTİHBARATIN ULUSAL GÜVENLİĞİN KORUNMASINDAKİ ÖNEMİ 60
4.1. 'İstihbarat' Kavramı 60
4.2. İstihbarat Türleri 62
4.3. İstihbaratın Devletler İçin Önemi 62
4.4. Medikal İstihbarat Kavramı 64
4.5. Medikal İstihbaratın Askeri Güçler İçin Önemi 69
4.6. Medikal İstihbaratın Kapsamı 70
4.6.1. Sağlık Kapasitesi ve Yetenekler 70
4.6.2. Epidemiyoloji 71
4.6.3. Toplum Sağlığı ve Çevresel Faktörler 73
4.7. Medikal İstihbaratın Esasları 74
4.8. Medikal İstihbarat Döngüsü 75
4.8.1. İstihbarat İhtiyaçlarının Tespiti ve Yönlendirilmesi 75
4.8.2. Haberlerin Toplanması 75
4.8.3. Haberlerin Analizi 76
4.8.4. İstihbaratın Paylaşılması ve Kullanımı 76
4.9. Ulusal Güvenlik için Medikal İstihbaratın Önemi 76
4.10. Medikal istihbaratın Çok Uluslu Müdahalelerdeki Önemi 79
4.11. Medikal ve Biyografik İstihbarat İlişkisi ve Uzaktan Medikal Teşhis 80
4.12. Medikal İstihbaratın Saldırı Maksatlı Kullanımı 83

SONUÇ 87

KAYNAKÇA 91

ÖZGEÇMİŞ 108

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Yüksek Lisans tezi olarak hazırladığım *''Medikal İstihbaratın Ulusal Güvenlik Üzerindeki Etkisi''* adlı çalışmanın öneri aşamasından sonuçlanmasına kadar geçen süreçte bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle uyduğumu, tez içindeki tüm bilgileri bilimsel ahlak ve gelenek çerçevesinde elde ettiğimi, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığım bu çalışmamda doğrudan veya dolaylı olarak yaptığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu beyan ederim.

13 / 07 / 2022

İmza

Abdurrahim ÖKSÜZ

TEZ KABUL VE ONAY

ÇANKIRI KARATEKİN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Abdurrahim Öksüz tarafından hazırlanan Medikal İstihbaratın Ulusal Güvenliğe Etkisi başlıklı bu çalışma, 10.08.2022 tarihinde yapılan tez savunma sınavı sonucunda [oybirliği/oy çokluğuyla] başarılı bulunarak jürimiz tarafından Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ (Unvanı, Adı ve Soyadı).

Danışman: Prof. Dr. Ertan BEŞE İmza:

Üye: Prof. Dr. Aytekin GELERİ İmza:

Üye: Dr. Öğr. Üyesi Cem KARAKILIÇ İmza:

ONAY

Bu Tez, Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun ...../..../ 2022
tarih ve ..... sayılı oturumunda belirlenen jüri tarafından kabul edilmiştir.

……..
Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

Ulaşım araçlarının gelişen teknoloji ile birlikte gelişmesi ve hızlanması, günümüzde binlerce kilometlerik mesafelere ulaşımın saatlerden ibaret olmasını sağlamıştır. Fakat bu durum bulaşıcı hastalıkların yayılımını hızlandırmakta, pandemilerin oluşmasına neden olmaktadır. Bu yüzdendir ki medikal istihbarat, geçmiş yıllara kıyasla hiç olmadığı kadar çok önem kazanmıştır. Medikal tehditler, yalnızca insanların fiziksel sağlığını değil; aynı zamanda ruh sağlığını da etkilediği gibi ekonomiyi, kişisel hak ve özgürlükleri, çevreyi ve ulusal güvenliği çok yönlü olarak etkilemektedir.

Bu çalışmanın başından sonuna kadar bana olan inancını hiç yitirmeden, engin tecrübesini ve bilgisini benimle paylaşan, çalışmamın mimarı danışman hocam sayın *Prof. Dr. Ertan BEŞE'*ye sonsuz teşekkür ederim.

Ayrıca bu günlere gelmemi sağlayan, ilk öğretmenim olan anneme ve babama, maddi ve manevi desteklerini esirgemeyen ve her zaman yanımda olan abime ve kardeşime, bana her zaman destek olan, bu hayattaki en büyük şansım, eşim Esra COŞKUN ÖKSÜZ'e sonsuz teşekkür ederim.

Son olarak, beni bu yolda maddi ve manevi olarak destekleyen, Emaan Business Organization – Emre ŞAHİN'e, Beşpınar İnşaat – Hüseyin BEŞPINAR'a, Leeman Döner – Salih KILIÇ'a ve son olarak, Sertec NL - Aydın KADAN'a sonsuz teşekkür ederim.

13 / 07 / 2022

Abdurrahim ÖKSÜZ

ÖZET

Tezin Başlığı : **Medikal İstihbaratın Ulusal Güvenliğe Etkisi**
Tezin Yazarı : **Abdurrahim ÖKSÜZ**
Danışman : **Prof. Dr. Ertan BEŞE**
Anabilim Dalı : **Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi**
Tezin Türü : **Yüksek Lisans**
Kabul Tarihi:

Bu araştırmada; günden güne değişen güvenlik algısıyla birlikte, devletin varlığının temeli olan ulusal güvenliğin sağlanmasında Medikal İstihbarat faktörünün tartışılmaz önemi araştırılmıştır.

Araştırmada öncelikle 'güvenlik' kavramının farklı tanımlarına yer verilerek ortak bir tanıma ulaşılmak amaçlanmış; güvenlik ve tehdit arasındaki ilişki incelenerek sonuca varılmaya çalışılmıştır. 'Tehdit' kavramının çok boyutlu ve asimetrik bir olgu haline geldiği anlatılmış, ulusal güvenliği etkileyen medikal tehditlerin genel çerçevesi çizilmiştir.

Tarih boyunca kimi zaman ciddi olayların seyrini değiştirebilecek asimetrik etkiye sahip salgın hastalıklardan örnekler verilmiş; günümüzde biyoteknolojik ve medikal tehditlerin insan güvenliğini, sağlığını ve dolayısıyla ulusal güvenliği tehdit ettiği örneklendirilerek anlatılmıştır. İnsan ve doğa sağlığına ciddi zararlar verebilen salgınların doğal yollarla oluşup oluşmadığının kolaylıkla tespit edilemeyecek kadar derin etkilere sahip olduğu açıklanmıştır.

'Medikal tehdit' veya 'medikal istihbarat' olgularının kötüye kullanılmasıyla, bireysel veya ulusal güvenliğe karşı oluşturduğu ciddi tehditler örneklendirilmiş; bu tehditler neticesinde devletlerin yeni güvenlik tedbirleri almak zorunda kalmasıyla daha da önem kazanan 'medikal istihbarat' kavramı analiz edilmiştir. 'Medikal istihbarat' faaliyetlerinin, devletlerin ulusal güvenliklerini sağlayabilmesi, sınırlar içinde veya dışındaki bulaşıcı hastalıkları, sağlığı tehdit edebilecek birçok tehdidi önceden tespit edip vaktinde uyarmasıyla ne denli önleyici bir güç olabileceği açıklanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tehdit, Ulusal Güvenlik, İstihbarat, Salgın, Medikal İstihbarat

ABSTRACT

Thesis Title : The Impact of Medical Intelligence on National Security
Author : Abdurrahim ÖKSÜZ
Supervisor : Prof. Dr. Ertan BEŞE
Department : Political Science and Public Administration
Thesis Type : Master's Thesis
Date :

A critical aspect of national security and protection is the medical intelligence factor, which makes up the basis of the state's existence, as well as the perception of security that changes day by day. The different definitions of the concept of security are given in the research by examining the relationship between security and threat to reach a conclusion.

The concept of threat has become a multidimensional and asymmetrical fact, and the general framework of medical threats affecting national security is described.

In the past, epidemic diseases with asymmetric effects have changed the course of events. An explanation of how biotechnological and medical threats could threaten human safety, health, and national security are given with practical examples.

An explanation that epidemics have such profound effects that they cannot be determined if they occur naturally is given.

It is exemplified that the abuse of the facts of medical threat and medical intelligence that would be threatening for individuals and national security, and it is analyzed that states have taken new security measures because of these threats since the concepts of medical intelligence has become even more important.

Finally, the research will outline how the concept of medical intelligence can strengthen the national security of countries and how it can detect infectious diseases inside and outside borders, as well as various some other threats that may affect health.

Keywords: Threat, National Security, Intelligence, Epidemic, Medical Intelligence

KISALTMALAR

ABD Amerika Birleşik Devletleri

AFMIC Armed Forces Medical Intelligence Center (ABD Silahlı Kuvvetleri Tıbbi İstihbarat Merkezi)

a.g.b. Adı geçen belge

a.g.e. Adı geçen eser

a.g.m. Adı geçen makale

a.g.y. Adı geçen yayın

AIDS Acquired Immune Deficiency Syndrome (Edinilmiş Bağışıklık Yetersizliği Belirtisi

BM Birleşmiş Milletler

CIA Central Intelligence Agency (Abd Merkezî İstihbarat Örgütü)

Çev. Çeviren

ed. Editör

GDO Genetiği değiştirilmiş organizma

IPCC Intergovernmental Panel On Climate Change (Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli)

KBRN Kimyasal Biyolojik Radyasyon Nükleer

KİS Kitle imha silahları

MPAC Medical And Psychıatrıc Analysıs Center (Tıbbi ve Psikiyatrik Analiz Merkezi)

NATO North Atlantic Treaty Organization (Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü)

NCMI National Center For Medical Intelligence (ABD Ulusal Tıbbi İstihbarat Merkezi)

p. Page

s. Sayfa

S. Sayı

SARS Severe Acute Respiratory Syndrome (Ciddi Akut Solunum Yolu Sendromu)

vb. Ve benzeri

vd. Ve diğerleri

WHO World Health Organization (Dünya Sağlık Örgütü)

TABLO LİSTESİ

Tablo No: **Sayfa**

Tablo 3.1. Avrupa Birliği Vatandaşlarının Endişeleri 29
Tablo 3.2. Tarihteki En Ölümcül Salgın Hastalıklar. 42

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil No: **Sayfa**

Şekil 3.1. Yeni ve Yeniden Ortaya Çıkan Enfeksiyon Hastalıklarına Küresel Örnekler..... 40
Şekil 3.2. İklim Değişikliği ve Ozon Tabakasının İncelmesinin Sağlık Üzerindeki Etkileri..... 48

1. GİRİŞ

İlk olarak Çin'in Wuhan şehrinde bir hayvan pazarında 27 Aralık 2019'da tespit edilen bir virüs, beklenmedik bir hızla tüm dünyayı etkisi altına alarak küresel bir pandemi felaketi haline geldi. 'Covid-19' olarak tanınan bu pandemi, 9 Kasım 2021 tarihi itibariyle 251.252.276 kişiye bulaşmış, 227.469.739 kişi iyileşirken, virüs nedeniyle 5 milyonu aşkın kişi hayatını kaybetmiştir (World Meters, 2021, s. 1). Dünya tarihinde birçok örneği yaşanan bu tarz pandemilerin bu denli ağır sonuçlarının olması, tüm dünyaya 'medikal tehdit' kavramını bir kez daha hatırlatmıştır. Bu ve benzeri tehditler, insan sağlığını tehlikeye atmasının yanı sıra devletler için ulusal güvenliği de zedeleyecek sosyal ve ekonomik tehlikeler yaratmıştır. Bu nedenle, bu gibi tehlikeleri önleyici güç olan 'medikal istihbarat' kavramı önem kazanmıştır.

Bu bakış açısıyla ilerleyen bu çalışmanın amacı; literatürde yeterli örnek çalışma bulunmadığından, tanımlanması ve etkilerinin bilinmesi önemli bir ihtiyaç olduğundan, insan ve dolayısıyla toplum sağlığını tehdit eden olguların önceden saptanması ve gerekli tedbirlerin alınmasıyla ulusal ve uluslararası güvenliğin sağlanmasında yadsınamaz payı olan 'medikal istihbarat' kavramının önemini anlatmaktır. Bu amaçla, herşeyden önce 'güvenlik' kavramı anlatılmış, tehdit algısıyla olan bağlantısı analiz edilmiş, medikal tehditlerin neler olduğu ortaya konulmaya çalışılmış ve bu tehditlerin önleyici gücü olan istihbarat kavramı ile 'medikal istihbarat' kavramları açıklanarak bu kavramlar arasındaki ilişki ortaya konmuştur.

Medikal tehditler, her devletin karşı karşıya kaldıklarında üzerinde uzlaşabildikleri türden ciddi nitelikteki tehditler arasında kabul edilmektedir. Bu bağlamda güvenliğin alt başlıklarından olan sağlık güvenliği, kişi güvenliği, gıda güvenliği ile çevre güvenliği gibi, insan sağlığını doğrudan etkileyen tehdit alanlarından bahsedilmiş ve 'güvenlik' kavramı bu çerçevede tartışılmıştır.

İnsan sağlığına zarar verme potansiyeli olan medikal tehditler, özellikle de hastalık, virüs ve çevresel tehditler araştırılarak bu tehditlerin ortaya çıkarabileceği risklerin vereceği zararların en aza indirilebilmesi için önceden saptanıp önlemler alınması gerektiği üzerinde durulmuştur. Bu tehditlerin ulusal güvenliğe olası etkileri ve bu

etkileri en aza indirebilmek için ulusların bir ön savunma biçimi olarak ‘medikal istihbarat’ kavramı açıklanmıştır. Çünkü 2019 yılında yayılmaya başlayan ‘covid-19’ gibi salgın hastalıkların insanlara, uluslara, savaşlardan veya doğal afetlerden daha büyük zararlar verebildikleri gözlemlenmiştir.

Çalışmada cevap aranan temel soru, değişen güvenlik olgusu ile birlikte ulusal güvenliğin sağlanmasında medikal istihbaratın neden önem arz ettiği ve nasıl kullanılması gerektiğidir. Ana tezimiz ise, ulusal güvenliğin sağlanmasında medikal istihbaratın yadsınamaz öneminin olduğudur. Bu bağlamda araştırmada niteliksel yöntemler kullanılmıştır. Araştırmada olgusal ve yargısal veriler kullanılmak suretiyle; kütüphaneler, akademik veri tabanları, bilimsel yayın tarama siteleri, medya ve internet arşivleri, resmî internet sitelerinden elde edilen birincil ve ikincil kaynaklardan yararlanılarak belgesel tarama yöntemi kullanılmıştır. Ayrıca verilerin analiz edilip yorumlanmasında, çoğunlukla basılı metinler kullanıldığından nitel araştırma tekniklerinden doküman incelemesi ve içerik analizi yöntemleri uygulanmıştır.

Çalışmada, siyaset bilimi ve uluslararası ilişkiler disiplini içinde önemli bir yer tutan güvenlik ve istihbarat çalışmaları alt başlıkları üzerinde durulmuştur. Araştırmaya teşvik eden en önemli neden, salgın hastalıklarla mücadelede yetersiz kalınmasından dolayı zedelenen bireysel ve ulusal güvenlik duygusunun; ancak tehditlerin belirginleştirilip mücadele gücünün arttırılmasıyla onarılabileceğine olan inanç ve bu inancı destekleyen ‘medikal istihbarat’ kavramının bilinirliğinin yetersiz olmasıdır. Ulusal güvenliğin sağlanmasında medikal istihbaratın önemini gösterebilmek ve daha anlaşılır hale getirebilmek için tezin ana hedefi, ‘medikal tehdit’ kavramının incelenmesi olmuştur.

Araştırma dört temel bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde, ‘güvenlik’ kavramı analiz edilmeye çalışılmış, bu olguya neden ihtiyaç duyulduğu, bu ihtiyacın bireyler, uluslar ve devletler üzerinde nasıl etkileri olduğu anlatılmıştır. Birçok tanımı bulunan ve özünde tartışmalı olan ‘güvenlik’ kavramı, literatür taraması yapılarak farklı tanımlamalarıyla açıklanmaya çalışılmış, farklı teorilerden faydalanılarak, ulusal ve uluslararası güvenlik kavramları üzerinde durulmuştur.

Güvenlik, en basit tanımıyla tehdidin olmayışı anlamına gelmektedir. Güvenliğe duyulan ihtiyaç, tehdidin varlığı sonucu ortaya çıkan ve giderilmesi zorunlu bir

ihtiyaçtır. Bu kavrama yönelik yeni yaklaşımların ortaya çıkması, risk ve tehditlerin farklılaşması, kavramın tanımlanmasına da yeni boyutlar kazandırmıştır.
Günümüzde 'tehdit' kavramı, tek boyutlu, ulusların zaaflarından ortaya çıkan tehditlerden ziyade asimetrik bir güç halini almıştır. Çok boyutlu bir anlam kazanan 'güvenlik' kavramının, eskisi gibi sadece askeri güvenlikten ibaret olmadığı, sınırları aşan tehditlerin tüm dünyada kabul edilen yeni güvenlik algıları yarattığından bahsedilmiştir.

İkinci Bölüm'de güvenlik olgusuna ihtiyaç duyulmasının temel nedeni olan 'tehdit' kavramı açıklanmaya çalışılmıştır. Bu kavramın tek boyutlu halinin anlatılmasının yanı sıra, son yıllarda sıkça kullanılan 'asimetrik tehdit' kavramına da değinilmiş ve asimetrik tehditlerin ulusal güvenlikle olan yakın ilişkisi ele alınmıştır. 'Tehdit' kavramının detaylıca analizinden sonra; insan ve diğer canlıların sağlığını doğrudan etkileyen, , suistimal edilmesiyle devletlere karşı asimetrik tehlike yaratabilen ve ulusal güvenlikle de yakın ilişkili olan medikal tehditlerin boyutları incelenmiş ve bu ilişkiler ortaya konmuştur.

Geçmişte insan ve doğa sağlığını tehdit etmiş hastalıkların yanı sıra, günümüzde yaşanan Covid-19 gibi salgın hastalıların hızla ve kolayca yayılarak ne denli ciddi tehlikeler yarattığı örneklendirilerek anlatılmıştır. Bununla birlikte çevresel tehditler de ele alınmış, insan sağlığına olan etkilerinden bahsedilerek medikal tehdit olarak değerlendirilmesi gerekliliğinden üzerinde durulmuştur.

Üçüncü Bölüm'de ise, devletlerin karşı karşıya kalabileceği tehditlerin önceden algılanarak gerekli önlemlerin alınabilmesine imkan sağlaması açısından 'istihbarat' kavramı açıklanmaya çalışılmıştır. Kavramın literatürdeki esaslarına değinilmiş, bunun ardından tarihteki yeri anlatılarak geçirdiği tarihsel süreç ortaya konulmuştur. Bu süreç içerisinde sürekli gelişen istihbarat türleri anlatılmış ve nihayetinde 'istihbarat' kavramının devletler, dolayısıyla güvenlik için önemi ortaya konmuştur.

Araştırmanın son bölümünde ise, 'medikal istihbarat' kavramı analiz edilmiştir. Medikal istihbaratın, bireyleri ve ulusları tehdit eden salgın hastalık gibi tıbbi sorunların önceden fark edilmesi ve tehlikenin boyutlarının keşfedilmesiyle birlikte

alınabilecek önlemlerin belirginleştirilmesinde haiz olduğu önem ele alınmıştır. Bu bağlamda medikal istihbaratın ulusal güvenliğin sağlanmasındaki yeri ortaya konmuştur.

2. TEMEL BİR İHTİYAÇ OLARAK GÜVENLİK

2.1. 'GÜVENLİK' KAVRAMI

'Güvenlik' kavramının birden çok tanımı bulunmaktadır. Bu tanımlar farklı toplumlarda farklı anlamlar kazanacağı gibi, farklı bireyler için farklı anlamlar ifade edebilmektedir. Sözlükte yer alan çağdaş tanımıyla güvenlik; bir bireyin, kuruluşun veya ülkenin; yabancı bir bireyin, kuruluşun veya ülkenin suç, tehdit veya saldırılarına karşı korunması durumudur (Sözlük, 2021, s. 1477).

Güvende olduğumuzu düşünmenin veya reel anlamda güvende olmanın bazı ön koşulları vardır. Bu bağlamda değerlendirdiğimiz zaman güvende olmak; kaygı, öfke, tehdit veya tehlikeli durumların olmaması veya gündelik yaşamı etkilemeyecek düzeyde az olmasıdır. Bu sebeple güvenlik duygusunun olmaması, bireyin ve dolayısıyla toplumun iç huzuruna engel olmaktadır.
Politik alanda güvenlik kaygısının olmaması için iki temel koşul bulunur. İlk koşul, devletin sahip olduğu değerlere karşı bir tehlikenin olmama durumudur. İkinci önemli koşul ise; devletin tehlikeleri, ihmalleri, saldırıları yok edebilme gücüdür.

'Güvenlik' kavramı, ilkel çağlardan beri sürekli insanlığın temel ihtiyaçlarından biri olmuştur. Bu ihtiyaç hayatta kalmak için ihtiyaç duyduğumuz fizyolojik ihtiyaçların ardından gelecek kadar önemli bir ihtiyaçtır. Fizyolojik ihtiyaçların elde edilmesi üzerine beden, iş, kaynak, ahlak, aile, sağlık ve mülkiyet güvenliği gibi güvenli ortamlar bulunmaya çalışılır (Maslow, 1943, s. 370-396).
Bireyin dış tehditlerden korunması, bu şekilde fizyolojik ve psikolojik zararlardan korunmasıyla mümkün olur. Ancak 'güvenlik' kavramını tanımlamak güçtür. Zira kavramsal olarak toplumdan topluma değiştiği gibi, zamanla tehditlerin çeşitlenmesi 'güvenlik' kavramının genel geçer bir tanımlamasının yapılmasını zorlaştırmaktadır. Bu tanımlamayı yapabilmek için, ilk olarak neyin güvenli olduğuna karar vermek gerekir. İlkel yaşamda dış tehditlerden koruduğu için mağara 'güvenlik' kavramının tanımı olabildiği gibi, salgın hastalıklar, virüsler vb. durumlardan korunabilmek için ise steril bir ortam veya teması kesmek güvenlik tanımının karşılığıdır.

Özetle ‘güvenlik’ kavramı, ‘var olan tehditten korunma durumudur’ denebilir. Diğer taraftan, sahip olunan değerlere yönelik herhangi bir saldırı hakkında korkunun olmamasıdır (Wolfers 1952, s. 485 - 496). Bu bakış açısıyla güvenlik, içgüdülerle güvende olunmadığının anlaşıldığı hallerde tespit edilmesi daha kolay bir olgudur.

‘Güvenlik’ kavramı, esnek ve belirsiz bir kavramdır. Bu nedenle bir kişiye güven veren herhangi bir şey, başka bir kişide güvensizlik hissi uyandırabilmektedir. Bir devletin terörist dediğine, başka bir devlet legal örgüt diyebilmektedir. Özetle güvenliğin algıda şekillendiğinden bahsedebilmekteyiz. Bu sebeple çalışmamızda, herkese göre tehdit unsuru olabilecek sorunlardan yola çıkarak ‘güvenlik’ kavramını açıklamaya çalışacağız. Bu unsurlar genellikle insan sağlığını doğrudan tehdit altına alan medikal tehditler ve daha uzun vadede tehdit eden çevresel sorunlarla sınırlıdır.

‘Günlük hayatta fazlaca duyulan ve kullanılan ‘güvenlik’ kavramı, önüne ve arkasına aldığı eklerle elliden fazla yerde ve biçimde kullanılmaktadır’ (Küçükşahin, 2006, s. 9). ‘Güvenlik’ kavramı, bu kadar geniş bir alanda kullanılmasına rağmen, hala çok tartışmalı bir kavramdır ve kavramın üzerinde uzlaşılmış net bir tanımı yoktur. Güvenlik tanımı, göreceli olup kişiden kişiye, bir toplumdan diğerine, farklı zaman dilimine ve devletlere göre değişmektedir (Cebeci, 2007, s. 34).

Barry Buzan, güvenliği ‘temelde tartışmalı bir kavram’ olarak nitelendirerek bu kavramın eksikliğinden bahsetmiştir. Güvenliğin tartışmalı olmasının sebeplerini de kavramın zorluğuna, ‘güvenlik ve güç’ kavramlarının kesişmesine, güvenlik araştırmacılarının ve realist düşünürlerinin ‘güvenlik’ kavramına bakış açılarına ve devlet politikasını yürütenlerin ‘ulusal güvenlik’ kavramının muğlaklığından yararlanıyor olmalarına bağlamıştır (Buzan, 1983, s. 3-9).

Baldwin’in de güvenliği, temelinde tartışmalı bir kavram olmaktan çok ‘ihmal edilen bir kavram’ şeklinde tanımlaması nedeniyle, güvenlik çalışmalarının kavramsal bir tartışmadan yoksun olduğu anlaşılmaktadır (Baldwin, 2003, s. 35).

‘Güvenlik’ kavramı, insanın doğumundan itibaren yaşamı süresince her türlü bireysel ve toplumsal olayda kullanılan bir terimdir. Genel anlamıyla yaşamsal bir zorunluluk olarak değerlendirilmektedir. Yani ‘güvenlik’ olgusu, temelde ontolojik bir meseledir. Çocuğun güvenliği, ailenin güvenliği, binanın güvenliği, devletin güvenliği hatta insan sağlığının ve bunun korunmasının güvenliği türünden

değerlendirildiğinde yaşamın her alanında ciddi bir güvenlik arayışı ortaya çıkmaktadır (Dedeoğlu, 2003, s. 9).

Kısaca; insan doğduğu andan, başka bir ifadeyle ağlamaya başladığı ilk günden ölümüne kadar geçen süreçte sürekli bir güvenlik özlemi içindedir (Davutoğlu, 2002, s. 37). Bu bağlamda ilkel insanların barınaklarını hayvanlardan korumak için ateş yakmaları ile evlerini sigortalatan 21. yüzyıl insanlarının güvenlik isteği ve arayışının özünde aynı olduğu söylenebilir.

Güvenlik, 'toplum yaşamında yasal düzenin aksamadan yürütülmesi, kişilerin korkusuzca yaşayabilmesi durumu, emniyet' (TDK, 2021) olarak açıklanmaktadır. Sözlükte 'güven içinde bulunma hali, tehlikeden korunmuş olma, asayiş' (Doğan, 2001, s. 503) şeklinde de tanımlanmaktadır. Aynı kavram, ''birey, topluluk veya toplumun istenmeyen, beklenmeyen olay, durum ve saldırılardan, maddi, yasal ve psikolojik araçlarla korunması'' (Demir ve Acar, 2002, s. 183) olarak yorumlanabilirken, 'korku ve tehlikeden uzak olma durumu ve hissi' (Erhan, 2001, s. 78) şeklinde de yorumlanabilmektedir.

Wolfers, 'güvenlik' kavramını ''kazanılan değerlere yönelik bir tehdidin olmaması hali'' (Emeklier, 2011, s. 103) olarak tanımlamıştır. Başka bir tanım da ise güvenlik ''bedene zarar verebilecek tehlikeli durumları asgariye indirme ya da ortadan kaldırmaya yönelik etkinlikler'' (Hürriyet, 1998, Erişim Tarihi: 13.11.2021) olarak ifade edilmiştir.

Devlet açısından baktığımızda genel olarak güvenlik, bir devletin sahip olduğu değerlere yönelik tehditlerin olmadığı ya da çok az olduğu bir durum olarak tanımlanabilir (Kasım, 2006, s. 20).

Maslow, insan ihtiyaçlarını beş kategori olarak tanımlamış ve bu tanımlamaya 'İhtiyaçlar Hiyerarşisi' adını vermiştir. Hiyerarşik olarak, en alttaki ihtiyacın tatmin edilmesinden sonra insanın sırasıyla bir üst basamaklardaki ihtiyaçlara doğru ilerlediğini anlatmıştır (Dökmen, 2003, s. 104). Güvenlik ihtiyacı da İhtiyaçlar Hiyerarşisi'nin ikinci basamağında yer almakta ve insanların barınma, tehlikelerden koruma, psikolojik ve fiziksel zarar verebilecek durumlara karşı güvende olma istekleri ile ilgilidir.

Devletler de aynı insan grupları gibi ortak değerlerle bir araya gelinerek oluşmuştur. Devletlerin de temeli insan olduğundan özellik ve davranışları insan doğası ile bağlantılıdır. Güvenlik, bireyler kadar devletlerin de ihtiyacıdır. Devletler de

varlığını sürdürebilmek için oluşabilecek tehdit ve riskleri görmek ve gereken tedbirleri almak zorundadırlar. Şu bir gerçektir ki, güvenlik 'varlığını koruma ve sürdürme' hedefinin olduğu her birey ve toplumda karşılaşılacak bir kavramdır (Dedeoğlu, 2003, s. 9).

Geçmişte klasik güvenlik anlayışı içinde devletlerin sınırlarına yönelik tehlikeler ve tehditler genellikle askeri bir niteliğe sahip olduğundan, sınır güvenliği öncelikli olarak değerlendirilmiş ve askeri güç önem kazanmıştır (Baldwin, 2003, s. 11). Ancak askeri güç, ulusal güvenliğin tek kaynağı olmamalıdır ve askeri tehditler ülkelerin karşı karşıya olduğu tek tehdit değildir. Askeri olmayan olgular da ülkeleri ve bireyleri tehdit etmekte, onlar için tehdit oluşturmaktadır. Geleneksel güvenlik anlayışının yetersiz kalması 'güvenlik' kavramının genişletilmesi ihtiyacını ortaya çıkarmıştır (Booth, 2003, s. 58). Bazı araştırmacılar AIDS gibi hastalıkları, çevresel tehlikeleri, uyuşturucu ve benzeri konuları da içeren genişletilmiş bir 'güvenlik' kavramının olması gerekliliğini belirtmişlerdir (Walt, 2003, s. 73).

İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'ne göre bireyin güvenliği en temel hak olarak görülmektedir. İnsan güvenliğini sağlamak toplumun ve devletin de güvenliği anlamına gelmektedir. Birey, kendisini güvende hissederse topluma dahil olarak bir rol üstlenir. Bu nedenle bireylerin kendini güvende hissediyor olması, toplumu devletle bütünleştirir ve oluşan 'güvende olma' hissi doğal olarak devlete de yansıyabilir (Aydoğan ve Aydın, 2011, s. 27). Bu şekilde daha güvenli bir devlet yapısı oluşur ve bununla birlikte toplumun güven ihtiyacı da istikrarlı bir şekilde korunmuş olur. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi ve Maslow'un 'İhtiyaçlar Hiyerarşisi' göz önünde bulundurularak güvenliğin farklı boyutlarda değerlendirildiği söylenebilir. Bu boyutlar ekonomik, beslenme gerekliliği, sağlık, çevresel, kişisel emniyet olarak sayılabilir (Özcan, 2004, s. 5).

2.1.1. Geleneksel Güvenlik Anlayışı

Korunma, varlığını devam ettirme ve barınma gereksinimi, tarihsel ve toplumsal gelişme evrelerine göre nitelik değiştiren; birey, aile, ülke veya ülkelere göre farklılık gösteren bir ihtiyaç olup, insanların toplu yaşama geçişinden itibaren var olmuştur. Ulus-devlet sisteminin gelişmesiyle birlikte "güvenlik" kavramı daha somut bir

anlam kazanmıştır. (Demir, 2009, s. 12). Dünya politikasının ana tayin edici ögesinin 'güç' kavramı olduğundan yola çıkan Realist (gerçekçi) akıma göre, uluslararası ilişkileri yönlendiren tek öge kuvvettir. Realizmin en yaygın savunmasını yapan siyaset bilimci Hans Morgenthau'ya göre, ulus-devletler barış gibi ulusal amaçları sağlarken, güç ögesinin böyle bir sonucu elde etmek için kullanabileceğini ve bunun çok mantıklı bir davranış olduğunu savunmuştur (Arı, 1987, s. 14).

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra oluşan uluslararası ortam, toplumların yaşantıları ve devletler arasındaki ilişkiler bakımından, önceki döneme göre birçok farklılıklar göstermiştir. Savaştan sonra Monreo Doktrini'nin prensiplerini terk eden ve bir dünya devleti haline gelen ABD ve 1945 sonra yayılmacı, emperyalist bir politika takip eden Sovyetler Birliği, dünya siyasetine yön veren iki süper güç haline gelmiştir. Sovyetler Birliği'nin komünizm fikrini dünyanın her yerine yaymaya çalışması ile uluslararası politikaya ideoloji unsuru girmiş oluyordu. Dünyanın Batı (ABD) ve Doğu (SB) Blokları olarak ayrıldığı İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde, bu bloklardan ayrı olarak Üçüncü Dünya ya da Bağlantısızlar Bloğu denen bir Üçüncü Blok daha yeni bir güç olarak uluslararası politikaya girmiş olacaktı (Al, 2014, s. 117).

Dolayısıyla geleneksel güvenlik anlayışı, güvenliği tehdit merkezli, askeri tehdit odaklı bir bakış açısıyla yorumlamıştır. Bu görüşe verilebilecek en iyi örnek Soğuk Savaş dönemidir. İkinci Dünya Savaşı sonrası belirginleşen Soğuk Savaş dönemi; ABD ve SSCB'nin liderlik ettikleri Batı ve Doğu Blokları arasında sürdürülen mücadele haline dönüşmüştür. Devletler tercihleri bu iki bloktan birine katılarak ya da Bağlantısızlar hareketine katılmak şeklinde bir dış politika stratejisi izlemişlerdir. Bu dönemde güvenlik konuları da 'askeri güç' ile ilişkilendirilmiştir. Dolayısıyla Soğuk Savaş yıllarına damgasını vuran güvenlik algısının, uluslararası ilişkilerde realizm akımının ön plana çıkmasında ne denli önemli rol oynadığını da ortaya koymaktadır. Bu nedenle, İkinci Dünya savaşı sonrası oluşan uluslararası sistemde ve devletlerarası ilişkilerde güvenlik, ittifaklar, caydırıcılık vb. konular bilimsel araştırmalarda önemli bir yer tutmuştur.

Güvenlik, kişilerin korkmadan yaşayabilmeleri ve güvende hissetme hali olarak tanımlanır. Aynı şekilde 'zarar veya tehlikeye karşı emniyette olma veya hissetme', 'tehditlerin olmaması durumu' ya da 'güvensizlik sorununun bulunmaması hali' ifadeleri de güvenliğin kelime anlamını ortaya koymaktadır (Açıkmeşe, 2014, s. 241).

'Güvenlik' kavramı, insanın yaşama başladığı andan itibaren geçirdiği her münferit ve toplumsal evrede kullanılan bir terimdir. Bu haliyle büyük ölçüde bir yaşamsal zorunluluk gibi değerlendirilebilmekte ve bireysel-toplumsal yaşamın her alanında ciddi bir güvenlik arayışı olduğu ortaya çıkmaktadır (Dedeoğlu, 2014, s. 27). Dolayısıyla 'Güvenlik' kavramı, güvensizlik ihtimalleri doğurabilecek durumların ortadan kaldırılması durumunu ifade eder.

Uluslararası alanda güvenlik, iki biçimde kullanılmaktadır: İlk olarak, devletin güvenlik anlayışına dayanan kullanımlar ile sistemin bütününe ve/veya bireylere yönelik güvenlik anlayışlarına dayanan kullanımlar söz konusudur. Bunlardan ikincisi, tüm devletlerin ortak olarak tehdit saydıkları durumların düzenlenmesi anlamını taşırken; diğeri de bir devletin iktidarını, vatandaşların refah düzeyini, ülkesel varlığını koruma ve geliştirme anlamını taşımaktadır. Fiilen güvenliği tehdit eden olguların sadece ulusal kapsamda etki yaratmadığı bilinse de, alınacak önlemlerin tümü, siyasi beklentiler, strateji ve taktikler güvenlik konusunun ulusal ile uluslararası alan arasında ayrıştırılmasına yol açar (Dedeoğlu, 2014, s. 82-85). Buradan yola çıkarak, 'güvenlik' kavramının güç ile birlikte düşünülmesinin, uluslararası politikanın bir gerçeğini de ortaya koyduğunu söyleyebiliriz.

Soğuk Savaş yıllarına damgasını vuran Realist yaklaşım, ekonomik faktörlerin devletlerarası ilişkiler üzerinde hiçbir etkisinin olmadığına, bunun yerine siyasetin ticari bağları belirlediğini kabul etmiştir. Devletler güvenlik kaygılarından ötürü, muhtemel düşmanları ile olan ticari ilişkilerini kısıtlamaya çalışmaktadır. Burada kalkış noktası ise, karşı tarafın menfaatinin ve kazanımlarının daha fazla olabileceği, bunun ise savunma yetenekleri açısından, karşı tarafın daha avantajlı bir konuma getirebileceği düşüncesidir (Sandıklı ve Kaya, 2012, s. 146). Uluslararası ortamı 'anarşi' metaforu üzerinden tanımlayan realizm, uluslararası ilişkileri de temel aktör olarak değerlendirdiği ulus-devlet yapıları arasındaki güç ve çıkar mücadelesine

indirgemiştir. Bu yaklaşıma göre, böyle bir ortamda uluslararası arenada güvende olmanın birincil koşulu, güç ve kapasite artırımıdır. Bireyin güvenliğinin devletin güvenliğine bağlı olduğundan yola çıkan Realist kuramcılar, güvenliği de askeri güç ve stratejiye denk tutmuşlardır (Sandıklı ve Emeklier, 2011, s. 22). Dolayısıyla geleneksel güvenlik anlayışı, uluslararası sistemde barış sağlayabilme durumunu, devletlerarası güç dengesinin sağlanabilmesiyle denk tutmuştur.

Devlet odaklı geleneksel güvenlik yaklaşımına yakın olan Walt, güvenliği ‘‘tehdit ve askeri gücün kullanımı ve kontrolünün çalışılması’’ olarak tanımlamıştır. Aynı yaklaşıma bir diğer örnek olarak, Miller’da, devletlerin ulusal güvenliğine diğer devletler tarafından tehditler yöneltildiğini ve bu tehditler ile başa çıkma yollarının askeri karşılıkları gerektirdiğini vurgulamaktadır (Baysal ve Lüleci, 2015, s. 67). Realist teorisyenlerin hemen hepsine göre, devletler yeterli ve gerekli ulusal güce sahip olabilmek için sürekli askeri hazırlık içinde olmak durumundadır: Çünkü devletlerin varlıklarını sürdürebilmelerinin ve ulusal güvenliklerini sağlayabilmelerinin en önemli unsuru askeri güçleridir (Aydın, 2004, s. 39). Dolayısıyla, gelenekselci güvenlik yaklaşımı teorisyenlerinin devletin kapasitesini genel olarak askeri gücüyle özdeş tuttukları anlaşılmaktadır.

Klasik güvenlik çalışmalarına en fazla katkı sağlayan teorik yaklaşım, güvenliğe odaklı Neo-realizm olmuştur. Nitekim Walt’un, neo-realist teorinin ortaya çıktığı 1970’li yılları ‘Güvenlik Çalışmalarının Rönesansı’ olarak tanımlaması, Neo-realizmin güvenlik alanındaki merkezi konumunu ortaya koymaktadır. Neo-realizmin ‘güvenlik ikilemi’ (security dilemma) kavramı, Soğuk Savaş döneminin nükleer ve konvansiyonel silahlanma yarışını net bir biçimde sergilemektedir (Walt, 2013, s. 71). Neo-realistlerin güvenlik yaklaşımı, realistlerden farklı olarak, analizlerine ekonomik faktörü de eklemek yönünde gösterdikleri çabadır. Neo-realist teorisyenler askeri-stratejik konuların yanında, ekonomik güvenlik üzerinde durarak uluslararası ilişkilerdeki belirleyici rolünü ortaya koymak istemişlerdir. Kuşkusuz bu açılımda 1973 ve 1979 petrol krizlerinin yaşanmasının etkisi önemli olmuştur. Bununla birlikte Neo-realistlerin, askeri-stratejik konulara birincil rolü verdiklerini (Aydın, 2004, s. 47) belirtmemiz gerekmektedir. Yine de Neo-realizm ulus-devletin

güvenliği yanında, uluslararası sistemin güvenliğini de hesaba katarak, güvenlik literatürüne yeni bir boyut kazandırmıştır.

İşte tam da bu noktada, duyulan ihtiyaca cevap olarak 'Uluslararası Politik Ekonomi' kavramı kendini göstermiş, devletlerin, salt siyasal aktör olduğu yönündeki realist düşünceyi sarsmıştır. Devletlerin artık sadece içi boş bir güç ve güvenlik peşinde olamayacaklarını ileri sürmüştür. Çünkü her siyasal çabanın iktisadi bir amacı olabileceği gibi gibi, her ekonomik teşebbüsün de siyasal bir yansıması olabilir. Ayrı ve bağımsız bir disiplin olarak 1970'li yıllarda ortaya çıkan Uluslararası Politik Ekonomi, ekonomi ve siyaset biliminin birbirinden ayrı düşünülemeyeceğinden hareketle, bu iki alan arasında birleştirici bir disiplin olmuştur. Böylece devletlerin bloklar döneminde kendi güvenliklerini en üst seviyeye çıkarmak ya da teminat altına almak için, iktisadi çatışmaları en aza indirebilmek amacıyla yaptıkları ittifaklar ve caydırıcı politikalara yöneldikleri, geleneksel güvenlik yaklaşımı politikalarından, yeni bir güvenlik algısına doğru yönelmiş olduklarını görüyoruz.

Kısaca, geleneksel güvenlik anlayışına, mevcut tanımının dışında daha genişletilmiş bir anlam verilmiştir. Bu bağlamda yaşanan ekonomik krizler, enerji kaynaklarına ulaşma, çevresel kaynakların kirlenmesi, AIDS, SARS ve COVID gibi bulaşıcı hastalıklar, teknoloji ile oluşmakta olan globalleşmenin yarattığı farklı kimlik algıları bireylerin yaşam şartlarına doğrudan etki ettiğinden güvenlik olgusundaki önem artmaktadır.

2.1.2. Yeni Güvenlik Anlayışı

Geçmişte klasik güvenlik anlayışı içinde devletlerin sınırlarına yönelik tehlikeler ve tehditler genellikle askeri bir niteliğe sahip olduğundan, sınır güvenliği öncelikli olarak değerlendirilmiş ve askeri güç önem kazanmıştır (Baldwin, 2003, s. 11). Ancak askeri güç, ulusal güvenliğin tek kaynağı olmamalıdır ve askeri tehditler ülkelerin karşı karşıya olduğu tek tehdit değildir. Askeri olmayan olgular da ülkeleri ve bireyleri tehdit etmekte, onlar için tehlike oluşturmaktadır. Geleneksel güvenlik anlayışının yetersiz kalması, 'güvenlik' kavramının 'genişletilmesi' ihtiyacını ortaya çıkarmıştır (Booth, 2003, s. 58).

Geleneksel ’güvenlik’ kavramının genişletilmesi ile ilgili çalışmaların başlıca nedeni, uluslararası ve ulusal güvenliğe yönelik tehdit biçimlerinin, günümüzde birey güvenliğinin öncelikli görülerek farklı bir boyut kazanmış olmasıdır. İnsan güvenliği barış ortamının ve sosyal adaletin, bireylerin hak ve ihtiyaçlarının tehditlerden korunmasıyla mümkün olabileceğini savunan insan merkezli bir yaklaşımdır. Başlıca insani güvenlik riskleri arasında, sağlık, şiddet ve insan hakları ihlalleri, afetler ve iklim değişimi, yoksulluk ve açlık, eğitim gibi temel hizmetlerden yararlanamamak şeklindeki hususlar sayılabilir (Ergül, 2012, s. 193).

İnsan güvenliği, evrensel bir kavramdır ve tehditler herkes için ortak olduğundan son derece önemlidir. Bu nedenle ulusal sınırlar dahilinde görülen insan güvenliği, günümüzde ulusal sınırların dışına çıkmıştır. Silahlanma, AIDS gibi salgın hastalıklar, çevre sorunları, nükleer tehdit, az gelişmişlik, borç krizi, göç, terör gibi birçok yeni ‘tehdit’ kavramının ortaya çıkması ile güvenliğin küresel boyutu şekillenmiştir (Yılmaz, 2007, s. 247). Önem verilen askeri güvenlik kapsamı dışında ekonomi, enerji, çevre, sağlık, sosyal ve eğitim alanları da güvenlik kapsamına girmiştir.
Bazı araştırmacılar AIDS gibi hastalıkları, çevresel tehlikeleri, uyuşturucu ve benzeri konuları da içeren genişletilmiş bir ‘güvenlik’ kavramının olması gerekliliğini belirtmişlerdir (Walt, 2003, s. 73). Geleneksel ‘güvenlik’ kavramının genişletilmesi ile ilgili çalışmaların başlıca nedeni, uluslararası ve ulusal güvenliğe yönelik tehdit biçimlerinin, günümüzde birey güvenliği öncelikli görülerek farklı bir boyut kazanmış olmasıdır.

Kısaca, geleneksel güvenlik anlayışına, mevcut tanımının dışında daha genişletilmiş bir anlam verilmiştir. Bu bağlamda yaşanan ekonomik krizler, enerji kaynaklarına ulaşma, çevresel kaynakların kirlenmesi, AIDS, SARS ve COVID gibi bulaşıcı hastalıklar, teknoloji ile oluşmakta olan globalleşmenin yarattığı farklı kimlik algıları, bireylerin yaşam şartlarına doğrudan etki ettiğinden güvenlik olgusundaki önem artmaktadır.

Güvenlik, 1940'larda Stratejik Çalışmalar adıyla doğan, zaman içinde Uluslararası İlişkilerin alt-disipline dönüşen, uzun yıllar boyunca Stratejik Çalışmaların gerçekçi perspektifinin hegemonyasında kaldıktan sonra, günümüzde pek çok güvenlik teorisine ev sahipliği yaparak adını da değiştiren Güvenlik Çalışmaları alanının anahtar kavramıdır (Açıkmeşe, 2011, s. 44). 1980'lere kadar devletlerin uyguladığı askeri güç politikaları ile özdeşleşen güvenliğin, süper güçler arasındaki nükleer silahlanma yarışının getirdiği gerilimin ortadan kalkmaya başladığı, Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle bundan böyle güvenliğin askeri konuların gölgesinden kurtulan ekonomik istikrarsızlık, yoksulluk, siyasi bankalar, ekolojik sorunlar, göç, nüfus vb. sorunlarla tehdit edilmeye başlanmasıyla çok boyutlu bir nitelik kazandığını görüyoruz. Dolayısıyla 'güvenlik' kavramı, devlete-merkezli anlayışın dışına çıkarak, Stratejik Çalışmaların ötesinde tanımlanmaya başlamış özellikle 1990'larda gelişmeye başlayan (Yeni) güvenlik teorileri kapsamında analiz edilmeye başlayan 'güvenlik' kavramı, aynı zamanda herhangi bir kurama bağlı olmayan akademik çalışmalar kapsamında tanımlanmıştır.

Soğuk Savaş sonrası yeni güvenlik ortamını daha iyi anlamlandırabilmek için, Ole Waever, Buzan'ın güvenlik boyutlarından biri olarak ortaya koyduğu toplumsal güvenlik üzerine yoğunlaşmış ve kavramı geliştirmiştir. Buna karşın okulun çalışmalarının ağırlık merkezini devlet güvenliği teşkil etmiştir. Toplumsal güvenliğe sıkça atıfta bulunmaları ise, geleneksel güvenlik anlayışının dışına çıkıldığının bir göstergesidir. Waever, toplumsal güvenliği, ulusların güvenliği ile sınırlandırmayıp, kolektif yapılar ve onların kimlikleri ile ilişkilendirmiştir (Waever, 2008, s. 155). Kopenhag Okulu'nun aktör ve konu düzeyinde toplumsal güvenliği geliştirmesinde Waever'ın 'güvenlikleştirme' (securatization) kuramı üzerine tasarladığı düşünceler etkili olmuştur. Güvenlikleştirme; değerli olduğu kabul edilen bir öznenin varlığına yönelik bir tehdit biçiminde kurgulanması ve söz konusu kurgunun normal siyasal sürecin dışına çıkılarak alınan istisnai tedbirleri desteklemek için kullanılmasıdır (Buzan, 2008, s. 108).

Güvenlikleştirme girişimleri, yaygın bir başarı sağlayıp süreklilik arz edebileceği gibi, sınırlı bir başarı da sağlayabilir ya da tümüyle başarısızlığa uğrayabilir. Örneğin Sovyetler Birliği tehdidi, Batı'lı devletler için yaygın bir başarı ve süreklilik

sağlamışken; Vietnam Savaşı'nda Amerikan kamuoyunun desteğinin sürdürülebilirliği başarısızlık ile sonuçlanmış ve ABD'nin Irak'ı tehditleştirmeye yönelik son güvenlikleştirme girişimi ise sınırlı bir başarı elde edebilmiştir (Coşkun, 2014, s. 181). Buzan ve Waever'a göre, söylemsel ve siyasal bir süreç olan güvenlikleştirme, sosyal ilişkiler ile inşa edilir ve aynı zamanda siyasi bir toplulukta bir şeyin, referans nesnesinin varlığını tehdit etmesini ve bu tehditle mücadele için alınması gereken acil ve istisnai tedbirler sürecini ifade etmektedir (Weaver, 2008, s. 152). Dolayısıyla Kopenhag Okulu'nun güvenlikleştirme modelini, siyasal ve söylemsel (söz-söyleme eylemi) bir süreç olarak ifade etmiş oldukları anlaşılmaktadır.

Buzan ve Waever, terörizm gibi konuların güvenlikleştirilerek bir güvenlik konusuna dönüştürülmesinin sorunları askerileştirerek, kronik hale gelmesine yol açtığını ileri sürmüşlerdir. Örneğin 11 Eylül saldırılarının güvenlik konusu haline getirilmesi, El Kaide'ye Bush yönetiminin uygulayacağı yasal veya politik bir davranıştan çok askeri bir saldırının gerekliliğini öne sürmesi gibi. Her iki kuramcı da, ABD yönetiminin 11 Eylül'den sonra oluşturduğu terörle savaş stratejisini inşacı bir yaklaşım olarak yorumlamakta, ABD'nin terörle savaş stratejisini yasal ya da meşru bir zemine dayandırmaya çalışarak, sistemdeki diğer devletleri de kolektif güvenlik çatısı altında toplamaya çalıştığını belirtmektedir (Sandıklı ve Emeklier, 2012, s. 52).

2.1.3. Ulusal Güvenlik

Geleneksel 'güvenlik' kavramının temelini ulusal güvenlik anlayışı oluşturmaktadır. Geçmişten günümüze 'güvenlik' kavramı üzerine çalışmalar yapanlar, bu kavramdan ulusal güvenliği ve buna bağlı olarak askeri güvenliği anlamış ve bu yaklaşım üzerine yeni anlayışlar geliştirmişlerdir.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında ABD tarafından hazırlanan Ulusal Güvenlik Anlaşmasıyla (National Security Act) 'ulusal güvenlik' kavramı siyasal hayata girmiştir (Birdişli, 2011, s. 149). Ulusal güvenlik, 'geleneksel güvenlik' anlayışına göre devletin güvenliğini sağlama konusundaki endişelerini ifade etmek için kullanılan bir kavram olup; ülkenin varlığını devam ettirebilmesi için siyasi, askeri ve ekonomik gücünü kullanma çabalarının tamamı olduğu söylenebilir.

Realist görüşe göre devletler, 1648 Vestfalya Anlaşması'ndan bu yana uluslararası sistemin en güçlü ve etkili aktörleri olarak kabul edilmektedir (Baylis, 2008, s. 71). 'Güvenlik' kavramını da 'sürekli bir güvensizlik ortamı' veya 'güvende olmama hali' üzerinden tanımlamaktadır. Güvenlik perspektifini güç, tehdit ve güvensizlik üçgeniyle sınırlandırmaktadır (Sandıklı ve Emeklier, 2011, s. 6).

Devletlerin rasyonel davranarak çıkarlarını maksimize edecek politikalar ürettikleri ve bu ilişkilerin de bir güç dengesi içerisinde gerçekleştiği varsayımına dayanmaktadır. Realizmde dünya sahnesinin ana aktör devlettir ve ona meydan okuyacak (devletlerarası ilişkileri düzenleyen bir üst otorite yoksa) başka bir güç yoktur (Yılmaz, 2007, s. 9).

Soğuk Savaş döneminde devletlerin dış politikasında oldukça etkili olan Realist teori, güç olgusu üzerine vurgu yapmaktadır. Askeri güvenlik için çözümler üretmiş ve güvenliğin temel hedefinin devletleri güvenli kılmak olduğu düşüncesini devamlı işlemiştir. Dolayısıyla, ekonomik, sosyal, kültürel ve çevresel konular ikincil öneme sahipken, devletin geleceği için ve ulusal güvenliğin sağlanmasında önemli aktör olan askeri konular politika oluşturmanın ana odak noktası olmuştur.

Realizme yönelik eleştiriler de bulunmaktadır. Devlet haricindeki tüm aktörleri bir bakıma yok sayması, bu teorinin kısıtlayıcı yanını ortaya koymaktadır. Ayrıca tüm ilişkileri 'güç ekseni' etrafında değerlendirerek politika üretiminin sadece çıkar esasına dayandığı varsayımı da uluslararası ilişkilerin tek bir ölçüt üzerinden gerçekleştiğini düşünmekle eş anlamlı olacaktır. Bu da sağlıklı sonuçlar elde etmeye engel teşkil edecektir (Çetinkaya, 2017, s. 248).

Neorealizm ağırlıklı olarak uluslararası sistemin anarşik yapısı üzerinde durmaktadır. Neorealizm açısından güç, realizmde olduğu gibi yine önemli bir unsurdur. Fakat gücü bir amaç olarak değil, araç olarak görmektedirler. Ancak devletin temel amacı, vatandaşlarına güvenlik ve istikrar sağlamaktır. Aradaki fark, bir devletin güvenliğini sağlarken sadece öteki ulusları değil, diğer uluslararası paydaşları da dikkate alması gerekliliğidir.

Devletler için önemli olan kendi çıkarlarıdır. Uluslararası sistem anarşik olduğu için de, devletler genel bir güvenlik oluşumu yönünde faaliyet gösteremezler. Başka bir ifade ile devletler bir uluslararası güvenlik sistemi kurmak isteseler bile, sistem anarşik olduğundan bunu yapamazlar (Dedeoğlu, 2014, s. 45-46).

Özellikle uluslararası yapıda egemen olan anarşi devletlerde güvensizliğe yol açmaktadır. Savaş ve çatışma kavramları ise 'güvenlik ikilemi' çerçevesinde değerlendirilmektedir. 'Güvenlik ikilemi' kavramı, bir devletin kendi güvenliğini sağlamaya çalışırken aynı zamanda diğer devletlerin güvenliklerini azaltma yönünde bir etki yapmaktır. Bir devlet başka bir devletten tehdit algılıyorsa ve buna bağlı olarak silahlanıyorsa, tehdit olarak algılanan devletin de aynı şekilde karşılık vermesi anlamına gelir. Dolayısıyla Neorealistler açısından savaşlar devletlerin bu ikilemi sonucunda meydana gelmektedir (Özcan, 2004, s. 21).

Neorealist yaklaşıma göre en önemli gaye devletin bekası olarak açıklanmaktadır. Bu nedenle devletler birbirlerini potansiyel bir tehdit olarak görmektedirler. Bu sebepten güvenliklerini düşünmek zorundadırlar. Çıkar çatışmasından dolayı da iş birliğine yanaşmamaktadırlar. Fakat amaçlar doğrultusunda kısa süreli kolektif savunma mümkün olmaktadır. Devletler güvenliklerini sağlamak adına güce başvurmaktadırlar.

Uluslararası ortamda en temel güvenlik sorununa, sahip olduğu ulusal gücü muhafaza etmek veya ulusal gücünü arttırmak isteğinde olan devletler neden olmaktadır. Bu görüşün geçerliliğini saptamak adına, ulusal güvenlik tanımlarından şu şekilde örnekler verilebilir:

Uluslararası ilişkiler sözlüğünde; ''bir devletin ulusal çıkarları ve sınırlarının, başka devletlerin saldırı ve tehditlerinden uzak olması durumudur'' (Dağ, 2004, s. 391) şeklinde tanımlanmaktadır. Wolfers ise 'ulusal güvenlik' kavramını; ''bir ulusun kendisine yönelen bir saldırıyı önleyebilmesi ya da bu saldırıya karşı harekete geçerek galip gelebilmesi'' (Özcan, 2004, s. 7) olarak belirtmiştir.
Millî Güvenlik Kurulu (MGK); 'devletin anayasal düzeninin, milli varlığının, bütünlüğünün, milletlerarası alanda siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik dahil bütün

menfaatlerinin ve ahdi hukukunun her türlü dış ve iç tehditlere karşı korunması ve kollanması' (T.C. MGK Resmi İnternet Sayfası, Erişim Tarihi: 11.09.2021) olarak 'ulusal güvenlik' kavramını açıklamaktadır.

Ulusal güvenliğin tüm tanımları çıkar, güç veya tehdit kavramları etrafında şekillenmektedir. En genel anlamıyla 'ulusal güvenlik' kavramı, devletin toprak bütünlüğü, ulusal egemenliği, siyasi, ekonomik ve sosyal faktörleri kapsamında 'ülkenin zararlı tehditlerden korunması' olarak tanımlanabilir. Aynı zamanda bu kavram toplumdaki bireylerin milli değerleri, sosyal kalıpları, yaşayış biçimlerinin de korunması ve muhafaza edilmesini kapsamaktadır.

Ülkeler; ulusal güvenliklerini oluşturmak, korumak ve güçlendirmek amacıyla bazı strateji ve politikalar oluşturmalıdır. Ancak bazen bu konuda başarısız olurlar. Bu durumda önemli olan nokta, karşı karşıya kalınan tehdit ve devletin gücü arasındaki oran ile ulusal güvenlik yapılanmasındaki esneklik seviyesidir. Bir devlet sadece belirli yönlerden gelen tehditlere dayalı olarak ulusal güvenliğini sağlıyorsa, başka tehditlerle karşılaştığında güvenlik sorunları yaşaması olasıdır. Bu nedenle, çeşitli tehdit ve tehlikeleri önleyecek şekilde bir güvenlik yapısı oluşturulmalıdır. Önemi ne olursa olsun, gerekli güvenlik sistemlerinin her düzeyde güçlendirilmesi gerekmektedir.

Ulusal güvenlik sistemi; güvenlik ortamının izlenmesinden fırsatların ve çıkarların tespitine, gerekli istihbaratın üretilmesinden durumun değerlendirilmesine, uygun politikaların ve vasıtaların seçiminden kriz yönetimi içerisinde uygun politikaların uygulanmasına kadar gerekli fonksiyonları sağlayacak süreç ve unsurları bünyesine entegre etmiş olmalıdır (Yılmaz, 2008, s. 98-99).

Ulusal güvenlik anlayışı her devlette farklı oluşmaktadır. Bunun nedeni 'ulusal güvenlik' kavramının tanımlandığı dönem içerisindeki ülkelerin çıkarları, tehlike algıları ve tarihsel zaman süresince gelişmiş olan ulusal güvenlik anlayışlarıdır. Bir dönem tehdit unsuru olarak algılanan durumun, başka bir dönem de tehdit olarak görülmeme olasılığı vardır. Bunun yanı sıra tüm devletler için zaman veya içerik olarak farklılık göstermeyen tehdit unsurları da bulunmaktadır. Bu tarz ortak tehditler, yalnızca meydana geldikleri devletleri değil, diğer devletleri de etkilemektedirler. Bu tehditler doğal afetler, AIDS, COVID gibi bulaşıcı hastalıklar, küresel ısınmaya bağlı çölleşme sorunu gibi daha çok sağlık ve çevre temalıdır. Örnek olarak çevresel güvenlik, küresel ısınma ve iklim değişikliği gibi ekolojik

sorunlardan korunmak ve sürdürülebilirliği oluşturabilmek amacıyla önem verilerek geliştirilmesi gereken bir alan haline gelmelidir. Diğer güvenlik unsurlarına kıyasla daha az önemsenen çevre güvenliği, diğer güvenlik alanlarını da etkileyebilmektedir. Bu alandan diğer güvenlik alanlarına yayılabilecek bir muhtemel etkiyi; 2011 Japonya depremi ve sonrasında gerçekleşen tsunami felaketinin ardından açığa çıkan nükleer tehdidin, Japon ekonomisine ve toplum yaşamında oluşturduğu zararı örnek olarak görebilmekteyiz. Öyle ki yaşanan bu sorunlar, nükleer faaliyetlerin tekrar sorgulanmasını gündeme getirmiş ve çevre güvenliğinin önemini göstermiştir.

Bu nedenle 'ulusal güvenlik' kavramı, yalnızla ülkelerin askeri gücünü kullanması ve kontrol etmesi olarak dar bir çerçevede düşünülmemelidir. Bireyleri de konu alacak şekilde çevre, sağlık, toplum, ekonomi başlıklarıyla genişletilmelidir. Rothschild, 'ulusal güvenlik' kavramının genişletilmesine yönelik kapsamlı bir analiz yapmıştır. Genişletmenin dört boyutlu bir yapıda olduğunu belirtmiştir.

Birinci boyut, 'ulusal güvenlik' kavramı yalnızca devletlerin güvenliği ile sınırlandırılmamalıdır. Bu kavram bilinen anlamından sıyrılarak grupların ve insanların güvenliklerini de içine alacak şekilde genişletilmektedir.

İkinci boyut, güvenliğin yalnızca ulusların güvenliğini ele almak yerine uluslararası boyutta bir sistemin güvenliği olarak genişletilmesidir.

Üçüncü boyutta, 'ulusal güvenlik' kavramının geleneksel askeri güç boyutunun yanı sıra; siyasal, ekonomik, sosyal, çevre ve insan güvenliği boyutlarının da eklenmesi söz konusudur.

Dördüncü boyut ise, güvenliği sağlama sorumluluğuyla alakalıdır. Bu boyutta güvenliğin sağlanması durumu yalnızca devletlerle sınırlanmayıp genişletilmektedir. Bu açıdan güvenliği siyasal olarak sağlama görevi, devletlerden sonra bölgesel ve yerel yönetimler, Sivil Toplum Kuruluşları (STK)'lar, toplum ve medya; geniş kapsamda ise uluslararası kuruluşlar tarafından sağlanması olarak genişletilmektedir (Rothschild, 2005, s. 59-60).

Ulusal güvenliğin sağlanması ve korunması açısından sağlığa ve çevreye yönelik tehditlerin tespiti oldukça önem taşımaktadır. Bu tehditler tartışmasız evrensel bir tehdit olarak kabul edilmektedir. Bu sebeple ulusal güvenlik sisteminin yapısında medikal istihbarat ve istihbarat analistlerine ihtiyaç duyulmaktadır.

Kısaca açıklamak gerekirse, günümüzde ulusal güvenlik artık sadece askeri gücü içeren bir kavram olmaktan sıyrılarak, geleneksel askeri tehditlerin çok ötesine geçen daha geniş bir çerçevede ele alınmaya başlanmıştır. Tehdit analizlerine askeri olmayan tehditleri eklemek ve buna göre çözümler üretmek bu yüzyılın kaçınılmaz bir gerçeği haline gelmiştir.

2.1.3.1. Kamu Güvenliği ve Ulusal Güvenlikle İlişkisi

Kamu güvenliği, ülke sınırları içerisindeki toplumun kendisine ve devlete ait fiziki varlıkların, sosyal, psikolojik, kültürel dokunun, toplumsal yapının huzurunun muhafazası için yapılan faaliyetlerin genelidir. Kamu güvenliği, sosyal yaşantının en temel gereksinimlerinden biri olma özelliğini taşırken, bu ihtiyacın karşılanarak kamu güvenliğinin sağlanması ise, bir devletin en önemli ve en temel ödevlerinin başında gelmektedir (Özmaya, 2010, s. 98).

Kamu güvenliği genel asayiş hizmetleri ile devlet sisteminin içe dönük güvenlik hizmetlerinden oluşan bir yapıdadır. Birey, toplum ve kamuoyu ile birlikte yönetim ünitelerinin karşılıklı ilişkisi söz konusudur. Bu açıdan birey ve devlet ilişkilerinin düzenlenmesi önemlidir (Ayhan, 2008, s. 125). Kamu güvenliği esas olarak vatandaşların yaşam haklarını sağlayacak görevleri, devlet sorumluluğu çerçevesinde yerine getirmeyi ifade etmektedir. Devlet açısından güvenlik kavramı içerisinde kamu güvenliği, devlet ve vatandaş arasındaki üst düzeyde bir ilişkiyi işaret eder (Ayhan, 2008, s. 130-131). Bir ülkenin coğrafi sınırları içerisinde, muhtemel tehdit ve tehlikeden uzak olarak başta vatandaşların güvenliğini ve huzurunun sağlanması, daha sonra da sırası ile devlete ve özel kişilere ait binaların muhtemel sabotaj ve benzeri tehlikelere karşı korunması ‘iç güvenlik’ ya da ‘kamu güvenliği’ olarak tanımlanmaktadır (Çınar, 1997, s. 61). Kamu güvenliğinin tehdit altında kaldığı noktalarda ulusal güvenliği sağlamak da güçleşmektedir. (Çınar, 1997, s. 94). Ulusal güvenliği sağlayabilmek için iç ve dış tehditleri yok edebilecek veya en aza indirebilecek kapasiteye sahip olabilmek için kamu düzeninin de sağlanabilmesi gerekmektedir. Bu nedenle kamu güvenliği, ulusal güvenlik üzerinde doğrudan etkiye sahiptir (Çınar, 1997, s. 97).

2.1.4. Uluslararası Güvenlik

Uluslararası güvenlik, en temel tabiriyle; ‘‘devletlerin ve uluslararası örgütlerin karşılıklı barış ve güvenliği sağlamak için aldıkları önlemler bütünü’’ olarak açıklanabilir. Daha dar anlamda ise ‘‘uluslararası sistemin güç kullanımı ve savaş tehdidinden uzak biçimde, küresel çatışmalardan korunması’’ şeklinde ifade edilebilir (Dağ, 2004, s. 269).

Ülkeler herhangi bir dış tehditle karşılaştıklarında ve bu tehditten zarar görmeleri olası olduğunda, zararın en aza indirilmesi için kendi iç güvenlik sistemlerinde tedbirler alırlar. Ancak tehdit kaynağının gerçek sebeplerine ulaşarak zararı tamamen ortadan kaldırmaya sahip oldukları güç yetmeyebilir. Yalnızca kendi güçleri ile güvenliklerini tam anlamıyla sağlamaları ve uluslararası bir güvenlik sistemi yaratmaları mümkün değildir.

Ülkeler kendi içlerinde güvenlikleri belli bir noktada sağlayabilseler de tek başlarına ağır maliyetleri olan türden çok çeşitli güvenlik sorunlarıyla karşılaşmaları kaçınılmaz bir gerçektir. Tüm dünyayı etkileyebilen çevre kirliliği, su kaynaklarının azalması, bulaşıcı hastalıklar, ekonomik sorunlar, göç hareketleri, uluslararası suç örgütleri, kitle imha silahlarının çoğalması gibi sorunlarla sadece yerel ve ulusal bazda mücadele etmek oldukça zor ve neredeyse imkansızdır (İşyar, 2008, s. 6).

Tüm bu durumlar göz önünde bulundurulduğunda ülkelerin diğer dünya ülkeleri ile iş birliği yapması kaçınılmaz bir gerekliliktir. Bu nedenle devletler hem kendi güvenliklerini hem de uluslararası güvenliği oluşturmak ve korumak amacıyla güçlerini birleştirme yoluna giderler. Bir başka deyişle kolektif güvenlik anlayışı içine girerler. Bu kapsamda ‘kolektif güvenlik’ kavramı; her ülkenin şahsi güvenliğini, diğer devletlerin güvenliğini önemsemeden sağlayamayacağı ve koruyamayacağı anlamına gelmektedir. Kısaca hiçbir devlet, diğer devletlerin güvenliğini tehdit olarak gördüğü sürece güvenlik içerisinde olamaz.

Kapsamlı güvenlik, uluslararası güvenliğe en büyük tehdit olarak, devletler arasındaki hayat standartlarındaki dengesizlikler, nükleer savaş, küresel çevre sorunları, salgın hastalıklar gibi sorunlardan kaynaklandığı varsayımına dayanmaktadır (İzci, 1998, s. 411).

Günümüzde güvenlik açısından en etkin uluslararası resmi kuruluş Birleşmiş Milletler (BM)’dir. BM, barış ve güvenliğin sağlanıp korunması amacında etkin bir

organizasyondur. Ayrıca Dünya Sağlık Örgütü (WHO) ve Uluslararası Para Fonu (IMF)'da örnek olarak verilebilir.

Uluslararası güvenliğin sağlanmasında diğer bir sistem de kolektif savunma sistemidir. Bu savunma sisteminde iki veya daha fazla devlet herhangi bir saldırı durumunda birbirlerine yardım etmeyi taahhüt etmektedirler. Günümüzde etkin bir kolektif savunma sistemi olarak NATO'yu örnek gösterebiliriz (Çakmak, 2003, s. 28).

Günümüzde doğal ve çevresel tehditler geleneksel anlamda en çok önem verilen askeri tehditlerin önüne geçmeye başlamıştır. 21. yüzyılda globalleşmenin etkisi altında yeni ve kapsamlı tehditler, çok kolay ve hızlı bir şekilde tüm dünya ülkeleri için tehlike oluşturmaktadır. Aynı zamanda tehdit tek boyutlu ve klasik devletten devlete boyutundan çıkarak, asimetrik ve çok boyutlu bir konuma ulaşmıştır. Bir başka anlamıyla nerede, nasıl ve hangi şekilde ortaya çıkacakları belirsizdir. Bu da klasik yapıların ve anlayışların günümüz tehditlerine karşı koymada etkinliğini tamamen kaybettiğini göstermektedir. Dolayısıyla bu tehditlere etkin çözümler üretecek ve uluslararası güvenliği tesis edecek uluslararası bir sisteme ihtiyaç duyulmaktadır.

Kolektif güvenliğe karşı tehditlerin üç ana unsuru bulunmaktadır (Sandıklı, 2011, s. 1)

(a) Yayılganlık (değişen tehditler, ulus aşan),

(b) Karmaşıklık (yeni ve önlenmesi zor),

(c) Belirsizlik (Soğuk Savaş sonrası başlayan trendler henüz ucu açık olduğundan belirsiz niteliktedir).

Bu tehditlerden bazıları ise şunlardır:

Kitle imha silahlarının geliştirilmesi ve çoğaltılması (Nükleer, biyolojik ve kimyasal silahlar),

Kitle imha silahlarının atma yöntemlerinin geliştirilmesi ve yayılması (Balistik füzeler, uçaklar vs),

Uluslararası terör ve terörizm eylemlerinde kitle imha silahlarının kullanımı,

Bölgesel savaşlar, kültürel ve dinsel kimlik çatışmaları, ayaklanmalar ve ayrışma,

Uluslararası organize suçlar,

Yasa dışı göçler,

Siber terörizm, uzay güvenliği, enerji güvenliğine yönelik tehditler,

Çevre sorunları,
Salgın hastalıklar,
Uyuşturucu ve silah kaçakçılığı gibi yumuşak güvenlik tehditleri,
Otoriter yönetimlerin kendi haklarına yönelik şiddet uygulamaları günümüzdeki tehdit unsurları olarak gösterilebilir.

2.2. GLOBALLEŞME VE GÜVENLİK ALGISI

2.2.1. 'Globalleşme' Kavramı

1960 yıllarında ortaya çıkan 'globalleşme' kavramı, 1980'lerde sıkça kullanılmaya başlanmış, 1990'larda ise bilim adamlarının önemini kabul ettiği anahtar bir kavram haline gelmiştir (Yılmaz, 2007, s. 88).

Sözlük anlamı ile globalleşme; dünya devletlerinin ekonomi, siyaset ve iletişim bakımından birbirine yaklaşması ve bir bütün haline gelmesidir (TDK, 2021). Bir başka tanımda ise; ''ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel düzenlemeler üzerinde, coğrafyanın getirdiği kısıtlamaların arka plana itildiği bir sosyal süreç'' (SAREM, 2002 s. 61) olarak belirtilmiştir.

Amerikan Ulusal Savunma Üniversitesi 'globalleşme' kavramını; ''malların, hizmetlerin, paranın, teknolojinin, fikirlerin, bilginin, kültürün ve halkların hızlı ve sürekli bir biçimde sınır ötesine akışı'' şeklinde açıklamaktadır (Öymen, 2000, s. 26). Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komisyonu ise; sadece ekonomik olmayan, sosyal, siyasal, çevresel, kültürel ve hukuksal boyutları da olan bir süreç olarak ifade etmektedir (Öymen, 2000, s. 27).
Bu kavramın tanımı üzerinde genel bir mutabakat bulunmamakla birlikte, çoğunlukla, yaygın ve durağan bir olgudan ziyade devam eden bir süreç olarak kabul edilmektedir. Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonraki yeni uluslararası düzenin adına 'globalleşme' denilmektedir (Öymen, 2000, s. 29).

Globalleşme kavramının anlamlandırılması üzerinde çeşitli yorumlar görüşler olduğunu belirten Büyükanıt da 2003 yılında 'Globalleşme ve Uluslararası Güvenlik

Sempozyumu' açılış konuşmasında ''… özellikle 1990'lı yıllarla birlikte bilgi ve iletişim teknolojisinin hızla yaygınlaşması, dünyada mal, hizmet, sermaye ve fikir hareketlerinin serbest ve hızlı dolaşımı çerçevesinde bütün ülkelerin başta ekonomi, güvenlik ve kültür olmak üzere çeşitli alanlarda birbirlerine daha bağımlı hale gelmeleri sonucunda küresel sorunlar karşısında ortak değer, yaklaşım ve tavırlar benimsemeye zorlanmaları şeklinde tanımlamak yerinde olacaktır…'' diyerek globalleşmeyi tanımlamıştır (Büyükanıt, 2003, s. 2). İçinde bulunduğumuz dönemin globalleşme dönemi olarak adlandırılması konusunda tüm dünyada var olan geniş bir mutabakatın hepimizi ortak bir noktada buluşturmaya çalıştığını ifade etmek yanlış olmayacaktır.

Tarihsel süreçte globalleşme üç ana dönüşümle gelişmiştir: Bunlardan ilki; 1453 yılında İstanbul'un fethi sonrası Batı toplumunun zenginleşme arzusuyla yeni keşiflere çıkmasıdır. İkinci dönüşüm; 1800'lü yılların sonlarında ortaya çıkan Endüstri Devrimi sonucunda uluslararası ticaretin hız kazanması ve son dönüşüm ise 1990 yılından sonra Soğuk Savaş'tan sonraki dönemdir (Yılmaz, 2007, s. 34-35). Özellikle iletişim alanındaki gelişmelerin hızlanması, bilgi toplumuna geçiş sürecine girilmesi, çok uluslu şirket faaliyetlerinin artması, global çapta üretim ve tüketimin dünya geneline yayılması, ulaşımın daha hızlı ve ucuz olması bu dönemin öne çıkan yenilikleridir.

2.2.2. Globalleşen Güvenlik Algısı

Globalleşmenin oluşmasıyla birlikte ülkelerin tehdit anlayışları ve güvenlik tanımlamaları da değişikliğe uğramıştır. 'Güvenlik' kavramı sadece askeri güç ve devleti merkez alan bir olgu olarak algılanmaktan çıkarak, daha geniş kapsamlı bir hal almıştır. Devletler tek yönü olmayan birçok alanda zarara uğratan, değişken ve merkezî önlemler almanın yetersiz kaldığı güvenlik sorunlarıyla karşılaşmaya başlamışlardır.

Globalleşmenin ekonomik, siyasal, sosyal, teknolojik, finansal, coğrafi, kültürel ve ekolojik boyutları vardır (Akça ve Durgut, 2004, s. 167). Globalleşmenin bu boyutlarına ayrıca güvenlik ve sağlık boyutu da eklenebilir. Çünkü tüm dünyadaki tehdit algılamalarındaki değişimin sebeplerinden birisi olarak globalleşme gösterilmektedir (Köksal, 2007, s. 7).

Geleneksel güvenlik konuları daha çok dış tehditlerle meşgul olurken, globalleşmenin etkisiyle güvenlik konuları ve sorunları da artan bir şekilde ulusal sınırları aşarak çok boyutlu olmuştur (Aydınlı, 2003, s. 39). Teknoloji ve iletişim ağlarının gelişmesiyle beraber dünyanın neredeyse küçük bir köy haline gelmesi, birçok alanda uluslararası yaşantıya etki ettiği gibi güvenlik sorunlarını da küreselleştirmiştir. Çevre kirliliği, ekonomik krizler, uluslararası kontrolsüz göç hareketleri, uluslararası organize suç şebekeleri, uluslararası terörizm eylemler, kitle imha silahlarının yayılması, bulaşıcı hastalıkların çoğalması gibi güvenlik sorunları küreseldir ve tüm dünyayı etkilemektedir. Güvenlik sorunlarıyla tek başına mücadele etmek ise neredeyse imkânsız hale gelmiştir (Oğuzlu, 2007, s. 17).

Bu gibi yaşamı tehdit eden sorunlar sebebiyle herhangi bir coğrafyada meydana gelen bir sorun, çok hızlı bir şekilde diğer bölgelerde de etkisini hissettirmektedir. Güvenlik sorunlarının çözümü uluslararası iş birliğini gerektirir. Benzer şekilde sağlıkla alakalı sorunların da kısa bir sürede tüm ülkelere yayılarak küresel bir etki yarattığını tüm dünya Covid-19 pandemisiyle birlikte tekrar hatırladı.

Globalleşme olgusuyla beraber ulaşım ve iletişimin daha kolay hale gelerek hızlanması, tüm dünyada terör ve suç örgütlerinin de kolay ve hızlı hareket etmesine neden olmaktadır. Şehirlerin nüfus ve ekosistemini yok edebilecek düzeyde olan biyokimyasal teknolojilere çok kolay erişebilen kişiler kimyasal ve biyolojik silahları üretme ve çoğaltma imkânına sahip olmaktadırlar.

Terör amacıyla elde edilmek istenen hammaddeler depolardan, mikrop bankalarından, kimyasal döllenme ünitelerinden kolaylıkla temin edilebilmektedirler. Her insanın kolayca sahip olabileceği bu öldürücü silahlar, devletlerin güvenliklerini oluşturma ve korumalarında zorlanmalarına neden olmaktadır. Kimyasal ve biyolojik silahlardan oluşan tehditler çok geniş bir insan kitlesini etkilemektedir (Yılmaz, 2004, s. 373). Basında da yer bulan, ABD'de bazı yetkililere 2013 yılında, içinde zehirli 'risin' maddesi bulunan mektuplar gönderilmesi bu duruma örnek gösterilebilir (NTV, 2013, Erişim Tarihi: 17.11.2021).

2.2.3. Globalleşmenin Sağlık Güvenliği ile İlişkisi

Globalleşme sonucunda ülke sınırlarının geçirgenliği de artmıştır. Sadece insanlar, sermaye ve eşyalar daha rahat hareket etmekle kalmayıp, suç ve bulaşıcı hastalıklar

da daha hızlı ve kolay dolaşım kabiliyetine sahip olmaya başlamıştır. Örneğin, SARS vakası 2002 yılında Çin'de ortaya çıkmış ve sadece 6 ayda 29 ülkeye bu hastalık yayılmış; 800 kişinin ölümüne, 8 bin kişinin de hastalığı geçirmesine neden olmuştur (Erkan, 2004, s. 51). Ayrıca bu hastalık bazı ülkelerin ve şehirlerin karantinaya alınmasına sebep olmuştu. Ancak 2019 yılında yayılmaya başlayan Covid-19 vakası ise sadece 45 gün kadar kısa bir sürede 800'ü aşkın kişinin ölümüne neden olmuş ve 45 binden fazla kişiyi etkisi altına almıştır. (WHO Resmi İnternet Sayfası, Erişim Tarihi: 02.07.2022) Aylar geçtikçe yayılma hızı artmış ve buna bağlı olarak ölümcül etkileri de şiddetlenerek devam etmiştir.

Bulaşıcı hastalıkların insan sağlığına etkisinin yanı sıra devletlere olan ekonomik zararları da bulunmaktadır. Sadece gelişmekte olan ülkelerin değil, gelişmiş ülkelerin de ekonomilerine büyük zarar vermektedir. Örneğin, Birleşik Krallık'ta 1990-2000 yıllarında 'deli dana' hastalığının vermiş olduğu zararın 8-10 milyar doların üzerinde olduğu tahmin edilmektedir. Hindistan'da 1995'teki veba salgınının bilançosu 1,7 milyar dolar, Hong-Kong'ta 1997'deki 'kuş gribi' nin bilançosu tüm tavukların itlaf edilmesi ve Peru'daki kolera salgınının maliyeti 770 milyon dolardır (Erhan, 2003, s. 1-15). Hala etkileri devam eden Covid-19 salgının ise 2 yılda dünya ekonomisine verdiği zararın 8,5 trilyon dolar olduğu ileri sürülmektedir.

Globalleşme ile birlikte önem kazanan ticaret ilaç sektöründe de kendini göstermiştir. Dünyada meydana gelen bulaşıcı hastalıkların tedavisi için gerekli aşı ve ilaçların maliyetleri devletlerin ekonomilerini ciddi anlamda sarsmaktadır. Bir yandan beklenmedik yeni hastalıklar ortaya çıkarken, bir diğer taraftan da ortaya çıkan bu hastalıkların tedavisi için ilaçlar ve aşılar üretilmektedir. Özellikle gelişmekte olan ülkeler yetersiz alt yapıları sebebiyle bu durumdan gelişmiş ülkelere oranla daha fazla etkilenmektedirler. Meksika'da ortaya çıkan domuz gribi (H1N1), kısa sürede tüm dünyada görülmüştür. Bu salgından Türkiye de etkilenmiş ve çeşitli ilaç firmalarından 43 milyon doz aşı alınmıştır. Bu aşının hastalığı tedavi edip etmeyeceğine dair endişeler Türkiye'de çok ciddi politik tartışmalara sebep olmuş ve sadece 4 milyon dozu kullanılmıştır (Milliyet, Erişim Tarihi: 05.03.2021).

Globalleşme ile birlikte özellikle politik ve ekonomik nedenlerden dolayı göç olayı kontrolsüzce artmaktadır. Açlık ve işsizlik gibi nedenlerle oluşan bu göç hareketleri beraberinde yeni ve bulaşıcı hastalıkları da getirmektedir. 2020 yılı itibariyle dünya nüfusu 7 milyar 750 milyon (The World, 2020) civarındadır.

Dünya nüfusunun hızlı büyümesi ile birlikte gıda üretiminin azalması ve tüketimin çoğalması, su kaynaklarının kirlenmesi sonuçlarını ortaya çıkarmaktadır. Bu durum ise açlık ve hastalıkların yayılmasını kolaylaştırmaktadır. Bu durumun yanı sıra hızla artan nüfus aşırı enerji kullanımına neden olarak, başka bir coğrafyada küresel ısınma sonucu doğal afetlere sebebiyet verebilmektedir.

Globalleşme bazı çevre sorunlarına neden olmuş ve mevcut sorunları şiddetlendirmiştir. Bu sorunlar başta doğa olmak üzere insan yaşamını ve biyolojik varlıkları ciddi şekilde tehdit etmeye başlamıştır. Hava kirliliği, nükleer kazalar ve ozon tabakasının incelmesi sanayileşmenin artmasıyla sınırları aşmış, biyolojik çeşitliliği ve doğadaki yaşamı olumsuz etkilediği gibi kanser başta olmak üzere birçok ölümcül hastalığa yakalanan hasta sayısında da artışa neden olmuştur. Ayrıca, küresel ısınmanın neden olduğu yükselen deniz seviyeleri, bazı yerleşim yerlerinin sular altında kalma riskini ortaya çıkarmıştır (Erdoğan, 2013, s. 286).

Globalleşme, fiziksel olmayan güvenlik olgusunu da ortaya çıkarmıştır. Bilgi ve teknolojinin değeri ülkeler için giderek daha önemli hale gelmeye başlamıştır. Her birey teknolojiye ve bilgisayarlara kolayca erişebilmekte ve kullanabilmektedir. Bu durum, ulusal veri tabanlarında gizli bilgilerin korunmasında sorunlar yaratmaktadır. Bu bağlamda özellikle bilginin kontrol edilebilmesi ve bilgi güvenliğinin korunabilmesi giderek önem kazanmaktadır.

Bugün Şangay'daki bir bilgisayar korsanı, İstanbul'daki bir bilgisayara saldırıda bulunabilmekte ya da Genetiği Değiştirilmiş Organizmalı (GDO) bir ürün dünyanın bir diğer bölgesindeki insanların genetik kodlarını etkileyebilmektedir (Sandıklı ve Emeklier, 2011, s. 35). Türkiye'de binlerce kişinin kimlik bilgilerinin internet üzerinden siparişle çalışan şirketlerden çalınarak internete yüklenmesi gibi vakalarla da sıkça karşılaşılmaktadır.

Globalleşme, güvenlik alanındaki sorunların da globalleşmesine sebep olmuş ve ülkelerin küresel tehditlere karşı bireysel olarak mücadele etme ihtimalini ortadan kaldırmıştır. Sonuç olarak, devletler hemen hemen her alanda birbirine bağımlı hale gelmiştir.

3. GÜVENLİK SORUNUNUN YAPI TAŞI OLARAK TEHDİT VE ULUSAL GÜVENLİK İLİŞKİSİ

3.1. TEHDİT VE GÜVENLİK İLİŞKİSİ

Güvenlik, tehdit durumunun olmamasıyla mümkündür. İlkel çağlardan bugüne, bireylerin ve devletlerin güvenlik ihtiyacı, bir tehdit ile karşı karşıya kalmış olmaktan doğmaktadır. Yani güvenlik probleminin olup olmadığını belirleyen temel nokta, tehdit olgusunun var olup olmamasıyla ilişkilidir. Bireyde veya devlette, tehdit algısı oluşmuş ise güvenlik ihtiyacı doğmuş, herhangi bir tehdit algılanmamış ise güvenlik ihtiyacı da duyulmamıştır.

Günümüzde karşı karşıya kalınabilecek iç veya dış tehditler çok yönlü, karmaşık ve değişken bir şekilde karşımıza çıkabilmektedir. İlkel çağlarda veya geçmişte tehdidin şekli, kapasitesi, nasıl etkileyebileceği veya kimden ya da nereden gelebileceği bilinebilirken; günümüzde kimi durumlarda bunu belirlemek imkansızlaşabilmektedir. Bu kapsamda artık tehditlerin asimetrik olabildiğini, tehditleri yok etme kapasitesine sahip olmayanları etkilediği kadar, yüksek kapasiteye sahip olanları da ciddi bir biçimde etkileyebildiğini görmekteyiz.

3.1.1. ‘Tehdit’ Kavramı

Tehdit, insanlık tarihi kadar eski bir kavramdır. İlk çağlarda insanlığın belirsizlikle algıladığı birçok şey tehdit unsuru olarak algılanabilirken; günümüzde bunların tehdit olmaktan çıktığı görülebilmektedir. Yine günümüzde ciddi tehdit algısı yaratabilen kimi durumlar, insanlığın yaşamına sonradan dahil olduğu için geçmişte tehdit olarak algılanmamış olabilmektedir. ‘Tehdit’ kavramı; zaman, toplum veya bireyler arasında dahi değişebildiğinden göreceli bir niteliğe sahip olabilmektedir.

Sözlük anlamında tehdit, en kısa tabiriyle ‘göz korkutmak, gözdağı’ olarak tanımlanmaktadır (Sözlük, 2021). Başka bir tanıma göre ise tehdit; ‘‘tehdit eden tarafın emredilen şekilde davranmadığı takdirde birine fiziksel, ekonomik ya da başka bir şekilde zarar verme niyetine işaret eden şüpheli bir iddiadır’’ (Gürsoy,

2005, s. 28). Bu iddiaya göre hareket etmeyen taraf, herhangi bir şekilde zarara uğrayabilir.

Politik alanda 'tehdit' kavramı, bir bireyin, kitlenin, kuruluşun veya başka bir devletin, bir ülkenin değerlerine veya varlığına yönelik; siyasi, fiziksel, ekonomik, sosyo-kültürel, ruhsal veya askeri olarak; niyetlenilen, uygulamaya geçirilen veya sadece planlama aşamasında kalmış her türlü davranış ve eylemlerin tamamı olarak açıklanmaktadır (MGK Akademi, 2003, s. 1).

Ortada bir tehdit algısı bulunuyorsa bu algının iki tarafı söz konusudur. Bu taraflar, tehdit eden ve tehdide uğrayan taraflardır. Tehdit olgusunun ortaya çıkmasında üç önemli unsur bulunmaktadır. Bunlar niyet, kabiliyet ve kapasitelerle davranış ve eylemler olarak sıralanabilir. Bir olguyu tehdit olarak tanımlayabilmek için onun kapsamı, içeriği ve etkisini iyi değerlendirmek gerekmektedir.

Bir tehdidin etkili olabilmesi için beş koşulun varlığı gereklidir (Joyi, 1998, s. 48-50). Bu koşullar; tehdidin amacına uygun olması, hedefin fark edebileceği kadar 'sert' olması, inandırıcı olması, eksiksiz olması ve yeterince açık olmasıdır. Ayrıca tehdit olgusunun duygusal bir alana hitap etmesi de gerekmektedir. Çünkü bu olgunun asıl hedefi zihinlere korku, endişe ve şüphe düşürmesidir. İnsanların hayatlarını altüst etmesi, değerlerini ortadan kaldırması ve korku salması gerekmektedir (Valantin, 2006, s. 19-20).

2000 yılında, 15 Avrupa Birliği üyesi ülkede yapılan bir araştırmaya katılan insanlar Kitle İmha Silahları (KİS)'nın yayılmasından, salgın hastalık ve doğal afetlerden ciddi şekilde korktuklarını beyan etmişlerdir (Tablo 1).

Tablo 3.1. Avrupa Birliği Vatandaşlarının Endişeleri

SIRA	BİREYSEL ENDİŞELER	YÜZDE (%).
1.	Organize Suçlar	77
2.	Nükleer Santral Kazası	75
3.	Terör	74
4.	Etnik Çatışma	65
5.	Kitle İmha Silahlarının Yayılması	62
6.	Salgın Hastalıklar	57
7.	Doğal Felaketler	55
8.	Nükleer Silahların Kaza ile Kullanılması	45

9.	Dünya Savaşı	45
10.	Nükleer Çatışma	44

Kaynak : (Yılmaz, 2007)

Tehditler toplumların veya devletlerin algı biçimine göre değişiklik gösterebilmektedir. Bu algılar genel itibariyle risk, potansiyel sorun ve 'tehdit' kavramı etrafında şekillenmektedir. Risk, zarar görme tehlikesi olarak tanımlanabilir. Tehditler oluşumları ve yöneltiliş biçimleri açısından da; iç ve dış tehdit olarak ayrılmaktadır (Yılmaz, 2007, s. 221).

Tehditler, siyasal, ekonomik, çevresel ve toplumsal olmak üzere dört grupta sınıflandırılır (Born, 2003, s. 16).

Siyasi tehditler; İç siyasetteki istikrarsızlık, demokratik ve iç siyasal sistemdeki değişimler, fanatik milliyetçilik veya kişisel hak ve özgürlüklerin ihlaleri olarak sayılabilir.

Ekonomik tehditler; yoksulluk, zengin ve yoksul devletler arasındaki farkın büyümesi, uluslararası mali durgunluk, ekonomik açıdan güçlü ya da istikrarsız bir komşu devletin oluşturacağı etki, ekonomiyi sabote eden yasa dışı ticaret, kara para aklama örnek verilebilir.

Çevresel tehditler; nükleer felaketler, küresel ekolojik değişimler, toprak ve su kirlenmesi, gıda ve diğer kaynakların yetersizliği, dünya kaynaklarının hızlı tüketilmesi, açlık, hava kirliliği, temiz su kaynaklarının kıtlığı, çevresel ve ekolojik bozulma gibi felaketler, çevresel ya da insan kaynaklı tehditler olarak nitelendirilmektedir. Toplumsal tehditler ise; aşırı nüfus, örgütlü suçlar, bulaşıcı hastalıklar, denetlenemeyen kitlesel göçler, kitle imha silahlarının yaygınlaşması ve etnik ve dini çatışmalar olarak gösterilebilir.

Ele alacağımız tehditler; askeri nitelik taşımayan ve dolayısıyla askeri güç ile karşılık verilemeyecek türdendirler. Çıkış noktaları belli olmayıp; nerede, ne zaman, ne şekilde ortaya çıkacakları ve nereyi, ne zaman etkileyecekleri genelde önceden tahmin edilmeleri güç olan türdendirler. Bazen uzun vadede (küresel ısınma, çevre kirliliği gibi), bazen de kısa sürede (salgın hastalık, sel baskını gibi) ortaya çıkabilecek türden tehditlerdir. Ayrıca bu tehditler iç ve dış tehdit ayrımını ortadan kaldırmaya başlamış olup, bir kısmı ulus ötesi niteliktedir.

Bu tehditler tek başına bağımsız olarak değerlendirilmemelidir. Tehditler birbirini besleyebilmekte veya birleşerek yeni bir tehdit oluşmasına neden olmaktadırlar. Örnek olarak, küresel ısınma sonucu ortaya çıkacak kuraklık birçok insanın ölümüne sebep olabileceği gibi ilgili devlette yağmalama, iç savaş gibi gelişmelere yol açabilmektedir. Bu durum; toplu göçlere, dolayısıyla da hastalıkların yayılmasına da sebep olarak, diğer devletleri çok yönlü güvenlik tehditleri ile karşı karşıya bırakabilmektedir (Karabulut, 2009, s. 142).

Küresel dönemin tehditleri olarak da ifade edebileceğimiz bu tehditlerin birçoğunun, asimetrik savaşın kullanım alanları içerisinde olduğu ve ulusal güvenlik için ciddi sorun teşkil ettiği, 'asimetrik tehdit' kavramı incelenirken açıklanacaktır.

3.1.2. Asimetrik Tehdit Olgusu

Sun Tzu'ya göre, en az çaba ile en başarılı sonuca ulaşabilmek, çabalarken ortaya çıkan maliyetten kurtulabilmek için oldukça önem arz eder. Savaşmadan kazanmak en büyük başarıdır (Tzu, 2008, s. 5). Yaşadığımız yüzyılda gücü ne olursa olsun her devlet, örgüt veya kuruluşlar, bu bakış açısından hareketle, minimum çaba ve maliyetle maksimum faydaya ulaşmaya çalışmaktadır. Bunu başarmanın en kısa yolu, asimetrik tehditlere başvurmak ve bunları hayata geçirerek ilerlemek olarak anlaşılmaktadır.

Asimetrik, 'simetrik olmayan' anlamına gelmektedir. Bu bakımdan biri diğerinin zıttı kavramlardır. Simetri sözcüğü 'benzer, orantılı' olarak tanımlanırken; 'asimetri' kavramı ise 'benzer olmayan, orantısız' olarak tanımlanır. 'Asimetrik tehdit' ise; 'karşılığı olmayan, denk gelmeyen gözdağı, zarar verme niyetinin beyanı, tehlike işareti, ikaz' (Köksal, 2007, s. 14) olarak tanımlanmaktadır.

Bir diğer tanımıyla 'asimetrik tehdit'; yarattığı ani ve hazırlıksız durum nedeni ile ülkelerin siyasi, sosyal ve ekonomik sistemlerinde istikrarsızlıklara neden olan, düşük seviyede kuvvet ve teknoloji kullanarak etkin olmayı amaçlayan tehdit algılamasıdır (T.C. MGK Resmi İnternet Sayfası, Erişim Tarihi: 05.12.2021).

Asimetrik tehdit ile düşman tarafın, kuvvetli yanlarından çekinerek, zayıf yanlarına alışılmamış bir tarzda ve örneği olmayan yöntem ve metotlarla, etki oluşturacak değişimler meydana getirilmektedir (Gürsoy, 2005, s. 148). Bununla amaçlanan,

toplumlarda korku yaratarak hedef kitlenin psikolojik dayanma sınırlarını ortadan kaldırıp simetrik savaş anlayışından uzaklaştırmaktır (Oğuzlu, 2007, s. 19).

Asimetrik tehdidi, simetrik tehditten ayıran birçok unsur bulunmaktadır. Bu unsurlar; orantısızlık (nitelik), alışılmadık ve sıra dışı oluşu, ön görülemezlik, çok yönlülük (askerî, ekonomik, kültürel, sosyal, medikal vb.), hedef gözetmezlik, zayıflıkları istismar etmek, psikolojik etki odaklı olmak, uygulama maliyetinin düşük ancak verdiği zararın yüksek olması, mevcut teknolojilerin farklı yaklaşımlarla kullanılması ve dinamikliktir (Akkan, 2006, s. 42).

Asimetrik tehditlerin yalnızca güçsüzlerden güçlülere yönelik kullanılabileceğine inanmanın yanlış olduğuna dikkat çeken Arısüt, tehditlerin güçlüden güçsüze doğru da kullanılabileceğini belirtmiştir (Arısüt, 2011, s. 78).

Arısüt'ün bu ifadesini destekler nitelikte yorumlarda bulunan Küçükşahin ve Akkan da görüşlerini şu şekilde belirtmektedir; (Küçükşahin ve Akkan, 2007, s. 57):

> 'En sık bahsedilen ve lanetlenen tehditlerden kitle imha silahları olarak değerlendirilen, kimyasal, biyolojik ve nükleer silahları ele alalım: Öncelikli olarak bu silahların hemen hiçbiri teröristlerin ya da geri kalmış ülkelerin laboratuvarlarında geliştirilmemiştir. Üstelik ilk kullanımları da hep güçlü ülkelerce yapılmıştır. ABD tarafından Kızılderili savaşları sırasında çiçek hastalığı taşıyan battaniyelerin Kızılderililere verilmesi ile yapılan biyolojik saldırı, yine ABD tarafından Hiroşima ve Nagazaki'ye atılan nükleer bombalar, Vietnam Savaşı sırasında kimyasal silahların kullanımı, güçlü ülkelerin de belli bir noktadan sonra, etik kuralları aşabileceğine dair örneklerdir.'

Bazı alanlarda asimetrik tehditler kullanılabilir ve çalıştırılabilir. Bu alanlardan biri de zirai alandır. Düşman olarak kabul edilen ülkeleri su ve gıdadan mahrum bırakmak için asimetrik olarak saldırılar yapılabilmektedir. Terör örgütleri insanlarda, hayvanlarda ve tarım ürünlerinde hastalıklara neden olmak için mikroorganizmaları veya virüsleri kullanabilir. Büyük ölçekli yıkıma, hasara veya ölümlere neden olabilirler. Bu saldırılar nedeniyle zararlı organizmaların ortaya çıkması bir ülkenin ekonomisini bile büyük ölçüde mahvedebilir.

Kimyasal ve biyolojik silahlar da asimetrik olarak çok kolay ve etkili bir şekilde kullanılabilir. Solunum veya temas yoluyla kana karışarak sinir sistemini etkileyebilen bu silahlar sakatlığa ve hatta ölüme neden olabilirler. Biyolojik silahlar petrol türevlerine karşı da kullanılabilmektedir. Kazara denize dökülen petrolleri

temizlemek için kullanılan bir bakteri türü, askeri yakıt tanklarında kullanıldığında, sadece birkaç damla ile tonlarca yakıtı kullanılamaz hale getirebilir (Aydın, 2006, s. 20).

Biyolojik silahlar çok eski dönemlerde de asimetrik olarak kullanılmışlardır. Örneğin, M.Ö. 600'de Atina yöneticisi Solon, Filistin nehrini müshil ilacına benzer bir etki gösteren bir bitkiyle zehirlemiş ve şehri savunan insanlar ishal olunca şehir düşmüştür (Chandler ve Backschies, s. 43).

Gen tekniği ile biyolojik materyallerin büyük bölgeleri etkileyebilecek silahlara dönüştürülebileceği iddia edilmektedir (Özkaya, 2002, s. 349). Belirli bir kültürel veya dini grubu hedef alabilecek silahların geliştirilebileceği ve bu silahlarla, bir grip ve difteri karışımının esas olarak siyahileri etkilemek amacıyla üretilebileceği, bir toksinin belli bir soy grubunu hedef alacağı ya da mavi gözlülere Alzheimer hastalığı yayılabileceği öne sürülen teoriler arasındadır (Barnaby, 2003, s. 176).

1999 yılında bir lösemi hastası için uygun kemik iliğinin bulunması nedeniyle, Türkiye'de 'kan toplama' kampanyası başlatılmış ve iddialara göre 120 bin kan örneği toplanarak, uygunluğun incelenmesi amacıyla Amerika'ya gönderilmiştir. Fakat o dönemin Sağlık Bakanı yaptığı açıklamada 'kanla genetik haritamızı çıkarmak istiyorlar' diyerek büyük tartışmalara sebebiyet vermiş, kampanya sonlandırılarak konuyla alakalı bir soruşturma açılmış ve incelemeye gönderilen kanlar geri istenmiştir (Hürriyet, Erişim Tarihi: 05.03.2021).

Asimetrik olarak kullanılabilecek bir diğer alan ise çevresel tehditlerdir. Örneğin, Irak güçleri Kuveyt'ten çekilirken bölgede bulunan petrol kuyularını patlatarak, tahmini 7 ile 9 milyon varil petrolün körfeze dökülmesine neden olmuştur. Körfez Savaşı'nda 590 petrol kuyusu zarar görmüş, 508'i yakılmış, 82'sinde ortaya çıkan hasar sonucu petrol çevreye yayılmıştır. Ortaya çıkan petrol kirliliği, yalnızca Kuveyt sahili ile sınırlı kalmayıp, tüm kıyı bölgesini sarmıştır (Öztürk, 2005, s. 71).

Bilim ve teknoloji alanı da asimetrik olarak kullanılabilmektedir. Hedef olarak seçilen bir ülkenin teknolojiye olan ihtiyacı devletin aleyhine çevrilebilir. Ülkede yaşayan insanların özel sağlık bilgileri ve devletin sağlık sistemleri, siber saldırılar yoluyla ele geçirilebileceği gibi, elde edilen bu bilgilerle devletin çok daha fazla önem arz eden organlarına etki edilebilir.

Bu tarz silahlar, ölüm ve yıkımdan ziyade etki yaratmak üzerine kurgulanmaktadır. Güç gösterilerine imkân vererek, tehdit edici bir boyutla etki yaratmaları olasıdır. Bu

silahlar çok geniş bir alanı kapsar ve geçici fiziksel rahatsızlık, geçici görme kaybı, ağrı, kas çarpması, elektronik sistemlerin bozulması, yorgunluk ve geçici hafıza kaybına neden olma etkisine sahiptir. Örneğin, 'alan boşaltma sistemi' (Area Denial System) ADS olarak açıklanan silah, araçları etkilemez fakat milimetrik dalga yayıcılar aracılığıyla insanlarda acı hissi yaratmaktadır. Yayılan bu dalga deriden sinirlere yönelerek acı vermektedir. Bu etkiye maruz kalan kişiler, bu acıdan kurtulmak için bulunduğu yeri terk etmek zorunda kalırlar (Öztürk, 2005, s. 75).

Asimetrik tehditlerle başa çıkmak için gelişmiş istihbarat yetenekleri ve yöntemlerine ihtiyaç vardır. Çünkü asimetrik tehditler, zayıf halkaları hedefler ve genellikle geleneksel olmayan yöntemlerle uygulanır. Düşük maliyetle daha fazla hasar vermeyi amaçlar. Bu tehditlere Nükleer Biyolojik Silahların (NBC) kullanımı ile insan savunma sistemlerini zayıflattığı bilinen veya bilinmeyen mikroorganizmaların kullanımını da eklersek, asimetrik tehditlerin ve medikal istihbarat değerlendirmesinin yadsınamaz önemi ortaya çıkmaktadır.

3.1.3. 'Tehdit' Kavramının Güvenlik Olgusu ile Doğrudan İlişkisi

'Güvenlik' ve 'tehdit' kavramları, birbirini tetikleyen, devam ettiren, iç içe geçen ve birbirini tamamlayan iki kavramdır. Güvenlik, ulaşılması gereken bir hedef olarak görülüyorsa, tehditler de güvenliğin sağlanması için yol gösterici bir işaret olarak kabul edilebilir.

Güvenlik geliştirmeleri yapabilmek için öncelikle riskler ve tehditler belirlenmelidir. Risk ve tehditlerin belirlenmesinde en önemli faktör yönetimlerin yeteneğidir. Bu durum, çeşitli ülkelerin tehdit algısı ile de yakından ilgilidir. Her devletin tehditlere bakış açısı farklı olabilir. Bunun nedeni, farklı güvenlik kültürleri, yetenekleri ve tehdit değerlendirmelerindeki çeşitliliklerdir (Küçükşahin, 2007, s. 7).

Dedeoğlu'na göre, tehdidin biçimi her ne olursa olsun tüm devletler üç halkalı bir güvenlik sistemi kurmalıdır. Buna göre en iç halka, devletin kendi iç güvenlik sistemidir. İçeriden gelebilecek ya da devlet içinde oluşabilecek tehditleri konu almaktadır. Bu en sıkı halkadır. İkinci halka; yakın çevre ile ilgili tehlike ve güvenlik halkasıdır. Bu halka, ülke sınırlarına bitişik veya yakın olan bölgeleri ve devletleri içerir. Üçüncü ve en dıştaki halka; gevşek bir halkadır ve global tehlike boyutunu oluşturur (Dedeoğlu, 2003, s. 63).

Tehdit tespit edilmezse, hangi önlemlerin alınacağı bilin(e)mediği için, herhangi bir güvenlik önlemine gerek yoktur. Tehditleri veya riskleri tespit etmek için kamuya açık ve gizli kaynaklardan gelen gelişmiş bir istihbarata ihtiyaç bulunmaktadır. İstihbarat olmadan güvenlik düşünülemez. İstihbarata gereken önemi vermemek, artan güvenlik maliyetleri ve tehditlere zamanında tepki verilememesi sonuçlarını doğurabilir. Bu yüzden istihbarat güvenliğin sağlanmasında kullanılan ilk savunma kuşağını oluşturmaktadır (Küçükşahin, 2007, s. 22-23).
Riskleri tehdide dönüşmeden algılamak ve yönlendirmek için elde edilen bilgilerin doğru zamanda istihbarata dönüştürülmesi, gerekli tedbirlerin oluşturulması ve bunun için de proaktif aksiyonların alınması gerekmektedir.

Beck, yaşadığımız çağda görülen risklerin özelliklerini, etki alanlarını, tanımlamalarını derinlemesine inceledikten sonra dünyada yaşanan gelişmelerle bağlantılı olarak 'Risk Toplumu' kuramını ortaya atmıştır. Ancak risk kaynağı olarak tanımladığı kaynakların çoğunun direkt olarak risk oluşumundan sorumlu olduğunu kanıtlanamayacak durumdadır. Risklere karşı önceden önlem almak zordur. Çünkü riskler öngörülemez ve tahmin edilemez (Beck, 1992, s. 21). Modernleşmenin en gelişmiş aşamasında ortaya belirsizlik ve denetlenemezlik sorunları çıkmıştır. Ortaya çıkan riskler, yapılmaması gerekenleri söylemektedir ancak yapılması gerekenler belirsiz kalmaktadır. Bu belirsizlik ve hesap edilemezlik, ulusal, yerel, sınıfsal, bireysel vb. tüm alanları etkilemektedir (Beck, 1999, s. 44-50). Bu belirsizlik ortamının yarattığı tehditler, güvenlik ihtiyacının artmasına sebep olur. Bu bakış açısıyla bir toplum ne kadar güvenlik ihtiyacı duyduğunu hissediyor ise aynı ölçüde tehdit altındadır sonucuna ulaşmaktayız.

3.2. ULUSAL GÜVENLİĞE YÖNELİK BİR TEHDİT UNSURU OLARAK MEDİKAL TEHDİTLER

Doğadaki tüm canlıların ortak motivasyonu, türlerinin devamlılığını sağlamaktır ve insan doğasında da bu güdü varlığını sürdürmektedir. Ancak diğer organizmalarla karşılaştırıldığında insan dış etkenlere karşı daha zayıf bir dirence sahiptir. İnsanın sahip olduğu zekâ, kendisi ve doğa arasında bir denge kurma, hatta bu dengeyi

aşarak kendi yararına değiştirme fırsatı tanır. Bu güç; insana sağlığını sürdürmenin yollarını aramayı ve bulmayı da öğretmektedir.

Güvenlik tanımlarında anlatıldığı şekliyle devletler de insanlara benzemektedir. Önce varlıklarını oluştururlar ve sonrasında varlıklarını sürdürerek toprak bütünlüklerini korumak amacıyla çeşitli yöntemler geliştirirler. Ulusal güvenliği korumak için içeriden veya dışarıdan gelebilecek her tehdit karşısında savaşırlar. Bu mücadelenin amacı, insanların ve ülkenin sağlığını korumak, tehdit ve risklerden kaçınmak ve güvenliklerini sağlamaktır. Bu nedenle sağlıklarını engelleyebilecek medikal tehditleri tespit etmeleri ve tehdit değerlendirmeleri yapmaları gerekmektedir.

3.2.1. 'Medikal Tehdit' Kavramı

Medikal tehditler bilinirliğine oranla çok fazla kullanılan bir kavram olmamakla birlikte, genellikle askeri sağlık hizmetlerinde kendine yer bulmaktadır. Yalnızca silahlı kuvvetlerle ilgili bir kavram olarak görülmektedir. Bu nedenle kavramın tanımı, daha çok askerî harekâtları içerir niteliktedir. Ancak medikal tehditler, tüm canlıların sağlığı açısından ciddi bir tehlikedir. Bu nedenle; geniş ölçekli bir tehdit değerlendirmesi yapılmadığı takdirde, her bir canlının sağlığı tehdit edilecek ve bu da devletin ulusal güvenliğini ciddi şekilde tehlikeye atacaktır.

'Medikal tehdit' kavramını açıklayabilmek için tıp ve tehdit tanımlarını yapmak önem arz etmektedir. Tıp, 'insan sağlığı ve hastalıkları üzerinde çalışmalar yapan, hastalıkların nedenlerini, korunma ve hastalıkları önleme yollarını inceleyen bilim' (Görsel yayıncılık, 1987, s. 8336) olarak açıklanmaktadır.

Tehdit ise, 'ağır ve haksız zarara uğratma, korkutma' (Hürriyet, 1994, s. 310) şeklinde ifade edilir. Tehditlerin oluşturabileceği zararlar maddesel olabileceği gibi sağlık, vücut bütünlüğü gibi yaşamsal ve ün, onur gibi manevi değerlere yönelik de olabilir.

Bu açıklamalar doğrultusunda, bilimsel olarak medikal tehdit tanımını en temel anlamıyla ''her türlü canlının sağlığına, vücut bütünlüğüne ve psikolojik yapısına zarar verebilecek her çeşit hastalık, yaralanma, çevre, iklim, insan, patojenler ve bu patojenlerin bazılarına rezervuarlık yapan yabani yaşam ile bu etkenlerin bulaşma ve yayılmasına aracılık eden vektör etkenlerinden oluşan farklı boyutlardaki faktörlerin

tetiklediği, iç içe geçmiş olaylar dizisidir'' (Midilli, 2009, s. 241) şeklinde yapabiliriz.

Medikal tehdidin askeri güç kısmını ilgilendiren tarafı için ise; ''düşmanın muharebe etkinliği veya muhtemel hareketleri sonucu meydana gelebilecek yaralanmalar ile hastalık ve/veya performans düşüklüğüne yol açan çevresel koşulların birleşimidir'' (Army, 2000, s. 1) tanımı yapılmaktadır.

Başka bir tanımlamada ise medikal tehdit; ''kuvvetlerin savaşma yeteneğini ölüm, yaralanma veya hastalanma şeklinde etkileyebilecek tüm potansiyel ve hâlihazır düşman hareketleri ile çevresel etmenlerin bütünüdür'' (Çetin, 2007, s. 26).

Daha geniş açılı bir yoruma göre medikal tehditler; 'hastalıklar, toksik maddeler, mesleki ve çevresel riskler dahil, bilinen ve beklenen sağlık tehditlerini ve tehlikelerini tanımlamak için kullanılır.' Ayrıca ruh sağlığı ve kaygı sorunları da bu değerlendirmeye dahil edilir. Bunun yanı sıra insan faaliyetlerinden kaynaklanan kasırga, deprem gibi doğal afetler ve baraj taşması veya kimyasal tesis kazaları gibi tehlikeler de medikal tehdit olarak kabul edilmektedir.

Medikal tehditler, sadece insan sağlığını tehdit etmekle kalmayarak, hayvan ve bitkilerin de sağlığı açısından tehdit oluştururlar. Bu durumdan kaynaklanan nedenlerle devletlerin ekonomileri de büyük ölçüde zarar görmektedir. 2006 yılında bazı ülkelerde ve Türkiye'de meydana gelen toplu arı ölümlerinin, bitkilerde döllenmeyi azaltması sebebiyle tarım ürünlerinde %75 verim azalmasına yol açacağı ve bu duruma bağlı olarak oluşabilecek kıtlık tehlikesinden bahsedilmiştir. Bu durumun önüne geçebilmek için ise hormon kullanmak zorunda kalınacağı belirtilmiştir (Star, Erişim Tarihi: 02.03.2021).

Bu örneklerden de anlaşılacağı üzere, zincirleme bir etkiyle birbirini tetikleyen sorunlar; insanları, hayvanları, bitkileri ve devletleri olumsuz şekilde etkilemektedir.

İçinde bulunduğumuz çağda medikal tehditler, ülkenin tüm bireylere ve ekosistemine dahil her canlıya etki edebilecek bir tehlikedir.

Medikal tehditler doğrudan veya dolaylı yollarla tüm canlı varlığının sağlığını hedef alır. Bu tehditler insan kaynaklı olduğu kadar bazen de heyelan, sel ve deprem gibi doğal afetler ile insan etkisinin dışında da oluşabilmektedir. Tehditlerden bazıları, bireyler, topluluklar ve hatta uluslar tarafından kasıtlı veya kasıtsız olarak oluşturulur.

Örneğin, terör örgütlerinin virüsleri biyolojik ve kimyasal silah olarak kullanmasıyla kasıtlı bir medikal tehdit iken; sanayileşmenin neden olduğu hava kirliliği veya doğanın kirlenmesine neden olan insan faaliyetleri ise insan eliyle ortaya çıkmış olan bilinçsiz bir medikal tehdittir. Bunun yanı sıra sel ve deprem gibi doğal afetlerden kaynaklanan medikal tehditler ise risk olarak kabul edilebilir.

Heyelan, deprem ve sel gibi doğal afetler ve bunlar dışında yangın, patlama, baraj taşması gibi insan kaynaklı kazalar doğrudan medikal tehdit olarak algılanmıyor olsa da, ABD Silahlı Kuvvetleri bu tür olayları 'medikal tehdit' kavramına dahil nitelikte kabul etmektedir.

Teknolojik felaketler olarak tanımlanan kazalar, teknolojinin gelişme hızıyla eş zamanlı olarak yaygınlığını arttırmaktadır. Bunlar; kimyasalların, nükleer maddelerin ve biyolojik hastalıklar taşıyan tehlikeli maddelerin üretimi, depolanması, taşınması veya dağıtımı sırasında kaza sonucu serbest bırakılması veya terör saldırıları sonucu kasıtlı olarak meydana gelen olaylardır. Bu tür olayların çevreye verdiği zarar ve salgın hastalıkları yaratma etkisi, ulusal sınırların ötesine geçerek oldukça yüksek önem arz eden medikal tehditler olarak değerlendirilmektedir (Lillibridge ve Brennan, 2005, s. 1339-1347).

Hiçbir devlet kendine rakip gördüğü ve çıkarlarının çatıştığı devletlerin büyümesini ve güçlenmesini istemez. İmkân bulduğu anda rakip olarak gördüğü devleti zayıflatmaya, politik ve ekonomik olarak düzensizliğe sürüklemeye ve karmaşa yaratma çabasına girebilir. Bu gibi bir hedefe ulaşmak için en ucuz ve tehlikesiz yolları deneyebilir (Yılmaz, 2007, s. 209). Rakibi gördüğü ülkeyi zayıflatmak isteyen bir devletin kullanılabileceği en uygun yollardan biri de şüphesiz medikal tehditlerdir.

Medikal tehditler, bazen toplumların bir kısmını zayıflatıp dışa bağımlı hale getirse de, bazı toplumları da ilaç ve aşı satışı yoluyla ekonomik olarak zenginleştirmiş ve güçlendirmiştir. HIV/AIDS salgını, özellikle Afrika'da, bölge nüfusunun azalmasına, ortalama yaşam süresinin kısalmasına neden olmuş ve Afrika'nın yerli halklarına ve ülkelerine oldukça büyük zararlar vermiştir. Bu kaotik durum, ilaç ve gıda firmaları için ise kar elde edebilecekleri fırsatlar sunmuştur (Çınkı, 2004, s. 182).

Düşmanın milli güvenliği tehdit etmesinin genel amacı; ülkeyi zayıflatmak, işletilemez hale getirmek ve mümkünse topraklarını paylaşmak ve yok etmektir. Her ülkenin farklı ulusal çıkarları olduğu için klasik tehditlerin algılanması da farklı

olabilir. Ancak medikal tehditler ülkelerin anlayış ve algılamaları ne derece farklı olursa olsun, her devlette aynı etkiyi göstermektedir. Bu nedenle, medikal tehditleri iyi tespit edebilen, elde edilen medikal istihbarat verilerine dayalı güçlü bir medikal tehdit değerlendirmesi yapan ve önleyici tedbirler alabilen bir sistemin kurulması, her ülkenin ulusal güvenliği için vazgeçilmez bir gerekliliktir.

3.2.2. Ulusal Güvenliği Etkileyebilecek Medikal Tehditler

3.2.2.1. Dünya'ya Yayılan Salgın Hastalıklar

Tarihte birçok savaşın sonucunun belirlenmesinde salgınların önemli rol oynadığı, eskiden hastalık mikroplarının yayılması ile devletlerin yıkılması arasında kuvvetli bir bağ olduğu bilinmektedir. Genel olarak hastalıkların, özellikle ölümlerin ana nedeni olmaları sebebiyle tarihin şekillenmesinde önemli bir rol oynadığına inanılmaktadır. Bu konunun önemini daha iyi anlatabilmek için tarihin akışını değiştiren birkaç bulaşıcı hastalık örneğini vermek gerekebilir.

Romalı komutanlar, düşmanlarının saldırı birliklerinden çok salgın hastalıklardan korktukları için hastaneleri kale binasının bir parçası olarak kabul ettiler. Antik Yunanistan'da Atinalılar ile Spartalılar arasında 27 yıl süren Peleponnes Savaşı (MÖ.431-404), veba salgını nedeniyle Atina nüfusunun dörtte birinin ölümünün ardından aleyhlerinde yön değiştirmiştir.

Tarihi süreçte medikal tehditlerin önemini vurgulayabilecek diğer örnekler ise; Arapların Haçlıları sıtma ile yendiği, Rusların tifoyu Napolyon'un ordusunu gerilettirmek için kullandıkları, Kuzey'in Amerikan İç Savaşı'nı kazanmasının sebebinin ishal olduğu ve Avrupalılarla savaşan yerlilerin bu nedenle hayatlarını ve savaşları kaybettikleri iddiaları şeklinde sıralanabilir.

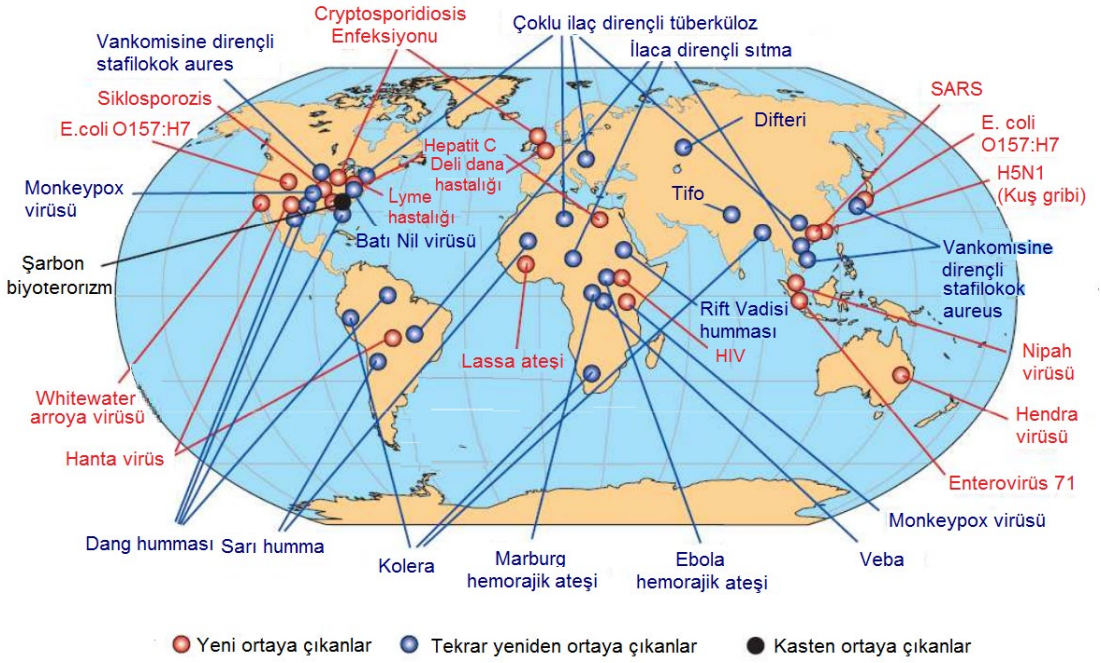
Tatarların savaş sırasında vebadan ölen askerleri kale içlerine atmaları, orduların bulaşıcı hastalıkların yayılmasının tehlikelerini anladıklarını gösterir niteliktedir. Bu saldırının bir sonucu olarak, 1347-1351 yılları arasında Avrupa nüfusunun dörtte biri vebadan hayatını kaybetmiştir (Özdemir, 2005, s. 18).

Bakteri ve virüs gibi organizmalar yalnızca insan sağlığını tehdit etmekle kalmayıp aynı zamanda gıda ürünlerine etki etmek yoluyla da salgınlara neden olur. 1845'te İrlanda'nın temel gıda ürünü olan patatesin enfekte olması, kıtlığa neden olmuştur.

Oluşan kıtlık sebebiyle köylülerin bağışıklık sistemi çöktüğü için tifüs, iskorbüt, dizanteri gibi hastalıklar meydana gelmiştir (Nikiforuk, 2013, s. 156-164).

Kitle sağlığına yönelik medikal tehdit bağlamında salgın hastalıklar; yeni ortaya çıkan (emerging) ve önceden var olup yeniden önem kazanan (re-emerging) enfeksiyonlar olup (Şekil 1)' de gösterilmiştir.

Şekil 3.1. Yeni ve Yeniden Ortaya Çıkan Enfeksiyon Hastalıklarına Küresel Örnekler

Kaynak: (Fauci, 2006)

Daha önceden varlığı bilinen ve ilaca dirençli olarak yeniden ortaya çıkma ihtimali bulunan sıtma, kolera, tüberküloz, kızamık gibi hastalıkların yanı sıra içinde bulunduğumuz yüzyılda SARS, COVID, domuz gribi, kuş gribi ve AIDS gibi yeni çıkan hastalıklar tüm canlıların hayatını tehlikeye attığı gibi, ulusal güvenlik içinde büyük bir tehdit oluşturmaktadır.

Bu tehdidin sebepleri; hastalıklarda görülen vakalardaki artışın hızlı olması, yayılma hızının uluslararası nitelikte olması, tedavi yöntemlerine karşı dirençli olmaları veya bulunan bir tedaviye sahip olmamaları, toplumlarda kaos ortamı oluşturmaları, vaka sayısının artmasıyla devletlerin sağlık sistemlerinin çökmesi ve kitlesel ölümlere yol açmaları şeklinde sıralanabilir.

Coğrafi nitelikte kitlesel insan hareketleri gibi demografik değişiklikler, bulaşıcı hastalıkların yayılmasında oldukça önemli bir rol oynamaktadır. Bu gibi durumlarda

sıklıkla görülen ve can kaybına neden olan hastalıklar; kolera ve basilli dizanteri, kızamık, solunum yolu enfeksiyonları ve sıtma olarak sıralanabilir. Örnek olarak, Suriye'deki karışıklıktan kaçarak Türkiye'ye sığınan mültecilerden kızamık hastalığının yayılmaya başlandığı haberleri gösterilebilir (Milliyet, Erişim Tarihi: 02.03.2021).

Salgın hastalıklar, insanlarda yaşam süresini oldukça azaltmakla beraber bebek ve yetişkin ölümlerini arttırmaktadır. 2002'de dünyada 57 milyon kişinin hayatını kaybettiği bilinmektedir. Bu rakamın yaklaşık %20'lik bir kısmını genellikle 5 yaş altı çocuklar oluşturmaktadır. Can kayıplarının büyük çoğunluğunun nedeni; sıtma, zatürre, ishalli hastalıklar, kızamık, HIV/AIDS ve erken doğumdur. Bulaşıcı hastalıkların sebep olduğu ölümler 14 milyon civarındadır (The World Healt Report, 2003, s. 46). 2010 yılında ise bu rakam 7,6 milyona gerilemiştir. 2019-2021 yılları arasında ise yalnızca Covid-19 pandemisi nedeniyle 5 milyonu aşkın kişi hayatını kaybetmiştir (World Meters, 2021, s. 1).

Virüsün mutasyonu, oluşan salgına karşı verilen mücadelenin zorlaşmasına neden olmaktadır. Örneğin, H5N1 virüsü kuş gribi hastalığına neden olan virüslerden biridir ve uğradığı mutasyonlar sonucunda insandan insana geçme özelliğini kazanmıştır. Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ/WHO) verilerine göre, 2003 yılından günümüze kadar kuş gribi, 15 ülkede toplam 387 kişide görülmüş ve 245 insanın ölümüne neden olmuştur. DSÖ, Asya'da ortaya çıkan kuş gribi tehdidinin dünyaya yayılabileceği konusunda uyarıda bulunmuş ve hastalığın görüldüğü ülkelere uluslararası destek verilmesini istemiştir. Türkiye'de virüsün yayılımını durdurmak için ortalama 2,5 milyon kümes hayvanı itlaf edilmiştir (Arslan, 2006, s. 89-92).

2002 yılının sonlarında Çin'de başlayan ve kısa sürede 29 ülkeye yayılan SARS salgını, moleküler teknoloji sayesinde daha öncesinde görülmemiş olan virüslerin kısa sürede tespit edilebilmesi ve salgınların bu kadar kısa sürede birçok uzak ve bağımsız coğrafi bölgeye yayılabildiğinin somut olarak görülmüş olması nedeniyle oldukça önemlidir. Bu salgında 29 ülkede 8.096 vaka ve 774 ölüm yaşanmıştır (Midilli, 2009, s. 242-243).

Devletler için toplum sağlığını ve insan yaşamını korumanın ekonomik olarak maliyeti oldukça yüksektir ve bu nedenle neredeyse askeri savunma ile eşit düzeyde bir önem taşımaktadır. İngiltere'nin deli dana (*mad cow*) hastalığından dolayı ortalama 7,75 milyar dolar kayıp yaşaması, 1991 yılında Peru'daki kolera salgını

nedeniyle deniz ürünleri ihracatına gelen yasak sonucu 775 milyon dolar zarara uğraması, 1994'de Hindistan'daki veba salgını sonucu yarım milyon kişinin başka ülkelere göç etmesi gibi örnekler, bu durumun önemini ortaya koymaktadır (Gannon, 2000, s. 16).

Bulaşıcı hastalıkların ulusal güvenliğe yönelik bir tehdit oluşturmasının önüne geçilebilmesi için, bu tür hastalıkların yayılmasını önlemek gereklidir. Bu amaç doğrultusunda ülkelerarası iş birliğinin güçlendirilmesi, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin ekonomik kalkınmasının desteklenmesi, bilim ve teknoloji ile erken uyarı sistemlerinin geliştirilmesi, ülke halkının bu tip hastalıklar konusunda farkındalığının artırılması ve düzensiz şehirleşmeye yönelik tedbirlerin alınması gerekmektedir. En önemli faktör ise medikal tehditleri tespit edebilecek güçlü bir organizasyon oluşturulmasıdır. Bu gereklilik yerine getirilmediği sürece, salgınlar ülkelerin vatandaşlarının sağlığına, ekonomisine ve güvenliğine ciddi zararlar vermeye devam edecektir.

Tablo 3.1. Tarihteki En Ölümcül Salgın Hastalıklar

SALGIN / BULAŞICI HASTALIK	ETKİ BÖLGESİ	DÖNEM	ÖLÜ SAYISI
KARA ÖLÜM	DÜNYA	1346-53	75-200 MİLYON
İSPANYOL GRİBİ	DÜNYA	1918-	50-100 MİLYON
AİDS	DÜNYA	1981-	36 MİLYON
GRİP	DÜNYA	1918-20	21.64 MİLYON
COCOLİZTLİ SALGINLARI	MEKSİKA	1520-76	15 MİLYON
VEBA	HİNDİSTAN	1896-1948	12 MİLYON
COVİD-19	DÜNYA	2019-	5.45 MİLYON
TİFÜS	DOĞU AVRUPA	1914-1918	3 MİLYON
JUSTİNİAN VEBASI	DOĞU AKDENİZ	541-90	MİLYONLARCA
ÜÇÜNCÜ KOLERA SALGINI	DÜNYA	1852-60	MİLYONLARCA
SUÇİCEĞİ	MEKSİKA	1530-45	1 MİLYON

Kaynak: (Aktan, 2020)

3.2.2.2. Çevresel Tehditler

Çevresel tehditler yalnızca insanlar için değil, tüm dünya ülkeleri açısından ciddi bir tehdittir. Ulusal düzeyde çözülemeyen uluslararası güvenlik problemleri olan küresel ısınma ve nükleer kirlilik gibi tehditler, dünya gündeminde önemli bir yer kaplamaktadır.

Çevresel tehditleri risk boyutuyla da ele alan Akkan, bu konuyu şu şekilde açıklamaktadır:

> ‘‘İnsanlar tarafından çevreye yapılan bilinçli tahribat sonucunda ortaya çıkan ve güvenliğe zarar veren hareketleri, tehdit olarak ele almak doğru olacaktır. Öte yandan sebep ister doğaya yapılan bilinçsiz tahribatları, isterse de doğanın kendi dinamikleri içinde ortaya çıkartacağı deprem, kasırga benzeri, güvenliğe yönelik olumsuz durumları ise, risk olarak nitelendirmek uygun olacaktır’’ (Akkan, 2006, s. 93).

Bu açıklama çerçevesinde savaş veya nükleer silahlanmalar gibi kasıtlı şekilde yapılan ve insan sağlığını, devletlerin ekonomilerini etkileyen çevresel sorunlar tehdit olarak algılanabilir. Bir diğer yandan doğada kendiliğinden meydana gelen deprem, sel, kasırga vb. gibi afetler ve bir kasıt bulunmadan oluşan insani etkiler sonucunda oluşan küresel ısınma, ozon tabakasının delinmesi gibi olaylar ise risk olarak ifade edilebilir.

Canlı sağlığını tehdit eden çevresel olgular çerçevesinden incelendiğinde çevresel faktörler; fiziksel, kimyasal, biyolojik ve sosyokültürel faktörler olarak dört ana başlıkta incelenebilir.

Bu başlıklar çerçevesinde incelediğimizde çevre faktörü; hastalığın kaynağını teşkil edebilmekte, doğrudan nedeni olabileceği gibi yayılımını kolaylaştırıp, hastalığın ilerleyişine etki edebilmektedir. Çevresel tehditler ile gürültü, alerjiler, hava kirliliği, kimyasallar ve elektromanyetik alanlar; öğrenme ve hafıza güçlükleri, kanser, üreme sistemi hastalıkları, astım, solunum hastalıkları, gelişimsel hastalıklarla doğrudan ya da dolaylı/etkileşimsel bir biçimde ilişkilidir ve birçok hastalığın artmasına neden olmaktadır. Dünyada akut solunum yolu hastalıklarının %60’ı ve ishal vakalarının %80-90’ının çevresel koşullarla olan bağlantısı bilinmektedir.

Çevresel tehditler, insan sağlığına doğrudan ve dolaylı medikal tehditler oluşturur. Bu tehditler zincirleme bir etkiyle birbirini tetikler. Doğada her şey iç içedir ve birbiriyle etkileşim halindedir. Ekolojik dengeyi oluşturan herhangi bir unsurun olumsuz etki altında kalması ekosistemin diğer unsurlarını da etkiler.

3.2.2.2.1. Küresel Isınma, İklim Değişikliği ve Afetler

Hava ve iklim; insan faaliyetlerine, huzuruna ve sağlığına birçok farklı yolla etki etmektedir. İlk kez ortaya çıkan veya yeniden yaşanan salgınlar, aşırı zararlı ve ilaca dirençli mikroorganizmaların sıklığındaki artış önemli bir ölçüde iklimle ilgilidir.
Hava, dünyanın herhangi bir yerinde, herhangi bir zamanda yaşanan veya gözlemlenen tüm atmosferik olayları ifade eder. İklim ise, 'yeryüzünün herhangi bir yerinde uzun yıllar boyunca yaşanan ya da gözlenen tüm hava koşullarının ortalama özelliklerinin yanı sıra, bu olayların yaşanma sıklıklarının zamansal dağılımlarının, gözlenen ekstrem (uç) değerlerin, şiddetli olayların tüm değişkenlik tiplerinin sentezi (birleşimi)' biçiminde tanımlanmaktadır (Türkeş, 2008, s. 21).
Küresel iklim değişikliği insan hayatı için hızla büyüyen bir tehdit haline gelmektedir. İklim değişikliği, milyonlarca yıl süren bir süreç olmasına karşın, günümüzde oluşan küresel ısınma ve iklim değişikliği jeolojik dönemlerdeki iklim değişikliklerinden farklıdır. Zamanımızın iklim ve sıcaklık değişimleri şu şekilde açıklanmaktadır: Küresel ısınma, sera gazlarının salınımının bir sonucu olarak, yeryüzünde ve yakın atmosfer katmanlarında sıcaklığın yapay olarak artması sürecidir. Küresel iklim değişikliği ise yağış, nem, hava hareketi ve kuraklık gibi iklim unsurlarının ısınmaya bağlı olarak değişmesidir (Saraçoğlu, 2010, s. 4).

Küresel ısınma ve iklim değişikliğinin neden olduğu ve olabileceği tehlikeler; sıcaklıkların yükselmesiyle beraber geniş su yüzeylerindeki (deniz, göl, baraj, dere vb.) buharlaşmanın artması, bunun bir sonucu olarak toprağın kuruması ve bölgelerin iklim değişikliklerine uğrayarak tarım ürünleri ve ormanlar üzerinde ciddi zararlara neden olması, geniş su yüzeyine yakın yerlerde hava neminin artmasıyla sel felaketlerinin meydana gelmesi, karasal kısımda kuraklık yaşanması ve bu nedenle tarım ürünlerinin üretiminin azalması, ormanlık alanların küçülmesi, hidrolojik enerji üretiminin azalması, buzulların erimesiyle beraber su seviyesinin yükselmesi sonucu kıyıların sular altında kalması ve tüm bunlara bağlı olarak büyük göç hareketlerinin başlayacak olması şeklinde sıralanabilir.
Küresel ısınmada rol oynayan bir başka etken ise, ozon tabakasının incelmesidir. Stratosferde bulunan ozon miktarındaki azalma yer yüzeyindeki hava sıcaklığına etki etmektedir. Bu olay daha fazla güneş enerjisinin dünyaya gelmesine neden olmakta

ve deniz yüzeylerindeki mikro organizmaların zarar görerek besin zincirine olumsuz etki etmesine, karbondioksit artışına, canlılarda çeşitli hastalıklara ve tarım alanlarında yaşanacak ciddi tehlikelere sebep olabilmektedir.

Hipokrat, çevresel güçleri 'hava, su ve toprak' olarak adlandırmış ve bu faktörlerdeki herhangi bir ani değişikliğin salgınlara neden olacağını belirtmiştir. Geçmiş dönemlerde şiddetli hava olaylarının, savaşların kaderini değiştirebildiği gibi salgınlara, kıtlıklara ve isyanlara neden olduğu görülmektedir. Bu duruma örnek olarak; 1529 yılında Kanuni Sultan Süleyman Viyana kuşatmasını, şiddetli yağışlar ve soğuk hava nedeniyle yarıda keserek geri çekilmesini, 1874 yılında Ankara'da yaşanan kuraklıkta hayvanın ölümleri ve göç hareketleri yaşanmasını, 1873-1874 kış aylarında Anadolu'da soğuk hava nedeniyle yaşanan açlık ve hastalıklar sonucu 100 bin kişinin hayatını kaybetmesini gösterebiliriz.

İklim değişikliği etkilerini günümüzde giderek daha fazla göstermektedir. İklim değişikliğinin sağlığı etkilemesinin doğrudan ve dolaylı olarak iki yolu vardır. Sıcak hava dalgaları, soğuk hava dalgaları ve aşırı yağışlar sonucu meydana gelen sel felaketi, kıtlık ve kuraklık, şiddetli fırtına ve tayfunlar, deniz seviyesinin yükselmesi insan sağlığını doğrudan etkileyen faktörlerdir. Bunların yanı sıra, su ve gıda kalitesi, tarım ve bulaşıcı hastalıklar dolaylı olarak etki etmektedir.

Sıcak ve soğuk hava dalgalarının, ölüm ve hastalıklar üzerinde doğrudan bir etkisi olan medikal tehditler olduğu bilinmektedir. Sıcak hava dalgaları mevsimsel ölümlerin sayısında artışa neden olabilir. Çoğu ılıman bölgede, kış aylarında ölüm oranı yaz aylarına oranla %10-25 daha fazladır. Sıcaklık temel olarak kardiyovasküler hastalıkları ve solunum hastalıklarını tetiklemektedir. Örneğin 2015 yılının yaz aylarında Pakistan genelinde yaklaşık 1400 kişi, sıcak havaların kötü etkilemesiyle hayatını kaybetmiştir (TRT, 2015, Erişim Tarihi: 23.01.2022).

Fosil yakıtların yanmasıyla, karbondioksit, karbonmonoksit, azot ve kükürtoksit gibi zararlı gazlar atmosfere karışmaktadır. Bu gazlar hava kirliliğine neden olduğu gibi yağış sırasında nemle birleşerek asit yağmurlarını oluşturmaktadırlar. Bu yağışların gerçekleştiği bölgelerdeki ekosistemi özellikle de göl ve akarsulardaki canlı yaşamını olumsuz yönde etkilemektedir. İsveç'te asit yağmurlarının etki ettiği 14 bin gölün 4 bininde balık türünden canlılar görülmemiştir. Bu yağmurlar toprağın içerisindeki mineral dengesine büyük ölçüde zarar vermektedir. Bunun yanı sıra içme sularına

karışan asitler borulardaki çeşitli metalleri eriterek, insan yaşamını tehlikeye atmaktadır (Saraçoğlu, 2010, s. 5-6).

İklim değişikliği bir diğer sonucu olarak yağış alanlarında farklılıklar oluşmaktadır. Bu durum içilebilir su kaynaklarını olumsuz yönde etkilemektedir. Özellikle Afrika kıtasında oluşan su kıtlığı, insan yaşamı için ciddi bir tehlike arz etmektedir. Su kıtlığı ishal risklerini artırmakta ve bunun sonucu olarak her yıl yaklaşık 1,8 milyon insan hayatını kaybetmektedir. Su kıtlığı beraberinde büyük göç hareketlerini getirmektedir. Bu göçler ise sağlık, ekonomi ve güvenlik gibi alanlarda sorunları doğurmaktadır.

İklim değişikliği aynı zamanda var olan hastalıkları tetikleyerek virüs ve mikropların oluşmasını, mutasyona uğrayarak yaşamlarını sürdürmesini ve taşınmasını doğrudan etkilemektedir. Daha nemli ve sıcak iklimler, değişen yağış rejimi hastalıkların yayılmasına neden olan kemirgen ve böcek türlerinin çoğalmasına sebep olmaktadır. ABD'nin en geniş Kızılderili yerleşim bölgesi olan Navajo'da ortaya çıkan ve solunum yollarını etkileyen salgın, bölgede birçok can kaybına neden olmuştur. Yapılan incelemeler doğrultusunda, iklim değişikliği sonucu ekolojik sistemin bozulmasıyla fare nüfusunun arttığı ve salgının bu farelerden bulaştığı ortaya çıkmıştır.

Duman, kükürt dioksit ve diğer zararlı gazlar da havayı kirleterek, canlı sağlığı için tehdit oluşturmaktadırlar. 1930 yılında Belçika'da 6 gün süren sis 60 kişinin, 1931 yılında İngiltere'de 9 gün süren sis ise 592 kişinin ölümüne yol açmıştır (Tekbaş, 2005, s. 143).

İklim değişikliği bir diğer etki edebileceği alan gıda güvenliğidir. Aşırı sıcak havalarda gıdalarda bakteri oluşumu çoğalmaktadır. Hava sıcaklığının hızla artmasının zehirlenmelere sebep olması olasıdır. 2050 yılına kadar gıda temelli hastalıkların %5-10 oranında artacağı öngörülmektedir (Kaya, 2007, s. 172).

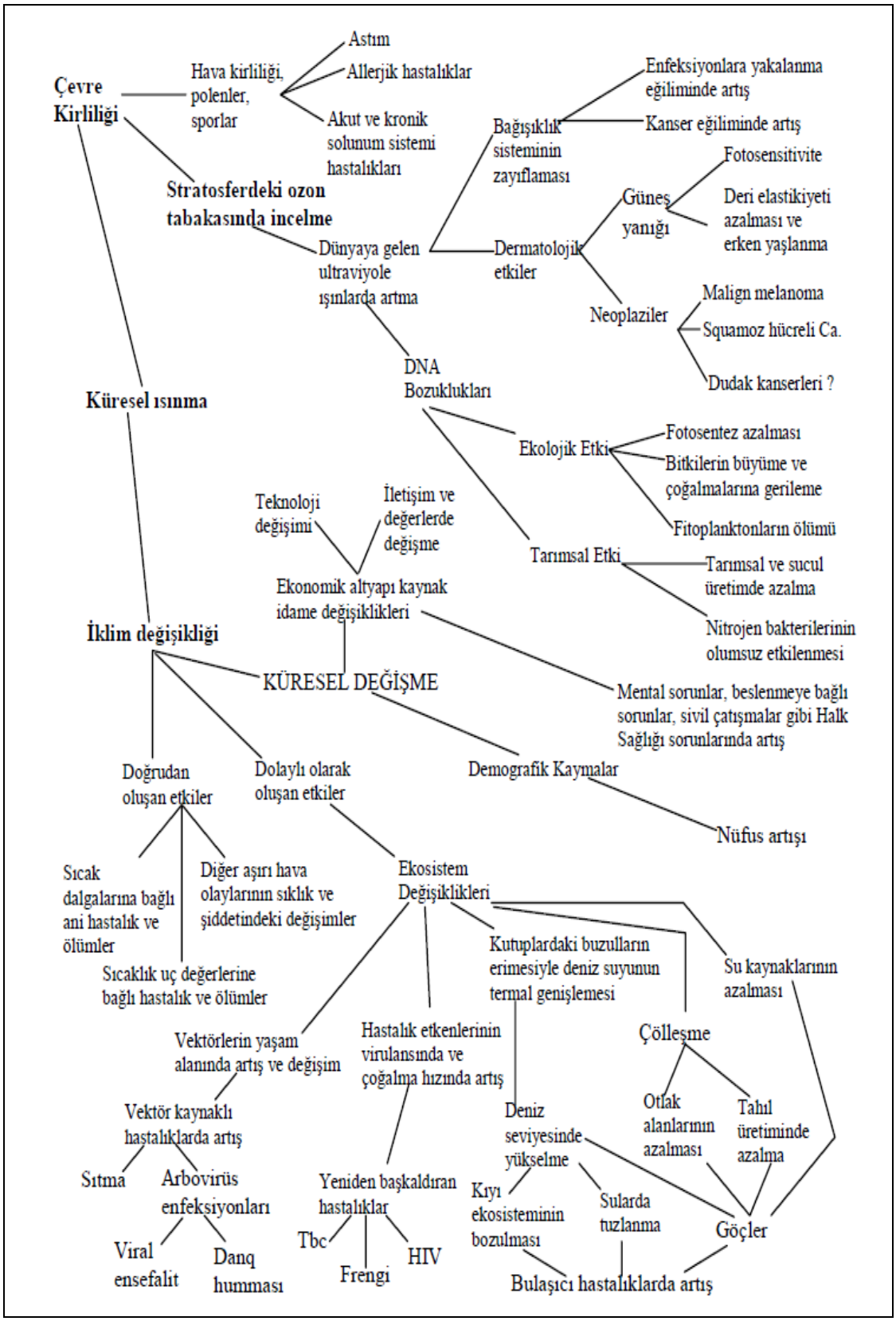
Çevresel tehditlerin insan sağlığı üzerindeki etkisi, bilinenden ve beklenenden daha karmaşık ve büyüktür. Çevresel etkilere göre farklı medikal tehditler doğrudan veya dolaylı yollarla insanları ve ülkeleri etkisi altına almaktadır. Sıcak hava dalgaları, sel ve kasırgaların neden olduğu ölümlerin sayısı giderek artmış, yaralanmalara ve bulaşıcı hastalıklara neden olarak toplu göç hareketlerine neden olmuştur.

Nüfus yoğunluğunun fazla, ekonomik gelir düzeyinin düşük olduğu az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler medikal istihbarat konusunda yetersiz kaldıkları takdirde

çevresel tehditlerden meydana gelen etkileri daha büyük ölçüde hissedeceklerdir. Medikal tehdit değerlendirmelerine çevresel tehditleri dahil ederek önlemlerin alınması, bu tehditlerin insan sağlığına ve devletlerin güvenliğine yönelik olumsuz etkilerini kısıtlayacaktır.

İklim değişikliği ve ozon tabakasının incelmesinin sağlık üzerindeki etkileri aşağıdaki şekilde özetlenmiştir. (Şekil 2)

Şekil 3.2. İklim Değişikliği ve Ozon Tabakasının İncelmesinin Sağlık Üzerindeki Etkileri

Kaynak: (Tekbaş, 2010)

3.2.2.2.2. Tehlikeli Endüstriyel ve Kimyasal Atıklar

Hem doğal olan hem de insanlar tarafından yaratılan kimyasallar, canlı sağlığına olumsuz olarak etki etmekle kalmayıp aynı zamanda çevreye de ciddi anlamda zarar vermektedirler. Bazı doğal kimyasallar da böcek ilaçları ve endüstri alanında kullanılan sentetik kimyasallar kadar zararlı bir etkiye sahiptir.

Tehlikeli endüstriyel ve kimyasallara örnek olarak; civa, arsenik, pestisidler ve hastalıkların tedavisinde kullanılan ilaçlarda bulunan antimin gösterilebilir. Birçok farklı yoldan insan vücuduna etki edebilen kimyasal maddeler insan sistemleri üzerindeki olumsuz etkileri sonucu kalp damar hastalıkları ve bazı kronik hastalıkları tetikleyebilir ya da doğrudan hastalıkları yaratabilirler. Bağışıklık sisteminin zayıflamasına, zihinsel gelişimin yavaşlığına, kısırlığa ve diğer hormonal hastalıklara sebep olurlar. Kalıcı organik kimyasallar oldukça zehirlidir ve doğada kolayca yok olmazlar, besin zincirinde birikirler ve hava, su, toprak yoluyla çok uzak mesafelere kolayca yayılabilirler.

İnsan faaliyetleri sonucunda meydana gelen kaza ve benzeri olaylarda kimyasal maddelerin insan sağlığı için ne denli tehlike taşıdığı görülmektedir. 1959 yılında Doğu Bolivya'nın Machupo Nehri kenarındaki bir yerleşim alanında, daha verimli tarım yapabilmek için DDT kullanılmıştır. DDT (dikloro difenil trikloroethan), çok zehirli ve güçlü bir böcek öldürücü maddedir. Aşırı kullanım nedeniyle ilaç kedilerin ölmesine sebep olmuş ve bunun sonucu olarak farelerin çoğalmasıyla, fare idrarı ile bulaşan ölümcül bir salgın hastalık, birçok köylünün hayatını kaybetmesine neden olmuştur.

Bu tür bir tehlikeye başka bir örnek ise, 1984 yılında Hindistan'ın Bhopal kentinde yaşanan böcek ilaç fabrikasından 40 kilometrekarelik bir alana yayılan 45 ton metil izosiyanat gazı sonucunda 2500 kişinin uykularında ölmesidir. Bu olay sonrasında yakın çevreler yaşanamaz hale gelmiş ve yıllarca bu gazın etkisi sürmüştür (Richard and Brennan, 2004 s. 1340).

Çevre ve insan sağlığı söz konusu olduğunda, kimyasal maddeler küresel bir sorundur. Doğada bu kimyasallar bitki ve hayvanların gelişimini ve büyümesini etkileyebilir, üremelerini azaltabilir, anormalliklere ve kansere neden olabilir, bağışıklık sistemini etkileyebilir ve hatta ölüme yol açabilir. Birleşmiş Milletler Çevre Programı tarafından hazırlanan ve kalıcı özellik göstermeleri sebebiyle çevre

ve insan sağlığını olumsuz olarak etkileyen maddelerin kullanılmasına yasaklama ve sınırlama getiren 7 Mayıs 2004 tarihinde yürürlüğe giren Küresel Nitelikteki Kalıcı Organik Kirleticilere İlişkin Stockholm Sözleşmesi'nin imzalanması, insan ve diğer canlı nüfusunun sağlığına zarar verdiği bilimsel olarak kanıtlanmış kimyasalların kullanımının kademeli olarak azaltılması ve zaman içinde tamamen yasaklanması önemli bir adımdır. Toplamda 176 ülkenin taraf olduğu bu Sözleşme kapsamında, kalıcı organik kirleticilere ilişkin bir ulusal uygulama planı hazırlanması ve bu planın periyodik olarak güncellenmesi, söz konusu kimyasalların stoklarının ve salınımlarının azaltılması veya ortadan kaldırılmasına yönelik önlemlerin alınması gibi yükümlülükler getirmiştir.

3.2.2.3. Kitle İmha Silahlarıyla Gelen Tehditler

Kitle İmha Silahları (KİS); medikal tehditler arasında, yarattığı etkinin büyüklüğü ve asimetrik olarak kullanılabilmesi sebebiyle en fazla duyarlı olunan ve korkulandır. Bu silahlar; sadece insan sağlığını etkilemekle kalmayıp bitki ve hayvan sağlığını da tehdit etmektedirler.

Radyolojik maddelerin, geçmişe göre daha kolay elde edilebilmesiyle terörizm faaliyetlerinde kullanılma ihtimalleri artmıştır. Böyle bir durumda oluşabilecek hastalık ve ölüm oranlarının yüksekliği nedeniyle radyolojik materyaller de kitle imha silahları içerisinde görülmeye başlanmıştır. Bu sebeple devletlerin silahlı kuvvetleri, KİS sınıflandırmasına radyolojik ajanları da eklemişler ve Kimyasal Biyolojik Radyasyon Nükleer (KBRN) olarak yeniden adlandırmışlardır.

KBRN; geçmişten günümüze düşmanın savaş gücünü azaltarak etkisiz hale getirmek ve bıkkınlık hissi yaratarak düşmanın direncini kırmak için sayısız defa kullanılmıştır.

Tarihsel sürece bakıldığında bu tip silahların kullanımının oldukça fazla olduğunu görmekteyiz. 1346 yılında Karadeniz kıyısındaki Kaffa şehri Tatarlar tarafından kuşatılmış ve Veba hastalığından ölenler kuşatma boyunca mancınıklarla kale içerisine atılarak hastalık halka yayılmıştır. 1763 yılında İngilizler, Amerika'nın Delaware bölgesindeki yerli halka çiçek hastalarının kullandığı battaniyeleri dağıtarak, bu hastalığa karşı bağışıklığı bulunmayanlar arasında bir salgın

oluşturmayı hedeflemişlerdir. İkinci Dünya Savaşı zamanında Japonlar Çin'i işgal ederken vebalı keneleri bölgeye yayarak biyolojik saldırıda bulunmuşlardır.

Yakın tarihin en büyük nükleer felaketi, 1986 yılında Çernobil nükleer santralinde meydana gelen kazadır. Nükleer santraldeki patlama sonucunda yalnızca o zamanki Sovyetler Birliği değil, İzlanda ve İngiltere dahil tüm Kuzeybatı Avrupa radyoaktif etkilere maruz kalmıştır. Kaza sonrasındaki ilk günlerde 237 kişi büyük derecede radyasyona maruz kalmış ve bu kişilerden 31'i ilk üç ay içerisinde ölmüştür. Bölgede yaşayan 135 bin kişi evlerinden ayrılarak başka bölgelere gitmek zorunda kalmıştır. Kazanın orta ve uzun vadede çevresel etkileri günümüzde halen incelenmektedir. Bu olay sonucunda atom bombası patlamasıyla dahi ortaya çıkmayacak kadar radyoaktifin doğaya salındığı ve oluşturduğu hasarın maliyetinin ise 300 milyar dolar olduğu belirtilmektedir.

Günümüzde ABD, Rusya, Beyaz Rusya, Kazakistan, Çin, Fransa, İngiltere, Pakistan ve Hindistan'ın nükleer silahlara sahip olduğu bilinmektedir. Bu ülkeler dışında Kuzey Kore, İran, Libya, Cezayir, Kuzey Afrika ve İsrail'in de nükleer silah sahibi olduğundan şüphe edilmektedir. Söz konusu devletlerin neredeyse tamamının her an tetiklenebilecek kriz bölgelerinde bulunması tehlikenin ne denli büyük bir boyutta olduğunu ortaya koymaktadır.

2022 yılında gündeme oturan Ukrayna – Rusya Savaşı sırasında Çernobil Nükleer Santrali'nin Rus güçleri tarafından ele geçirilmesi sonrası oluşan kriz ortamı, santralin olası saldırılardan zarar görmesi sonucu ortaya çıkabilecek ciddi nükleer tehlikenin sonuçlarının felakete yol açabilecek güçte olmasından kaynaklanmaktadır.

Kimyasal ve biyolojik silahların engellenmesi konusunda ilk adım 17 Haziran 1925 tarihinde imzalanan Cenevre Protokolü'yle atılmıştır. 1972 yılında imzalanan Biyolojik ve Toksin Silahlar Sözleşmesi ise, bu konuda daha ileri bir adım atılmasını sağlamıştır. 1968 yılında imzaya açılan ve 1970 yılında yürürlüğe giren, günümüze kadar 190 ülke tarafından imzalanan Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Antlaşması'yla (The Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons- NPT) belirli bir seviyede de olsa, kitle imha silahlarının önüne geçilmeye çalışılmıştır. (Durkalec, 2018, s. 1)

Biyolojik silahlar; hedeflerinde yarattığı etkiyle hastalığa sebep olan mikroorganizmaların ve virüslerin enfekte potansiyeline sahip, kendilerini üreterek çoğalabilen biyolojik yapıların, bulaşıcılık ve hastalık oluşturma etkilerine bağlı olan

silahlar olarak açıklanmaktadır. Hali hazırda 43 mikroorganizma (15 bakteri, 24 virüs, 2 mantar ve 2 parazit) insanlara karşı biyolojik silah haline getirilebilme özelliğine sahiptir (Erdurmaz, 2003, s. 28).

Biyolojik silahlar; kolay elde edilmeleri, düşük fiyatları, uzun süreli etkileri, hastalık yapmaları, rahat kullanımları, teçhizata zarar vermemeleri ve kullanıldığının geç farkına varılması gibi nedenlerle diğer kitle imha silahlarından açıkça farklıdır.

Biyolojik silahların bir başka uygulama alanı da doğal ekosistemdir. Örneğin, 1982-84 yılları arasında Sovyetler Birliği '*burkholderia mallei*' adı verilen bir bakterinin yarattığı Ruam hastalığını, Afganistan üzerinde bir biyolojik silah olarak hem askerleri hasta ederek güçlerini zayıflatmak, hem de ulaşım için muhtaç oldukları atları öldürmek için kullanmıştır (Barnaby, 2003, s. 147).

Bilimsel gelişmelerin hızla ilerlemesi, biyolojik savaş tehdidini arttırmaktadır. 21. yüzyılda moleküler biyoteknoloji ve gen mühendisliği alanında yapılan yenilikler ile hastalık edici (patojen) bakteriler ve toksinler, biyolojik silah olarak kullanılmak adına geliştirilerek, daha da öldürücü bir nitelik kazandırılmıştır.

Mikroorganizmaların biyolojik silah olarak kullanılması halinde, sebep oldukları hastalıkların semptomlarının günümüz hastalıklarıyla aynı olması nedeniyle, teşhisi zorlaşmaktadır. Aynı zamanda antibiyotiklerle mücadele edilebilecek bakteriyel hastalıklara göre tedavisi daha zordur. Düşük maliyeti, rahat ulaşımı ve güçlü etkisi nedeniyle biyolojik silah üretimi, özellikle az gelişmiş ülkeler için, uluslararası alanda güçlü ülkelerle eşit şartlarda başa çıkmanın en kolay yolu olarak görülmektedir. Bariz bir düşmanlığın görülmemesine rağmen, biyolojik silahların doğal hastalık salgınları kisvesi altında kullanılması muhtemeldir. Bu nedenle, her salgının ardındaki kasıtlı ve planlı düşmanlık olasılığının artık göz ardı edilemeyeceği de yadsınamaz bir gerçektir.

3.2.2.4. Gıda Güvenliğine Yönelik Tehditler

Gıda güvenliği sorunu; deli dana hastalığı, koyunlarda görülen şap hastalığı, binlerce gıda ürününün pazarlardan çekilmesi ve GDO'ların olumsuz etkilerinden dolayı son yıllarda tüm dünya genelinde sürekli olarak gündemde yer almaya başlamıştır. Aynı zamanda dünyadaki güvensiz ortam ve terörizm eylem alanlarının giderek genişlemesi de ulusal güvenlik bağlamında dikkat çekmektedir. Olası gıdaya yönelik

yapılabilecek bir terör saldırısı sonucunda; gıda alanında büyük ekonomik ve yaşamsal zararlar, yönetime duyulan güvenin sarsılması ve insan ölümleri gibi tehlikeli durumlar meydana gelebilmektedir.

Terör örgütlerinin gıda sektörünü hedef alarak faaliyeti yürüteceği iddialarını pekiştiren bazı tespit ve bilgiler bulunmaktadır. Örneğin CIA, 2003 yılında yayınladığı bir raporda, El Kaide'nin hücre evlerinde özellikle tarım ürünleri, hayvancılık ve gıda işleme ile ilgili belgeler ele geçirildiğini ve İngiliz ordusunda meydana gelen gıda zehirlenmesi olaylarının, gıda şirketlerinde çalışan teröristler ve orduya gizlice giren çalışanlar tarafından gerçekleştirildiği açıklamalarında bulunmuştur (Kale, 2008, s. 1133).

Bu durumda temel tarım materyallerinin ekonomik savaş açısından önemli bir hedef olduğu rahatlıkla söylenebilir. Örneğin, rahatlıkla yayılabilen ve hayatta kalabilen bir mantar tarafından meydana getirilen 'çeltik yanıklığı', olgunlaşan pirinç tanelerinin sayılarını azalttığı gibi rekolte kaybını da %60 arttırabilir. Aynı zamanda tahıllarda görülen 'kara sap pası', şeker pancarı, domates ve fasulyede görülen 'şeker pancarı kıvırcığı' ciddi anlamda gıda kaybına neden olabilen hastalıklardan yalnızca birkaçıdır. Tarım ürünleri üzerine yapılacak bir eylemin; doğal yollarla ya da üzerine düşünülmüş bir eylemin sonucu olarak mı meydana geldiği net olarak tespit edilemeyecek kadar belirsizdir.

Gıdalarda kimyasal veya biyolojik hastalıklar, yalnızca kasıtlı olarak değil, ihmal ya da kaza sonucu da meydana gelebilmektedir. Her iki durumda da gıda kirliliği, insan ve hayvan sağlığı üzerinde ciddi anlamda olumsuz etkiler yaratmakta ve dünyada üzerinde binlerce can kaybına neden olabilmektedir.

Gıdaların kontaminasyonu daha önceleri çoğunlukla mikrobiyolojik etkenlerle gerçekleşirken, son yıllarda bilinçsiz kullanılan tarım ilaçlarının kalıntıları, sebze ve hayvanların daha hızlı büyümeleri için doğal olmayan madde veya hormonların kullanılması, kimyasal kirlilik gibi önemli bir sorunu da ortaya çıkartmıştır.

Biyolojik kirlenme, besinlerin bileşiminde doğal olarak var olan zehirli maddeler (mantar, balık türleri gibi) ve bakteri, küf, maya, virüs ve parazit gibi mikroorganizmalar tarafından meydana gelmektedir. ABD'de, 1985'de sütün pastörizasyon işlemi sonrası kirlenmesi nedeniyle *Salmonella Typhimurium* adlı salgından 170 bin, 1994'te *Salmonella enteriditis* ile kirlenmiş dondurmalara bağlı

salgından 224 bin kişinin hastalandığı bildirilmiştir. Çin'de 1991'de gıdalardan kaynaklanan Hepatit A salgınından 300 bin kişinin etkilendiği, Japonya'da da 1996'da 8 bin çocuğun okul yemeklerindeki sebzelerde bulunan *Escherichia coli* (koli basili) ile enfekte olduğu ve bazılarında ölüm olgularının görüldüğü rapor edilmiştir (Kale, 2008, s. 1132).

Gıdaların kimyasal kirlenmesi, besinlere farklı kaynaklardan karışan ya da bir amaçla kasıtlı olarak karıştırılan bazı kimyasal maddelerin sebep olduğu kirlenmedir. Bu maddeler deterjanlar, metaller, plastikler, tarım ilaçları ve gıda katkı maddeleridir.
Günümüzde artan nüfus ve tüketim sıklığı nedeniyle tavuk gibi bazı hayvanların daha hızlı olgunlaşması için antibiyotik kullanılmaktadır. ABD'de hayvancılık sektöründe yılda yaklaşık 10 milyon kilo, yani insan kullanımına oranla iki kat fazla antibiyotik kullanılmaktadır. Bu durum ilaçlara karşı dirençli bakterilerin oluşarak hayvanlardan insanlara hayvansal gıdalar yoluyla geçmesine neden olmaktadır. İngiltere'de ölümlere neden olan *salmonella* salgınının, danalar arasında çıkan, çeşitli ilaçlara dirençli bir bakteriden kaynaklandığı anlaşılmıştır. ABD'de yapılan bir araştırmada, antibiyotiklere dirençli dişeti hastalığının tetrasiklin yemiyle beslenen hayvanların etinden geçtiği açıklanmıştır (Nikoforuk, 2013, s. 242-243).
Bazı bilim adamları, genetiği değiştirilmiş organizmalar (GDO) içeren gıdaların insan sağlığına zararlı olabileceğini ve bu genin bitkilerde bulunması nedeniyle tüketen kişilerin risk altında olacağını ve antibiyotiklere direnç, alerji, kısırlık gibi olumsuz etkilerinin olacağını belirtmektedirler. Genetik materyalin insan bağırsağındaki floraya bulaşması durumunda antibiyotik tedavisinin yapılamayacağı söylenmektedir. Ayrıca GDO içeren ürünlerin tohumlarının çevre ile karışacağı, doğal ürünleri etkileyip yapılarını bozacağı, böcek popülasyonlarını olumsuz yönde etkileyeceği ve tüm ekosistemin çökmesine neden olabileceğine dikkat çekmektedirler.

Hazır gıda ürünlerinin çoğalması, fast food kültürünün yerleşmesi, sonuçta obezite ve bazı kalp damar hastalıklarının ortaya çıkmasına; konserve ve paketlenmiş gıda ürünlerinin 'alüminyum' içermesinden dolayı da böbreklere zarar verdiği saptanmıştır (Tekbaş, 2010, s. 335).

Gıda güvenliği üzerine kasıtlı faaliyetlerin olabileceği ve bunun sonucu olarak ulusal güvenlik için ciddi bir medikal tehdit olduğu görülmektedir. Bu sebeple gıda tehdidine yönelik, laboratuvar ve güvenlik sistemleri en üst seviyelere çıkarılmaktadır. Hastalıkların ve bu hastalıklara neden olan materyallerin tespit edilebilmesi için gözlem programları geliştirilmeli, spesifik aşı ve ilaçlar üretilmeli, biyogüvenlik çalışmaları yapılmalı, sivil ve askeri personel bilinçlendirilmeli ve tüm bu maddeler ışığında medikal istihbarat çalışmaları çok yönlü ve spesifik metodlar çerçevesinde ele alınmalıdır.

3.3. MEDİKAL TEHDİTLER

Ülkenin ulusal güvenliğini sağlamakla görevli tüm birimlerin, stratejik ve operasyonel düzeydeki yapılanmalarda muharebe etkinliğini ve gücünü artırmak için medikal tehdit değerlendirmeleri yapması gerekmektedir. Tehdit değerlendirmesi dinamik bir süreçtir. Görev öncesinde, esnasında ve sonrasında sürekli bir bilgi girişi/akışı olmalıdır. Elde edilen bilgiler dahilinde çevresel tehditler, bulaşıcı hastalık tehditleri ve psikososyal tehditleri belirleyerek, bu risklere karşı önleyici tedbirler almak ve personeli bu konularda bilgilendirmek medikal tehdit değerlendirmesinin esas unsurlarıdır (Çetin, 2007, s. 26).

Analizin amacı birey ve ulus sağlığına etki edebilecek tüm faktörleri tanımlamaktır. Medikal tehdit değerlendirmelerinin askeri amaçları ise potansiyel yaralanmaları ve hastalıkları tanımlamak, dost birlikleri etkileyecek düşman hareketlerini ve çevresel durumları değerlendirmek, savaş alanında oluşabilecek medikal tehlikelere karşı risklerin azalmasını sağlamak, çarpışma dışı kayıpları azaltmak, sağlığı korumak amacıyla yapılabilecek yöntemlerin belirlenerek askerleri bu konularda bilinçlendirmek şeklinde sıralanabilir (Özer, 2011, s. 145).

Bu açıklama doğrultusunda, ulusal güvenliği de kapsayacak bir medikal tehdit değerlendirmesini şu şekilde tanımlayabiliriz:

> ‘bir ülkede yaşayan insan, hayvan ve bitki sağlığına yönelik medikal istihbarat tarafından tespit edilmiş her türlü kasıtlı ve kasıtsız medikal tehditlere karşı önlemler almak, kurumlar arası iş birliğini sağlamak, önerilerde ve karşı önlemleri tanımlamak esasına dayanır’ (Özer, 2010, s. 26).

Farklı ve bilinmeyen bir bölgede görev veya harekât yapacak olan askeri güçlerin, çarpışma dışı kayıp ve yaralanmaları en aza indirmek amacıyla, bulundukları bölgenin medikal ve çevresel açıdan değerlendirmelerini yapmak, bunlara yönelik tedbirleri geliştirmek, birliklerin savaş potansiyelini üst seviyede tutmak için medikal tehdit değerlendirmesi kapsamında ele alınması gereken konular şunlardır: 'Çevresel tehlikeler, iklim ve hava, topografya ve toprak yapısı, yükseklik, tehlikeli endüstriyel ve kimyasal materyaller, gürültü, kimyasal biyolojik radyolojik nükleer tehditler (KBRN), bulaşıcı hastalıklar, yiyecek ve içecek ile bulaşan hastalıklar, vektörel hastalıklar, respiratuar hastalıklar, cinsel yolla bulaşan hastalıklar, zoonoz ve diğer hayvan kaynaklı hastalıklar, psiko-sosyal tehlikeler, depresyon, yalnızlık, uyum bozuklukları, psiko-travmatik bozukluklar' (Çetin ,2007, s. 26).

Çevresel tehlikeler; görevin gerçekleştirildiği coğrafi alanda askerin sağlığını tehdit edebilecek çevresel faktörlerin belirlenmesini içerir. Elde edilen medikal istihbarat verileri kullanılır. Bu tür bir coğrafya bazen düşman bölgesi olabilmektedir.

İklim ve hava konusunda ise Sun Tzu; 'Savaş Sanatı' başlıklı kitabında 'hava' faktörüne değinmiş ve savaş için doğru mevsimin seçilerek hem üretimin hem de savaş alanındaki ordunun mevsim etkilerinden en az zararla çıkmasını sağlamanın önemini anlatmıştır (Tzu, 2008, s. 26).

İkinci Dünya Savaşı sırasında Avrupa'da 1944- 1945 kışında 54 binden fazla ABD askeri, soğuk yaralanması nedeniyle hastanelere kaldırılmıştır. Savaş süresince de 90 binden fazla ABD askeri soğuk yaralanmalarına maruz kalmıştır. 1982 yılında İngiltere ile Arjantin arasında Falkland Adaları sebebiyle yapılan savaşta, yirmi dört gün içerisinde toplamda 777 asker hayatını kaybetmiş, bu sayının 109'una (%14) soğuk yaralanmaları neden olmuştur (Introduction to Medical Threat, Erişim Tarihi: 03.03.2021).

Hava ile ilgili yapılacak medikal tehdit değerlendirmesi, uçucu ve yarı uçucu organik bileşikleri, polinükleer hidrokarbonları, pestisidleri, metal, radyasyon, total ve solunabilir partikül maddeleri, karbon monoksid, sülfür dioksid, ozon ve nitrojen oksid gibi yanmaya bağlı partikülleri kapsamalıdır. Değerlendirilmesi gereken diğer unsurlar ise; kimyasal savaş ajanları, askeri mühimmat ve silahlara bağlı dumanlar, toplumsal olaylarda kullanılan ajanlar ve diğer endüstriyel toksik materyaller olmalıdır.

Topografya ve toprak yapısı söz konusu olduğunda ise; toprak değerlendirmesinde ağır metaller, pestisitler, uçucu ve yarı uçucu organik bileşikler, patlayıcılar ve radyasyon unsurları değerlendirilmelidir. Ayrıca petrol, yağ gibi tehlikeli maddelerin kalıntıları da araştırılmalıdır.

Okyanustan uzaklaştıkça ve yükseldikçe atmosferdeki oksijen konsantrasyonu azalmaya başlamaktadır. Yükseklik arttıkça, aynı zamanda dokuya giren oksijen miktarı da azalır. Akut dağ hastalığı, beyin ödemi ve akciğer ödemi, yüksek irtifadan kaynaklanan sağlık sorunlarıdır. 2000 metrenin üzerindeki rakımlar insan sağlığı için tehlike oluşturmaktadır. İrtifa hastalığı, ölümcül olabilir. Düşük oksijen seviyeleri, zayıf görüş, buz, kar, çığ ve toprak kaymaları da göz önünde bulundurulmalıdır.

Tehlikeli ve endüstriyel materyaller bakımında bölge, kimyasal atık varlığı açısından araştırılmalıdır. Kimyasal tesisler, petrol rafinerileri, madenler ve çöp imha sahaları gibi alanların belirlenmesi gereklidir. Ayrıca iyonlaştırıcı ve iyonlaştırıcı olmayan radyasyon kaynakları araştırılmalı ve radyoaktif atık ve mühimmat kirliliği değerlendirilmelidir. Çatışmayla ilgili hasar meydana gelirse, derhal radyoaktif kontaminasyon risk değerlendirmesi yapılmalıdır. Bölgedeki insanların maruz kalabileceği radyasyon miktarı belirlenmelidir. Kadmiyum, krom, arsenik ve kurşun gibi ağır metaller, pestisitler, pestisitler, gübreler, tehlikeli atıklar, arıtılmamış sular, insan ve hayvan dışkısı bulaşmış yiyecek ve içecekler kullanılmamalıdır.

Alanda bir gürültü kaynağı olup olmadığı ve kaynağın askerler üzerindeki etkisinin olasılığı değerlendirilmesi gereken diğer hususlar arasında yer almaktadır.

KBRN (Kimyasal, Biyolojik, Radyasyon ve Nükleer): Bu tehlikeli maddeler; kasıtlı, kasıtsız olarak veya doğal afetler nedeniyle çevreye yayılarak insanlar ve çevre üzerinde birçok olumsuz etkiye neden olmaktadır. KBRN'nin tehdidi savaşla sınırlı değildir. Nükleer reaktörlerin neden olduğu kazalarda nakliye sırasında yaşanan sorunlar ve afetler de tehlike oluşturmaktadır.

Bulaşıcı Hastalıklar: Bu hastalıklar askeri güç için büyük bir tehdit oluşturan yaygın hastalıklar olarak kabul edilir. Tarih boyunca devam eden operasyonlarda birlikleri olumsuz etkilemiştir. Birkaç saat veya gün içinde hastalığa neden olan faktörler ya da ajanlar, medikal tehditler için ilk akla gelen hususlardır. Bulaşıcı hastalıklar, savaş dışı kayıpların en fazla olduğu, insanlık tarihindeki başlıca medikal tehditlerden biridir. Başta veba, sıtma, kolera, tifo, paratifo, tifüs, çiçek hastalığı ve

grip olmak üzere birçok bulaşıcı hastalık, imparatorlukların ve medeniyetlerin yok olmasına, halkların toplu ölümlerine neden olmuş ve insanlığın kaderini belirleyen etkenlerden biri haline gelmiştir.

Vektörlerle Bulaşan Hastalıklar: Taşıyıcılar birçok hastalığın yayılmasında çok önemli bir rol oynamaktadır. Çoğu vektör kan emici böceklerdir; bu böcekler enfekte organizmaların (hayvanlar veya insanlar) kanıyla beslendiklerinde, patojenik mikroorganizmaları da yakalarlar ve daha sonra diğer organizmaların kanıyla beslenirken mikroorganizmaları enfekte ederler. Sinekler önemli hastalık taşıyan böceklerdir ve bazı hastalıklar sinekler tarafından yayılır. Ayrıca keneler, pireler, kum sinekleri, bitler ve bazı su salyangozları da hastalıkların döngüsüne ve yayılmasına katılır. Genellikle sıtma, veba, Batı Nil ateşi, dang humması, Kırım-Kongo kanamalı ateşi, Hantavirüs gibi hastalıklara neden olurlar. Kasırga veya deprem gibi afetler sırasında çevresel bozulma ile birlikte başta sivrisinekler olmak üzere vektörlerde artış görülebilmektedir.

Respiratuar Hastalıkları: Solunum sisteminde, dışarıdan hava yoluyla temas edilen virüs ve bakteriler nedeniyle hastalıklar oluşur. Solunum sisteminde nezle ve grip, verem, kabakulak, kızamık, difteri (kuşpalazı), çiçek, suçiçeği, kızıl, boğmaca gibi bulaşıcı hastalıklar ile astım, bronşit, zatürree, zatülcenp, menenjit, akciğer kanseri, gırtlak kanseri gibi hastalıklara neden olur.

Cinsel Yolla Bulaşan Hastalıklar: Cinsel yolla bulaşan hastalıklar, iki kişi arasındaki yakın cinsel temas yoluyla yayılan mikrobiyal (bakteri, virüs ve parazitlerle ilgili) hastalıklardır (sifiliz, hepatit B ve AIDS gibi). Bu hastalıkların bazılarının en önemli bulaşma yolu cinsel temas olmakla birlikte, cinsel yolla bulaşmanın yanı sıra kan yoluyla da bulaşmaktadır.

Zoonoz ve Diğer Hayvan Kaynaklı Hastalıklar: Günümüzde hayvan kaynaklı hastalıklar, insan sağlığına yönelik ciddi tehlike yaratmaktadır. Özellikle Kırım Kongo Kanamalı Ateşi hastalığı, şarbon, kuduz ve bruselloz olmak üzere, birçok çeşitli zoonotik hastalık önemli sağlık sorunlarına neden olabilmektedir. Ayrıca zehirli yılan, örümcek, akrep, karınca vb. zararlı ve yırtıcı hayvanlar da dikkate alınmalıdır.

Psikososyal Tehlikeler: En gerçekçi eğitim tatbikatları bile savaşın yarattığı etkiyi gerçek anlamda hissettiremez. Ölümden korkan insanlar daha streslidir. Yalnızlık,

eksik aile üyeleri, can sıkıntısı vb. faktörler stresi artırır. Bu koşullar, askerlerin uygunsuz davranışlarına, kaygılarına, intihar düşüncelerine ve cinayete yol açabilir. Tehdit değerlendirmesinin doğru, eksiksiz ve zamanında yapılmaması durumunda tehdidin boyutları artacak ve bu durum sorunun çözülmesini zorlaştıracaktır. Unutulmamalıdır ki tehdidin amacı ülkenin geleceği ile ilgilidir.

4. MEDİKAL İSTİHBARATIN ULUSAL GÜVENLİĞİN KORUNMASINDAKİ ÖNEMİ

4.1. 'İstihbarat' Kavramı

İstihbarat, bilimsel kapsamı ve öneminden dolayı birçok alanın odak noktasında olmuştur (Seren, 2017, s. 233). Dinamik bir yapıya sahip istihbaratı dar bir kalıba sığdırmak mümkün değilken; devlet tarafından belirlenen ihtiyaçları karşılamak için çeşitli kaynaklardan toplanan haber, bilgi ve dokümanların analiz edilip değerlendirilmesi sonucu ortaya konulan üründür.

Birine veya birilerine gelen bilgi, bir olayın kısa veya uzun anlatımı, bilinmeyen bir olayın açıklanması, başka bir yerde olup bitenin nakledilmesi, bilinmesi veya öğrenilmesi gibi çok yönlü olarak tanımlanan haberin 'istihbarat' olarak tanımlanması eksik olacaktır (Girgin, 2003, s. 122).

'İstihbarat' kavramı, kelime anlamı olarak esas itibariyle haber merkezlidir; fakat burada dikkat edilmesi gereken husus, haberin toplanmasında değil, toplanan haberlerin birleştirilmesi ve analiz edilip kıymetlendirilmesindedir. Sun Tzu, casusların raporlarını anlamak için ince zekâ seviyesi olması gerektiğini belirterek, ham bilginin değerlendirilmesinin önemini açıklamıştır (Tzu, 2008, s. 84).

Kurtuluş Savaşı komutanlarından Kazım Karabekir, istihbaratı; 'barışta ve harpte doğru haber almak ve yanlış haber yaymak' (Karabekir, 1998, s. 23) olarak ifade etmektedir. Bu bağlamda istihbaratın, "aldatabilmek ancak aldanmamak" gibi bir yönünün de olduğu görülmektedir.

Ümit Özdağ istihbaratı; 'İstihbarat ulaşılabilen bütün açık, yarı açık ve/veya gizli kaynaklardan her türlü aracın kullanılması sonucunda elde edilen her türlü veri, malumat ve bilginin ulusal genel veya ulusal özel plandaki politikaların gerçekleştirilmesi ve ulusal politikalara zarar verilmesinin engellenmesi amacı ile toplandıktan sonra önemine ve doğruluğuna göre sınıflandırılması, karşılaştırılması, analiz edilerek ulaşılan bilgi' (Özdağ, 2011, s. 30) olarak tanımlamış, bu tanım en kapsayıcı tanımlardan biri olmuştur.

'İstihbarat' kavramını açıklamaya çalışan birçok tanımlama yapılsa da, tüm tanımlarda 'bilgi elde etmek' üzerinde bir uzlaşıya varıldığı görülmektedir.

Tanımlamaların çoğunda aynı zamanda bilginin belli safhalardan geçerek, istihbarata dönüştüğü belirtilmiştir.

Birinci ve İkinci Dünya Savaşları'nda sürdürülen istihbarat faaliyetlerindeki başarı ve başarısızlıklar, savaşların seyrinde önemli etken olmuştur. Birinci Dünya Savaşı'nda, istihbari bilgiler radyodan faydalanılarak, telsizle verilen şifreli mesajlar çalınarak kullanılmıştır. İkinci Dünya Savaşı'nda ise Japonlar iyi istihbaratın sonucunda Parl Harlbour'u basmış, başarısız istihbarat sonucunda ise savaşı kaybetmiştir (Demirel, 2004, s. 32).

İstihbaratın modern anlamda profesyonelleşme süreci ve kurumsal anlamda olgunlaşma süreci İkinci Dünya Savaşı'ndan hemen önce olmuştur. Söz konusu savaş esnasında da istihbarat, tarihindeki en dinamik değişim sürecine girmiştir. Bunun ardından Soğuk Savaş döneminde ABD'nin ve SSCB'nin istihbarat teknolojilerine yaptığı büyük yatırım, istihbarata yeni boyutlar kazandırmıştır (Özdağ, 2011, s. 51). İkinci Dünya Savaşı yaşanırken istihbarat faaliyetlerinde oldukça önemli gelişmeler yaşanmaya başlamıştır. İnsan istihbaratının kullanılmasının dışında sinyal istihbaratı, teknik istihbarat ve medikal istihbarat gibi alanlarda önemli bir gelişim süreci yaşanmıştır.

20. yüzyıldan sonra güvenlik olgusunun değişmesiyle, istihbarat olgusu da değişmeye başlamıştır. Güvenlik alanında askeri faaliyetlerin dışında siyasi, sosyal, çevre, sağlık ve ekonomi gibi alanlarda da faaliyet gösterilmesi bir seçenekten ziyade ihtiyaç halini almıştır. Modern istihbarat olgusunun önem kazanmasıyla birlikte 'ulusal güvenlik' olarak tanımlanmaya başlayan yeni bir kavram türemiştir.
'Ulusal güvenlik' kavramı, yürütülen istihbarat çalışmalarının ana nedenlerinden biri haline gelmiştir. Tarihsel süreçte farklı şekillerde karşımıza çıkan, önemi gittikçe daha da artan istihbarat çalışmaları vb. her çalışmanın ana amacı, ulusal güvenliğin korunması olmuştur. İstihbarat çalışmaları ve sonucunda elde edilen ürünler, güvenlik olgusunun öneminin arttığı bu dönemde karar vericilerin ekseriyetle faydalanması gereken bir noktaya gelmiştir.

4.2. İstihbarat Türleri

'İstihbarat olgusu', çok geniş bir alanı kapsadığından, sınıflandırılması farklı türlerin oluşmasına neden olmaktadır. Hedefledikleri bilgisel alana göre 'askerî istihbarat', 'siyasi istihbarat', 'kültürel istihbarat', 'bilimsel istihbarat', 'ekonomik istihbarat', 'biyografik istihbarat', 'bilimsel ve teknik istihbarat' ve 'sosyal istihbarat' gibi türlere ayrılmaktadır. Toplama tekniklerine göre; 'insan istihbaratı', 'teknik istihbarat' (sinyal, fotoğraf, uydu, nükleer, radar, elektronik, akustik ve medikal istihbarat) gibi türlere ayrılmaktadır (Özdağ, 2011, s. 66-127). Benzer şekilde elde edildiği seviyeye göre; 'stratejik istihbarat', 'taktik istihbarat', 'operasyonel istihbarat' olarak ayrılmaktadır (Yılmaz, 2007, s. 123).

İstihbarat faaliyetleri geniş bir kavram olmakla birlikte ilgi duyulan alanların özelliğine göre tanımlar içermektedir. Genel anlamda bizim ilgileneceğimiz kavram, konumuz açısından önemi ve ilgi alanı bakımından 'stratejik istihbarat' olacaktır. Çünkü medikal istihbarat, stratejik istihbaratın içerisinde yer alan bir bölümdür. Diğer taraftan, savaş sırasında komuta kademesine anlık medikal bilgi vermesi açısından ise, medikal istihbaratın taktik istihbarat konusu ile de yakından ilgili olduğunu söyleyebiliriz.

4.3. İstihbaratın Devletler İçin Önemi

Her canlı yaşadığı ortamdaki durumsal farkındalığını arttırabilmek için çevresindeki bilinmeyenleri bilmeye ve anlamaya çalışır. Bu çaba bazen içgüdüsel, bazen de sistemli olarak gerçekleşir. Ayrıca tespit ettiği tehdit ve tehlikeleri belli oranda kontrol altında tutabilme, onlarla istediği yer ve zamanda karşılaşabilme inisiyatifini de önemser.

Kahn, istihbaratın doğasını ve her canlı için gerekli olduğunu şu şekilde açıklamaktadır. 'İstihbaratın kökleri biyolojiktir. Her hayvan, hatta bir protozoan bile zararlı kimyasallar gibi bir uyarıcıyı farkedecek ve bunun kendisi için iyi ya da kötü olduğunu değerlendirebilecek bir mekanizmaya sahip olmalıdır. Bu aşamada istihbarat nefes almak gibidir: Hâkimiyet için değil; hayatta kalabilmek için elzem…' (Kahn, 2002, s. 6).

Yakın, istihbaratın önemini şu örnekle açıklamaktadır: ‘Bir boksör ringte karşısına çıkacak olan rakibini mağlup etmek için yalnız kuvvetine güvenmez, aynı zamanda hasmının taktiğini, tekniğini, zayıf ve kuvvetli taraflarını öğrenmek, ona göre hareket etmek ister. İmkân bulursa, hasmının daha evvel yaptığı bir maçta çekilmiş filmini tetkik eder, onun oyun tarzını inceler. İşte devletler de düşmanları hakkında bir şekilde bilgi sahibi olmak zorundadırlar. Büyük bir devlet, iyi teşkilatlanmış bir istihbarat sistemi olmadığı takdirde yaşayamaz.’ (Yakın, 1969, s. 29; Tılıspık ve Akbal, 2006, s. 29).

21. yüzyıla girerken dünyada önemli değişimler olmuştur. Sınırlar değişmiş, güç dengeleri belirsizleşmiş, bölgesel ve küresel istikrarsızlıkların getirdiği çatışmaların hâkim olduğu yeni bir güvenlik ortamı oluşmuştur. Güvenlik alanında askeri faaliyetlerin yanı sıra; siyasi, sosyal, sağlık, çevre ve ekonomik alanlarda da faaliyet gösterilmesi bir ihtiyaç haline dönüşmüştür. Dolayısıyla istihbarat örgütlerinin de görev alanları değişmiş ve artmıştır.

Gittikçe karmaşık bir hal alan dünya siyaset sisteminde, devletlerin güç unsurlarını elinde bulundurabilme gereksinimi, istihbaratı büyük önem taşıyan bir silah, hatta en önemli silah haline getirmiştir. Devletlerin hayatta kalabilme arzusu içeriğinde, güvenlik hissi ile hareket etmek, istihbaratın doğasında en önemli unsurlardan biridir. İstihbarat teşkilatları, mevcut bir durum ya da olgu hakkında istihbarat üretmekle birlikte, geleceğe dönük tahminlerde de bulunmak durumundadırlar. Devletler için geleceği görebilmek, muhtemel sorunlar hakkında önceden bilgi sahibi olabilmek, olayların perde arkasını sezebilmek ve gerekli tedbirleri alabilmek ancak sağlıklı istihbarat elde edilmesi ile mümkündür.

Devletler için istihbarat bir nevi ‘hayatta kalmak’ anlamına gelir. Bu bağlamda istihbarat teşkilatlarının başlıca iki fonksiyonu olduğu söylenebilir. Birincisi, devletin belirlenmiş hedeflerine yönelik risk ve tehditlerin tespit edilmesidir. İkincisi ise, karar vericilerin doğru karar verebilmeleri için gerekli olan bilgileri zamanında onlara ulaştırmaktır. Bu nedenle etkin ve güçlü bir istihbarat servisine sahip olmayan devletler için kör, sağır ve dilsizdir demek yanlış olmayacaktır.

4.4. Medikal İstihbarat Kavramı

Medikal istihbarat, farkında olunmasa da her insanın ilgi ve bilgi alanına girmektedir. Bir anne bebeğinin ağlama şeklinden bunun açlığa, susuzluğa veya gaza bağlı olduğunu ya da bunların dışında bir sebepten dolayı ağladığını anlayabilir. Bir insan arkadaşının yürümesinden, konuşmasından, renginden, duruşundan onun sağlıklı olup olmadığını tahmin edebilir.

'Medikal istihbarat' kavramı, günümüzde yeni yeni gündeme gelmeye başlamış olsa da, esasında kökleri çok eski dönemlere dayanan bir istihbarat çeşididir. Çinlilerin Göktürklere gönderdiği ilk ajanlar arasında hekimlerin de olduğu bilinmektedir (Bengidal, 2009, s. 31). İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki dönemde 'medikal istihbarat' kavramı ve bu kavramın önemi daha çok anlaşılmaya başlamıştır. Çeşitlenen medikal tehditlerin tespit edilmesi ve bu tespitlerden sonra gerekli önlemlerin alınabilmesi için, özellikle ABD başta olmak üzere gelişmiş birçok ülke, medikal istihbarat birimleri kurmuşlardır (Army, 2000, s. 21).

1945 sonrası başladığı ve 1989-91 yılları arasında sona erdiği varsayılan Soğuk Savaş Dönemi, aslında bilinen bir savaş değildir. Bu dönemde gözle görülen bir barış ortamı da sağlanamamıştır. Bu karmaşık ortamda dünyada meydana gelen istihbarat savaşları da daha karmaşık bir hale gelmiştir.

Önceki dönemlerde devletleri tehdit eden ortak sorun savaş iken; bu dönemden sonra bu sorunların çerçevesi gitgide genişlemeye başlamıştır. Salgın hastalıklar, bilim ve teknolojinin kötüye kullanılması ve çevre kirliliği gibi sorunlar gündemi işgal etmeye başlamıştır. Bu sorunların birleşmesi, dünya barışını ve gelişimini tehdit eder hale gelmiştir. Zaman içerisinde sorunların değişmesiyle ve çoğalmasıyla birlikte, milli istihbarat anlayışı da değişmeye başlamıştır. Devletler, milli istihbaratı sağlayabilmek için yeni önlemleri gündeme getirmiştir.

Medikal istihbaratın devletlerin en iyi silahlarından biri olarak gündeme gelmesi ise, medikal istihbarata verilen önemi kanıtlar niteliktedir. Medikal istihbarat genel istihbaratın bir parçası olarak görülmüştür. Günümüzde devletler medikal istihbaratı; stratejik, taktik ve operasyonel seviyede, ulusal güvenliğin sağlanmasında kullanmaya başlamışlardır (Kaufman, 2001, s. 3).

Medikal istihbaratı anlamak için bazı kavramların bilinmesi gerekir. Bu kavramlar; bilgi, istihbarat, stratejik istihbarat, taktik istihbarat, bilimsel ve teknik istihbarattır (Army, 2000, s. 21).

İstihbarat dilinde bilgi, istihbaratı üretirken kullanılabilecek, değerlendirilmemiş her türlü materyale denir. İstihbarat; yabancı ülkelere ait bilgilerin toplanması, işlenmesi, sentezi, analizi, değerlendirilmesi ve yorumlanması sonucu ortaya çıkmıştır.
'Stratejik İstihbarat' devletin ileriki zamanlarda ortaya çıkabilecek tehditleri, fırsatları öngörüyle tespit edebilmesi ve karar alıcı kişilere seçenekler sunabilmesi ve böylece yeni politikaların belirlenmesini daha sağlam bir zemine oturtması amacıyla kullanılan bir istihbarat çeşididir. Stratejik istihbaratta amaç; hedef ülke veya ülkelerin imkân ve kabiliyetlerini, hassas ve zayıf taraflarını ve muhtemel tepkilerini önceden ortaya çıkarmak, tespit etmektir (Yılmaz, 2007, s. 128-129; Özdağ, 2011, s. 146; Army, 2000, s. 21).

Doğru bilgiye dayanarak geleceğe ilişkin gerçekçi öngörülerde bulunabilmek, imkân ve riskleri tahmin etmek ve olayları önceden kestirebilmek için sosyal bilimlerin ve teknolojinin sunmuş olduğu imkânlarla bilgi toplamak gerekmektedir. Bu bilgileri analiz etmek suretiyle geleceğe yönelik kararlar alma ihtiyacı, bir anlamda 'strateji' ve 'istihbarat'ın kesiştiği bir alanı, 'stratejik istihbarat' olgusunu ortaya çıkarmıştır. Bu çerçevede stratejik istihbaratın temel fonksiyonunun, geleceğe dair uyarılar yaparak izlenecek politikaların üzerine tesis edilebileceği bilgi, değerlendirme, analiz ve öngörüyü sağlamak olduğu söylenebilir (Beşe ve Seren, 2011, s. 127).

'Taktik istihbarat' süren bir operasyonu desteklemek için yapılan ve düşmanın güncel amaç ve kapasitelerini anlamaya yönelik olarak toplanan istihbarattır (Özdağ, 2011, s. 154; Yılmaz, 2007, s. 128-129). Düşmana ait kesin ve güvenilir bilgilerin görevliler tarafından belirlenip (hava, coğrafi özellikler vb.) kısa zaman içinde karar veren kişilere ulaştırılması önemlidir. Böylelikle, düşman güçlerinin davranışları, gücü, konumu, yetenekleri, hareket hızları ve niyetleri üzerinde tahmini bir durum değerlendirmesi yapılabilir (Army, 2000, s. 1-2).

‘Stratejik istihbarat’ ve ‘taktik istihbarat’ arasında farklar vardır. ‘Taktik istihbarat’ tarafından önem verilmeyen bilgiler, ‘stratejik istihbarat’ açısından çok önemli olabilir (Şenel ve Şenel, 1997, s. 14).

‘Stratejik istihbarat’ genellikle uzun vadede kullanılırken, ‘taktik istihbarat’ ise genellikle o an kullanılmaktadır. Stratejik istihbaratta kapsamlı bir ön araştırma süreci ve planlama gerekirken; taktik istihbaratta ise, devam eden bir süreç olduğundan geniş bir planlamaya gerek yoktur (Özdağ, 2011, s. 150-151).
‘Bilimsel ve Teknik İstihbarat’, yabancı devletlerin bilimsel ve teknolojik kapasite ve faaliyetlerine ait gizli bilgilerin toplanması, değerlendirilmesi, analizi ve yorumlanmasından ibarettir (Özdağ, 2011, s.123; Army, 2000, s.21). Bunların uygulanmasında ve araştırılmasında mühendislikten ve tıptan ağırlıklı olarak faydalanılır. Bu araştırmalar askeri silah sistemlerini, donanımlarını incelemek için yapılır.

Bu istihbarat türü, birçok teknik ve yöntemin kullanılması sonucu yabancı devletlere ait askeri ve sivil teknik gelişmeler hakkında bilgilerin toplanmasını sağlayan istihbarat türüdür. ‘Teknik istihbarat’; elektronik istihbarat, sinyal istihbaratı, nükleer istihbarat, siber istihbarat ve medikal istihbarat gibi fonksiyonel alanlardan oluşur (Army, 2000, s. 22; Özdağ, 2011, s. 134). ‘Teknik istihbarat’, düşman ülkenin teknik donanımlarının en güncel verilerle değerlendirilmesine, sonuca varılmasına, doğru bir stratejiyle yol çizilmesine sebep olur.

‘Medikal istihbarat’ kavramı günümüzde önem kazanmıştır ve farklı anlamlarda da kullanılmıştır. Kullanılan tanımlardan bazıları ‘medikal istihbarat’ kavramının daha çok askeri operasyonlar için kullanıldığını vurgulamıştır. Bir tanıma göre ‘medikal istihbarat’; ‘yabancı tıp, biyoloji ve çevre bilimi kaynaklarından rakip ordular ve savaş alanı ile ilgili toplanan ve askeri planlamacıların işine yarayacak nitelikteki istihbari bilgilerdir’ (Özdağ, 2011, s. 143). Böylece ‘medikal istihbarat’, daha çok askeri planlamacıların kullanabileceği türdendir.

Medikal istihbaratın kullanıldığı yabancı kaynakların birçoğu askeri dokümanlardan oluşmaktadır ve bu kaynaklarda bu kavramın askeri planlayıcıların kullandığından bahsedilmiştir. Kaufman ise bu kavramı şu şekilde tanımlamıştır:

> *'Stratejik, taktik ve askeri medikal planlamalarda, mücadele gücünün korunması ve arttırılması ile değerlendirmelerin yapılması açısından; yabancı devletlerin hem sivil hem askeri medikal kapasiteleri, biyoteknolojik çalışmaları ve çevresel bilgileri toplayan, değerlendiren, analiz ve yorumlarda bulunarak kıymetlendiren bir istihbarat türüdür.' (Kaufman, 2001, s. 1).*

ABD Silahlı Kuvvetleri Medikal İstihbarat Merkezi (Armed Forces Medical Intelligence Center – AFMIC) ise medikal istihbaratı şu şekilde açıklamıştır:

> '*Yabancı bir ülkenin askeri ve sivil medikal yetenekleri, görülebilecek enfeksiyon hastalıkları, sağlığı etkileyebilecek çevresel tehlikeleri, biyolojik ve biyoteknolojik bilimsel seviyeleri hakkında tahminler, değerlendirmeler ve sonucunda bir veri tabanı oluşturmak; kısaca sağlık risklerini ve medikal kapasiteleri değerlendirmektir' (Çetin, 2007, s. 26).*

En yalın izahıyla medikal istihbarat; 'dünya genelindeki sağlık tehditleri ve sorunları, yabancı medikal kapasiteleri, bulaşıcı hastalıkları, çevresel sağlık riskleri, ulusal ve askeri öneme sahip biyomedikal ve biyoteknolojik konulardaki gelişmelerin tam kaynaklı analizi, toplanması ve değerlendirilmesidir (Seren, 2020, s. 89).

AFMIC, 2008 yılında kapsamını değiştirerek, Ulusal Medikal İstihbarat Merkezi (National Center for Medical Intelligence – NCMI) ismini almıştır. Bu gelişmeyle beraber ulusal güvenliği de kapsayacak şekilde medikal istihbaratın kapsamını genişleterek potansiyel medikal tehditlerin, önceden testip edilmesinin gerektiği de eklenmiştir ve bu sayede erken uyarı sistemlerinin gerekliliği gündeme getirilerek milli istihbaratın kapsamı genişletilmiştir.

Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (North Atlantic Treaty Organization). NATO da, 2002'de AFMIC'in yaptığı medikal istihbarat tanımına benzer bir tanım yapmıştır (NATO, 2002, s. 29). NATO bu tanıma ek olarak hayvan sağlığından da söz etmiştir. Bu tanım, 'insan veya hayvan sağlığına ilişkin medikal, biyolojik, epidemiyolojik, çevresel ve diğer bilgilerin işlenmesi sonucunda oluşan istihbarat' şeklinde olup; medikal istihbaratın genel çerçevesini genişletmiştir (NATO, 2002, s. 1-21).

Medikal tehditler, sadece insan sağlığını değil, hayvan ve bitki sağlığını da tehdit etmektedir. Bu durum, medikal istihbaratın tanımının kapsamının genişletilmesini gerekli kılmıştır. Buna bağlı olarak medikal istihbaratın kapsamlı tanımı şu şekilde yapılmıştır: 'Tüm canlıların - insan, hayvan, bitki - bilgilerini işleyerek bu bilgileri tehditlerden korumak amacıyla güvenlik altına alan, askeri operasyonlardaki tüm riskleri analiz eden ve bunları genel değerlendirmeyle harmanlayıp önlem alan istihbarattır (Özer, 2010, s. 24).

'Medikal istihbarat' ile ilgili bazı tanımlar ise karşı tarafın güvenliğini bozmak, güçsüz kılmak, yönetimini, rejimini değiştirmek amacıyla operasyonlar yapma ile ilgilidir. Bir kişinin, bir toplumun medikal yeteneklerini belirlemek, güçlü ve güçsüz özelliklerini tespit etmek, bu verilere göre analizler yapmak, hedefler belirlemek ve gerekli durumlarda hedefe medikal operasyonlar düzenlemektir. Bu birimin amacı hedefteki kişi veya topluluğun (bu genellikle devlet adamları ve teröristlerdir) medikal bilgileri çerçevesinde hastalıklarını, zayıf yönlerini saptamak, olası rejim değişikliklerini önceden öngörmek ve izlenecek politikalara yön vermektir' (Bengidal, 2009, s. 28).

Ulusal güvenliğin kapsamlı bir şekilde tanımlanabilmesi için hem sivil hem askeri unsurlar tanımlamaya dahil edilmiştir: Yabancı ülkelerin askeri ve sivil sağlık bakım kapasite ve trendleri; dünya genelindeki enfeksiyon hastalıkları riskleri, küresel çevre sağlığı riskleri, biyoteknoloji, nükleer, biyolojik ve kimyasal alandaki kendi medikal savunma düzeyleri ile diğer ülkelerin durumlarını ve bu alanlardaki tüm bilimsel gelişmeleri güvenlik açısından ele alan, tıp ve ilişkili diğer bilim dallarındaki tüm bilimsel çalışmaları değerlendiren; böylece her türlü bilgi ve tahminden yola çıkarak tüm kaynakları da taramak suretiyle gerekli bilgi ve veritabanını oluşturan, savaş ve barış zamanları için gerekli olan ulusal planlamalarda kurumlararası eşgüdümü tesis edecek stratejiler geliştiren istihbarat çalışmalarıdır.

‘Medikal İstihbarat’ kavramıyle ilgili yapılan farklı tanımlamalardaki ortak nokta, medikal istihbaratın bir istihbarat fonksiyonu olduğu, gelecekte oluşabilecek durumlara karşı doğru ve uygun politikalar üretilebilmesi için üretilen istihbaratın eksiksiz bir şekilde toplanması ve doğru adımlar kullanılarak değerlendirilmesi gerektiğidir.

4.5. Medikal İstihbaratın Askeri Güçler İçin Önemi

Geçmiş dönemler incelendiğinde, tarih boyunca yapılan savaşların birçoğunda medikal koruma sağlanamadığı için hastalıklar, savaşan askerlerin ve sivil halkın canına mal olmuştur. Bu durum, askeri operasyonları da kötü etkilemiştir. Askeri operasyonlar bazen durdurulmuş, bazen de operasyonların değiştirilmesi gerekli hale gelmiştir. Hastalık sonucu ölen insan sayısı çoğu zaman muharebede ölen insan sayısını geçmiştir. Bazen büyük komutanlar bile düşman askerlerinin darbelerinden kurtulup, basit tıbbi değerlendirmeler yapılmadığı için hastalıktan veya bazı çevresel sorunlardan dolayı yaşamını kaybetmiştir.

Örneğin; Napolyon 1803 yılında Haiti’ye 22 bin kişiden oluşan bir askeri kuvvet göndermiştir. 22 bin askerden 20 bin kadarı o dönem baş gösteren Sarı humma salgınına yakalanıp hayatını kaybetmiştir. O tarihlerde Sarı humma salgınının aşısının veya tedavisinin olmadığı düşünülmekteydi. 1812’de Napolyon, Rusya’yı işgal ettiğinde 600 bin askerden oluşan ordusu, bulaşıcı hastalık ve sert kış şartlarından dolayı 40 bin askere kadar düşmüştür (Army, 2000, s.1-3).

Balkan Harbinde Çatalca’ya geri çekilen Osmanlı kuvvetlerinde başgösteren kolera salgını nedeniyle 40- 50 bin asker sivil tedavi için İstanbul’a gönderilmiştir (Dağlar, 2008, s. 10).

Medikal istihbarat, devletlerin silahlı kuvvetlerinin yapacağı operasyonlar açısından bazı başlıklara ayrılmaktadır. Bu başlıklar, yaygın ve bulaşıcı hastalıkları, sağlık hizmetlerinin kalitesini ve uygunluğunu, medikal malzeme, medikal hizmetler, sağlık hizmet tesisleri ve eğitimli sağlık personel sayısını, bölgesel özel hastalıkları, bakterileri, böcekleri, yılan, mantar, zararlı bitki örtüsü ve diğer zararlı organizmaları, yabancı hayvan ve bitki hastalıkları ile özellikle bunlardan insana bulaşan hastalıkları, yerel gıda kaynaklarının kullanımı ile ilgili sağlık sorunlarını, kimyasal, biyolojik organizmaların ve radyasyonun medikal etkileri ve karşı

korunmayı, yeni geliştirilen yabancı silah sistemleri ve bunların sağlığa etkilerini, düşman kuvvetlerinin kullandığı özel ilaçlar ve aşıları, operasyon bölgesine ait yükseklik, sıcak, soğuk, kum fırtınaları ve bataklık gibi personelin sağlığını etkileyebilecek coğrafi bilgileri içerir. (Army, 2000, s.22)

4.6. Medikal İstihbaratın Kapsamı

'Medikal istihbarat', barış zamanında olduğu kadar savaş zamanında da hem askeri birliklerin hem de sivil halkın sağlığını korumak, sağlıklı yaşamlarını devam ettirmek amacıyla gerekli olan bilgileri sürekli değerlendirip güncellemektedir. Buna bağlı olarak insanın yaşamını sürdürmesi için gerekli olan besin maddelerini hedef alan her türlü durumu incelemek, tehditleri önlemek zorundadır. Bu yüzden silah sistemleri, salgın hastalıklar, küresel ısınma, salgın hastalıklar gibi her türlü alanda çalışmalar yapmaktadır.

Medikal istihbaratın kapsamını Clemente şöyle belirlemiştir: medikal kapasite ve yetenekler, epidemiyoloji (salgın hastalıklar), çevre sağlığı ve çevresel etkenler, teknolojik ve biyoteknoloji olmak üzere dört bölümde incelenmektedir (Clemente, 2021, s. 31-32).

4.6.1. Sağlık Kapasitesi ve Yetenekler

Yabancı ülkelerin askeri ve sivil medikal yetenekleri, tedavi kurumları, sağlık personeli, acil ve afet yanıt yetenekleri, lojistik ve medikal endüstri bilgilerini içeren istihbarat bilgileri üretmektir. Tüm tedavi, eğitim, farmakolojik ve araştırma tesisleri ile ilgili tümleşik bir veri tabanı oluşturmaktır (NATO, 2013, s. 32-33).

Temel istihbaratın oluşması için dünyadaki medikal tesislerin bilgilerini yönetmek gerekmektedir. İyi bir temel istihbarat olmazsa güncel olan istihbaratın analizleri kusurlu sayılmaktadır. Dünyada bulunan sağlık tesislerinin yerlerini medikal istihbarat bir veri tabanında korumaktadır. Bu veri tabanı ve içindeki detaylı bilgiler gerekli görülmektedir. Veri tabanlarını geliştirmek için gerekli olan bilgiler ulusal istihbaratın toplama yöntemleriyle de elde edilmektedir. Kaufman'a göre medikal tesislerin yerlerinin belirlenmesinde medikal uzmana ihtiyaç yoktur; ancak medikal yeteneklerin değerlendirilmesi için elde edilen bilgiler genellikle eksik olacağından,

medikal uzman tarafından değerlendirmenin yapılması gereklidir (Kaufman, 2001, s. 10-11).

Medikal istihbarat çalışmaları ile yüksek etki gösteren biyolojik etken ve toksinlerin, potansiyel biyolojik savaş ajanlarının, yanlışlıkla etrafa salınmasına ve terör örgütlerinin eline geçmesine engel olabilmek için, yabancı tesisler ve bu ajanlarla uğraşabilecek veya bunları değiştirebilecek yeteneğe sahip kişiler tanımlanabilir ve karakterize edilerek kontrol altına alınabilir (Clemente, 2014, s. 75).

AIDS ya da sıtma gibi salgın hastalıklar ekonominin kalkınmasının önüne ket vurmaktadır. Sovyetler Birliği'nin dağıldığı dönemde ülkede şeker hastalığı olan insanları tedavi etmek için gerekli olan insülinde bile ciddi bir eksiklik yaşanmıştır. Aynı şekilde antibiyotiklerde de sıkıntı yaşanmış ve dirençli tüberküloz hastalıkları sayısında ciddi bir artış meydana gelmiştir. Bu durum Doğu ve Orta Avrupa ile İskandinavya sağlık yetkililerini büyük bir endişeye sevk etmiştir (Kaufman, 2001, s. 8-9).

Ülkelerin medikal alt yapıları ve kapasitelerine dair bilgiye sahip olunduğu takdirde ona uygun yeni politikalar üretilebilir ya da var olan politikalar düzenlenebilir. Böylece gerekli tedbirler alınarak halk sağlığı korunabilir.

4.6.2. Epidemiyoloji

Medikal istihbaratın bölümlerinden biri de epidemiyolojidir. Epidemiyojiyi daha anlaşılır hale getirmek için kısa bir tanıma ihtiyacımız vardır. Epidemiyoji, Yunanca sözcüklerin birleşimden meydana gelmiştir. Bu sözcükler şunlardır: epi (üstünde), demos (halk), logos (bilim) Sözlük anlamı şu şekilde ifade edilebilir: 'Toplum için problem yaratan durumların incelenmesi'.

Eskiden toplumu tehdit eden hastalıklar genellikle bulaşıcı hastalıklar olduğu için Epidemiyoloji çoğunlukla bulaşıcı hastalıklarla ilgilenmiştir. Bu yüzden adı 'salgınların bilimi' ya da 'salgınları inceleyen tıp bilimi', olarak da tanımlanmıştır (Cerrahpaşa Tıp Fakültesi İnternet Sayfası, 2021, Erişim Tarihi: 08.12.2021).

Epidemiyolojinin genel anlamda kabul görmüş tanımı ise şudur: 'belli toplumlarda sağlıkla ilişkili durumların ve olayların saptanması ve dağılımının, nedenlerinin

incelenmesi ile bu incelemelerin sağlık problemlerinin önlenmesi ve kontrolü için uygulanmasını sağlayan bilim dalıdır' (Beaglehole ve Bilgen, 1998, s. 5).

Medikal istihbarat, epidemiyolojik açıdan belirlenen görev bölgelerine sevk edilen askeri birliklerin sağlığını tehdit eden durumların tespiti, bu durumlar hakkında bilgi toplamak, derlemek ve sunmaktır. Uzun dönemli sağlık sorunlarının ve enfeksiyon hastalıkları risklerinin görevi gerçekleştiren askerler üzerindeki etkisini derecelendirmek ve bu derecelendirme ve değerlendirmeler ile bunlar hakkındaki raporları hazırlamaktır. Birlikleri desteklemek ve korumak için endemik hastalıkların profilini çıkartmak ve alınması gereken önlemleri tavsiye etmektir.

Savaşlarda medikal bakım gören hasta ve yaralıların yaklaşık olarak %20'si, savaş yaralanması sonucu, yaklaşık %80'i ise hastalık gibi savaş dışı yaralanma sebepleriyle tedavi görmektedir (Army, 2000, s. 1-3). Bulaşıcı hastalıklar, hem cephedeki askerleri hem de sivil halkı olumsuz yönden etkilemiştir. Keza sivil halk arasında bulaşıcı hastalıklardan dolayı hayatını kaybeden insan sayısı, hastalık nedeniyle cephede hayatını kaybeden asker sayısından daha fazla olmuştur. Tutulan kayıtlar da bu durumu kanıtlar niteliktedir.

Osmanlı Devleti, 1911'de Trablusgarp Savaşı'na, 1913'de Balkan Savaşları'na ve 1914'de Birinci Dünya Savaşı'na girmiştir. Bu dönemde savaş koşullarının ağır olmasına bir de yetersiz sağlık hizmetlerinin eklenmesi sonucu kolera salgınları görülmüştür. Hastalıktan perişan olan askerler geri çekilmek zorunda kalmış ve bu durum halkta da büyük paniğe neden olmuştur. Medikal tedaviye ihtiyaç duyan 40 bin civarındaki hasta tedavi göremeyince İstanbul'a göç etmek zorunda kalmıştır. Yeterli medikal gereklilikler sağlanmadan Kafkas Cephesi'ndeki savaşa girilince dondurucu soğukla ve açlıkla mücadele etmeye çalışan askerler, tekrarlayan tifüsten ve ateşten ölmeye başlamıştır. O dönem 3. Ordu komutanı olan Hafız Hakkı Paşa da tifüsten dolayı ölmüştür. Yayılan hastalıktan dolayı hava değişimine gönderilen askerler sivil halkın arasına karışınca hastalığın daha da yayılmasına sebep olmuşlardır. Elbiseler fırınlarda ve buhar odalarında dezenfekte edilmeye başlanmıştır. Bu hastalıkla mücadele edilirken hastalıklara dizanteri ve kolera da eklenince durum daha da kötüleşmiştir (Dağlar, 2008, s. 9-11).

4.6.3. Toplum Sağlığı ve Çevresel Faktörler

Medikal istihbarat, toplum sağlığının korunması ve güvenliğin sağlanması konularında, ulusal politikalara etki eder düzeyde oluşabilecek tehditlerin değerlendirilmesi ve engellenmesine katkı sağlamaktadır. Ayrıca ülkenin askeri kuvvetlerinin sağlığını olumsuz yönde etkileyebilecek olan çevresel riskleri (radyoaktif kazalar, nem, sıcaklık, terör olayları, tehlikeli atıklar, toksitler vb.) proaktif yönetim anlayışı çerçevesinde belirleyerek karar alıcılara sunar.
Medikal tehditler gibi çevresel tehditler de insan sağlığına oldukça zarar verebilen etkiler yaratarak ulusal güvenlik için tehdit oluşturabilmektedir. Bu nedenle medikal istihbarat, medikal tehditlere yönelik çalışmalar yaparken çevresel tehditleri de göz önünde bulundurarak, tespit ve önlem araştırmaları yapmalıdır. Tarih boyunca basit medikal istihbarat uygulamaları yapılmadığında savaş dışı kayıplar olduğu görülmüştür ve yukarıda verilen örneklerde görüldüğü gibi, bu duruma gereken önem verilmediği takdirde bu kayıpların verilmesi günümüzde de kaçınılmazdır.

Medikal istihbaratın savaş dönemlerinde etkin kullanılmamasının birçok zayiata neden olduğu görülmektedir. 1967 yılında Arap - İsrail çatışması sırasında, Mısır askerleri aşırı sıcaklardan dolayı 20 bin kayıp vermiştir. İsrail askerlerinden yalnızca 128 kişi aşırı sıcak dolayısıyla yaralanmıştır, ölen olmamıştır (Introduction to Medical Threat, 2013). 1914 yılında Osmanlı ve Rusya İmparatorluğu arasında Sarıkamış'ta bir kara çatışması gerçekleşmiştir. Bu çatışmada 60 bin Osmanlı askeri savaşamadan, donarak hayatını kaybetmiştir. Verilen örneklerde görüldüğü gibi savaşlarda hava durumu da sağlığı etkileyebilmektedir. Bu durum hava sıcaklığının veya soğukluğunun bazı dönemlerde silah gibi kullanılmasına neden olmuştur.

Hava koşulları dışında medikal istihbarat kapsamına alınan bir diğer durum ise savaş alanında bulunan yabani ot, zehirli meyve vb. gibi bitkilerdir. Edirne Savaşı'nda kale içinde bulunan askerler açlıktan çevrede bulunan otları yemişlerdir ve otların zehirli olmasından dolayı ölümler yaşanmıştır (Akyol, 2013, s.159).

Medikal istihbarat, çevre sağlığını koruyabilmek ve devam ettirebilmek için hayvan ve bitki sağlığı konularını da araştırma kapsamına dahil ederek bu konularda da

çalışmalar sürdürmüştür. Medikal istihbarata göre, hayvan ve bitkilerin sağlık sorunları hem ekonomiyi hem de insan sağlığını doğrudan ve dolaylı olarak etkilemektedir. Bir ülkede aniden ortaya çıkan hayvan hastalıkları, bitkilere zarar veren böceklerin aniden çoğalması, toplu arı ölümlerinin yaşanması, nadir bulunan ve koruma altına alınan bitki ve tohumların tıpta kullanılmak üzere sınır dışına kaçırılması gibi durumlar, çeşitli çevre sorunlarına sebep olmaktadır. Bu nedenle çevresel tehditler, medikal istihbaratın çözümüne destek olabilmek için araştırma ve değerlendirme yaptığı konular arasında yer almaktadır.

Bazı devletlerin yakın çevresinde meydana gelen ya da gelebilecek olan nükleer santral kazaları da medikal istihbaratın ilgilendiği konulardandır. Medikal istihbarat ulusal güvenliği ve toplum sağlığını koruyabilmek adına çevresel tehditleri değerlendirirken oluşabilecek nükleer kazaları da araştırmalarına dahil etmektedir.
1986'da Çernobil'de, 2011'de Fukişima'da meydana gelen nükleer santral kazaları sonucunda çevreye ölümcül radyoaktif madde yayılmıştır. Bu radyoaktif maddeden bazı tarım ürünleri (fındık, çay gibi) ve sular etkilenmiştir. Bu etki günümüzde de devam etmektedir.
ABD'nin 1. Körfez Savaşı sırasında kullandığı bombalarda bol miktarda fakirleştirilmiş ve sulandırılmış uranyum bulunmaktadır. Uzmanlar bu bombaların en az 200 çeşit hastalığa sebep olduğunu açıklamıştır. Bu hastalıklardan bazıları şunlardır: akciğer rahatsızlıkları, girip, kanser, lösemi, özellikle böbrekler üzerinde kimyasal zehirlenme. Uzmanların açıklamalarına göre, radyoaktif ışınlanmaya yol açan uranyumun temizlenmemesi halinde 4,5 milyon yıl boyunca çevredeki etkisini sürdürmeye devam edecektir (Sönmez, 2014, s. 47).
Geçmişte yaşanan bu nükleer kazaların olumsuz etkilerinin günümüzde insan sağlığını etkiliyor olması, medikal istihbaratın ne denli önemli olduğunu göstermektedir.

4.7. Medikal İstihbaratın Esasları

Medikal istihbarat, genel istihbaratın özel alanlarından biridir. Medikal istihbaratın etkin bir biçimde çalışabilmesi için genel istihbaratın diğer türleri ile koordineli olması ve birden fazla disiplinle iş birliği halinde olması gerekmektedir. Diğer

istihbarat türlerinden bazıları şunlardır: bilimsel ve teknik istihbarat, biyografik istihbarat, meteorolojik istihbarat, kartografik istihbarat, ekolojik istihbarat, coğrafik istihbarat, nükleer istihbarat vb.

Biyografik istihbarat, hava, sıcak, soğuk, arazi, toprak vb. sağlığı etkileyebilecek çevresel unsurlarla ilgilidir. Meteorolojik ve kartografik istihbarat, bitki örtüsü, hayvan çeşitliliği ve su gibi medikal tehdit oluşturabilecek etkenler ile ilgilidir. Ekolojik istihbarat, radyoaktif madde tespiti ile ilgilidir (Girgin, 2003, s. 178-185). Bu ve bunun gibi birçok istihbarat alanı, medikal alanda yapılan araştırma ve değerlendirmelerin başarıyla yerine getirilmesi için medikal istihbarata katkı sağlamaktadırlar.

4.8. Medikal İstihbarat Döngüsü

Medikal istihbaratın da işleyiş mekanizması temel istihbaratta olduğu gibi döngüseldir. 'İstihbarat Çarkı'[1] denilen bu süreç, işlenmemiş bilginin istihbarata dönüştürülmesi esnasında kullanılacak aşamaları gösterir. Medikal istihbarat da bu süreci kullanmaktadır. Bu süreç; istihbarat ihtiyacının belirlenmesi ve planlanması, gerekli bilgi ve haberlerin toplanması, toplanan bu bilgi ve haberlerin tasnif edilerek analizinin yapılması kısaca işlenmesi, istihbaratın gerekli kurum ve kişilere dağıtılarak kullanılmasını kapsamaktadır (Milli İstihbarat Teşkilatı Resmi İnternet Sayfası, Erişim Tarihi: 19.12.2021).

4.8.1. İstihbarat İhtiyaçlarının Tespiti ve Yönlendirilmesi

Medikal istihbarat kurumları devlette bulunan karar verici kişilerin ihtiyaç duyduğu konularda bu istek ve ihtiyaçlar doğrultusunda haber toplanabilecek ortamların tespitini yapar ve haber toplama çalışmalarını yönlendirir.

4.8.2. Haberlerin Toplanması

Medikal istihbaratın oluşum sürecinin temel öğelerinden biri haberlerin toplanması aşamasıdır. Bu aşamada haber kaynakları, kapalı kaynaklar ve açık kaynaklar olarak ikiye ayrılmaktadır. Açık kaynaklar medikal istihbarat faaliyetlerinin en önemli

[1] 'İstihbarat Çarkı' konusunda daha geniş bilgi için bkz. Merve SEREN, *Stratejik İstihbarat ve Ulusal Güvenlik, (Orion Kitapevi,2017),* s. 249 - 250

kaynağını oluşturmaktadır. Bunlar; kitaplar, gazete, internet siteleri vb.dir. Kapalı kaynaklar ise, bilgi toplama faaliyetlerinde teknolojinin yarattığı imkânlar doğrultusunda teknik araçlar kullanılarak sürecin yürütülmesi, analiz edilmesi ve teknolojiyi kullanarak haber toplayabilme yeteneği olan kişilerin faaliyetlerinden oluşmaktadır.

Medikal istihbaratın temeli, ihtiyaç duyulan ve tehdit oluşturabilecek konuları açığa çıkaracak bilgilere ulaşılması esasına dayanmaktadır. Bu noktada öncelikli olan, hangi bilgilere gereksinim duyulduğu, nasıl ve ne şekilde bu bilgilere ulaşılacağıdır.

4.8.3. Haberlerin Analizi

Toplanan medikal bilgilerin sınıflara ayrıldığı aşamadır. Bu aşamada bilgilerin analizi de yapılmaktadır. Sınıflandırma yapılırken benzer olan bilgiler bir araya getirilmektedir. Haberlerin eleştiri süzgecinden geçirilerek doğruluğu, yanlışlığı da bu aşamada tespit edilmektedir. Medikal bilgiler, alanında uzman kişiler tarafından doğrulanmalıdır. Yorum aşamasında ise, bu bilgilere bakılarak olayların önemi ortaya konmalıdır.

4.8.4. İstihbaratın Paylaşılması ve Kullanımı

Analizi yapılan bilgiler ve istihbarata dönüştürülmüş olan raporlar, hızlı bir şekilde ve doğru zamanlamayla ilgili kişilere ulaştırılmalıdır. Uzmanlar, bu istihbaratı kullanırken aynı zamanda yeni istihbarat ihtiyaçlarını da belirlerler. Böylece 4 evreden oluşan istihbarat çarkı da tamamlanmış olur.

4.9. Ulusal Güvenlik için Medikal İstihbaratın Önemi

Devletler tehlikelerden korunmak ve ulusal güvenliklerini sağlamak için tüm savunma mekanizmalarını kullanmaktadırlar. Karşılaştıkları ya da ileride karşılaşabilecekleri tehlikelere karşı çeşitli istihbaratlardan yararlanmaktadırlar. Ulusal güvenliklerini tehdit edecek herhangi bir sağlık sorunuyla karşılaştıklarında bu sorunların detaylı analizinde ve çözüm için oluşturulacak politikaların üretilmesi aşamasında medikal istihbarat büyük rol oynamaktadır.

Bulaşıcı hastalıklar gün geçtikçe tüm devletler için ciddi tehlikeler oluşturmaya başlamıştır. Bu hastalıkların yayılmasını kolaylaştıran bazı etkenler bulunmaktadır.

Bu etkenlerden bazıları şunlardır: ilacın virüse etki etmemesi, sağlık hizmetlerinin eksikliği, ticari ilişkiler ağının gelişmiş olması, çevresel tehditler, globalleşen dünyada uluslararası seyahatlerin kolay olması vd. 2003 yılında ortaya çıkan SARS virüsü ve 2009 yılında tekrar ortaya çıkan grip salgını ve 2019 yılında ortaya çıkan Covid-19 pandemisinde de görüldüğü üzere, bir virüsün sınırları aşması kısa sürede gerçekleşmektedir. Bu tarz salgınlar, sadece sağlık alanında değil; birçok alanda olumsuz sonuçlara sebep olmaktadır. Bu yüzden devletler de bu gelişmelere paralel olarak güvenlik tedbirlerine yenilerini eklemiştir. Medikal istihbarat, bu noktada devletlere karşı yapılan ya da yapılacak olan tüm tehditleri tespit edip; bu tehditlerin önlenmesinde ya da ortadan kaldırılmasında büyük rol oynamaktadır.

Medikal istihbarat stratejik anlamda yapıldığında ise, ulusal güvenliğin sağlanmasında belirli konuların planlaması yapılmaktadır (Nato, 2002, s. 30). Bunlar arasında sağlık risklerinin değerlendirilmesi, medikal tahminlerin yapılması, koruyucu hekimlik faaliyetlerinin belirlenmesi, detaylı sağlık riski değerlendirmelerinin planlanması, sağlık destek hizmet birimlerinin yönetimi, kuvvet sağlığının korunması, düşman kabiliyetleri ve hassasiyetlerinin analizi, sivil – askeri tıbbın planlanması, harekâtın/operasyonun planlaması ve uygulaması gibi hususlar yer almaktadır.

Medikal istihbarat teknik bir alan olup; ülkeyi yönetenlere, planlayıcılara, askeri karar alıcılara stratejik ve taktiksel destekte bulunmaktadır. Yabancı askeri ve sivil toplulukların medikal veya biyolojik bilimsel yetenekleri üzerine, devletlerin ulusal ve uluslararası politikalarını oluşturmasına katkı sağlamaktadır (Army, 2000, s. 2-3).

Medikal istihbarat çalışmasıyla bir ülkede yaşayanların ortalama yaşam süresi ve bebek ölüm oranları, o ülkenin sağlık hizmetleri alanında ne kadar geliştiğini gösterebilir. Bu ve benzeri veriler kullanılarak ülkelerin sağlık hizmetleri, medikal kapasiteleri, var olan güvenlik açıkları öngörülerek, buna uygun politikalar yapılabilir. ABD medikal istihbarat analistleri, İkinci Dünya Savaşı'nda Sovyetler Birliği ile ilgili yaptıkları medikal istihbarat sonrasında, olası bir nükleer saldırı sonrasındaki medikal kapasiteleriyle ilgili çeşitli tahminlerde bulunmuşlardır (Clemente, 2005, s. 268). Günümüzde Rusya'nın düşük doğum oranı, yetersiz sağlık

kapasitesi ve AIDS hastalığının yayılma riski nedeniyle Rusya'nın nüfusunda muhtemelen büyük oranda azalma yaşanacağı öngörülmektedir (Yılmaz, 2007, s. 479).

Medikal istihbarat kullanılarak stratejik uyarılar değerlendirilebilir. Ülkeler medikal sektörlerinde gösterdikleri davranışlarla niyetlerini belli edebilirler. Bir ülkenin sağlık sektöründe gösterdiği faaliyetler incelendiğinde; o ülkenin saldırmaya, işgale, tatbikata niyeti olup olmadığı hatta niyeti varsa bunun ne zaman gerçekleştirileceği bile tahmin edilebilir. Savaşa, işgale, tatbikata hazırlanacak olan bir ordunun medikal desteği sağlayabilmek için bazı malzemelere ihtiyacı vardır. Bu malzemelerin hazırlanması süreci ülkede bir hareketliliğe sebep olabilir ve bu hareketlik ülkenin niyeti hakkında gerçekçi bilgiler verebilir. Örneğin; bir ülkedeki askeri doktorların seferber edilmesi, ilaç stoku yapılması, geçmişte aldığından daha fazla medikal malzeme alınması, kan bankalarının yerinin değiştirilmesi, stokunun arttırılması, gereğinden fazla aşı alınması hedef devletin amacının belirlenmesinde önemli ipuçları vermektedir.

Herhangi bir devletin özel bulaşıcı bir organizmaya karşı vatandaşlarını veya askerlerini aşılamaya başlaması, biyolojik yeteneğinin olduğunu veya başka bir devlete karşı saldırı planlayacak ölçüde biyolojik savaş yeteneğini geliştirmeye çalıştığını gösteren işaretlerdir. Medikal istihbarat, bu ve benzeri uyarıcıları değerlendirmeye alarak devletlerin güvenlik politikalarını yeniden düzenleyebilir.

Ayrıca potansiyel düşman deposundan ele geçirilen medikal malzemelerin türü ve miktarı, düşmanın biyolojik savaş sırasında göstereceği yeteneği ve savunma gücü hakkında önemli bilgiler verebilir. Örneğin düşmanın deposunda antropin ilacı ele geçirilirse medikal istihbarat analistleri bunu inceler ve bunun biyolojik sinir ajanları için panzehir olabileceğini ya da cerrahi müdahale yapıldığında anestezi olarak kullanılabileceğini düşünürler. Savaş esnasında yakalanan düşman askerlerinin idrar, kan ya da dışkı örneği alınarak, bölgede var olan bulaşıcı hastalıklar tespit edilebilir ya da bu örnekler analiz edilerek kullanılan aşıların biyolojik silah olarak kullanılıp kullanılmayacağı, kullanılacaksa biyolojik ajan çeşitlerinden hangisinin kullanılacağı öngörülebilir.

Medikal istihbaratçılar, görev yapılacak coğrafyada istihbarat değerlendirmesi yapılarak görevin başarılı bir şekilde tamamlanabilmesi için göreve yollanan personellerde oluşabilecek bulaşıcı hastalıkları, çevreden gelebilecek tehlikeleri, biyolojik organizmaları ya da bitki ve hayvanlardan bulaşabilecek hastalıkları tespit eder ve değerlendirir (Army, 2000, s. 2-3).

'Medikal istihbarat' kavramı ile 'koruyucu hekimlik' kavramı farklı olmasına rağmen sık sık karıştırılmaktadır. Her iki kavram da birbirini kapsamaktadır; hatta bazı durumlarda birbirine bağlıdır da denilebilir. Buna rağmen, aslında bu iki kavram birbirinden oldukça farklıdır. Koruyucu hekimlik, genellikle medikal tehditlere sebep olan hususları tanımlar, olası riskleri analiz eder ve değerlendirir. Ayrıca bu tehditlerin artarak devam etmesinin önüne ket vuracak önlemler almaya çalışır. Medikal istihbarat ise, mevcut medikal tehditleri tanımlar, doğrudan veya dolaylı olarak dikkatimizi çekebilecek ve politikalarımızı etkileyebilecek olan -yabancı toplumları etkileyen - medikal trendleri, organizasyonları ve ilişkili olayları değerlendirerek, devletlerin politika ve çıkarlarını belirlemelerine ve doğrudan ulusal güvenliğin sağlanmasına yardımcı olur (Kaufman, 2001, s. 1).

4.10. Medikal istihbaratın Çok Uluslu Müdahalelerdeki Önemi

Soğuk Savaş Dönemi'nde oluşan iki kutuplu dünya düzeni, dönemin sonlanmasıyla yıkılmıştır. Komünizmin çökmesiyle Sovyetler Birliği dağılmıştır. Bu durum da dünyanın birçok bölgesinde bölgesel krizlere ve etnik çatışmalara, sebep olmuştur. Uluslararası terörizm ise huzuru, güvenliği ve var olan barış ortamını tehdit etmeye başlamıştır. Bu tehditlerin artması uluslararası örgütlerin müdahale etmesini gerekli kılmıştır.

Bu sorunlar ve tehditler ortaya çıkınca dünya barışının sağlanması, korunması, devam ettirilmesi oldukça önem kazanmıştır. Dünya devletleri ise, yeni oluşabilecek yeni bir savaşı önlemek, için geçmişe kıyasla daha üstün bir çaba göstermiştir. Bunların sonucunda barışı destekleyenlerin ve benzeri harekatların önemi gitgide artmıştır.

Sürekli değişen bu dünya yapısında devletler silahlı güçlerinde verdikleri görevleri de değiştirmişlerdir. Barışı koruma çalışmaları için operasyonlar, insani yardımın

sağlanması için görevlendirmeler yapılmıştır. Askeri birlikler yabancı coğrafyalarda güvenlik açıklarının olduğu, sivillerin çoğunluğu oluşturduğu yabancı toplumlarda görevlendirilmişlerdir. Bulundukları ortama tam anlamıyla yabancı olan askerler savaş dışı yaralanmalar ya da kazalar sonucunda gücünü günden güne kaybetmiştir. Bu durum psikolojilerini kötü etkilediği için görevin başarılı olma ihtimalini düşürmüştür. Uluslararası harekâtlarda askeri ve sivil personel için çevre sağlığı kaygılarının büyük olduğu unutulmamalıdır (Liljedahl, 2009, s. 85).

Hem çok uluslu operasyonlarda hem de görevi fark etmeksizin yabancı ülkelerde görev yapmaya mecbur kalan askeri güçlerde çarpışma dışındaki yaralanmaları ve kayıpları en aza indirmek için görev sürdürülen bölgelerde medikal değerlendirmeler ve çevre değerlendirmeleri yapılarak ve gerekli tedbirler alınarak birliklerin savaşma gücü en üst seviyeye çıkarılabilmektedir.

Tarihte meydana gelen birçok operasyonda medikal istihbarat yapılmadığı için ya da eksik yapıldığı için yüksek oranda can kayıpları yaşanmıştır ve görevler başarısızlıkla sonuçlanmıştır. 1942 yılında Togatabu Adası'nda operasyon gerçekleştiren ABD askerlerinin neredeyse %65' i sivrisineklerin taşıdığı Filaryaz Hastalığı'na yakalanarak ölmüştür. Görev yapılacak coğrafyada sivrisinek tehdidinin olduğu, medikal istihbarat yapılarak önceden tespit edilseydi, sadece böcek kovucular kullanılarak bu sorun giderilebilirdi (Army, 2000, s. 1-3).

4.11. Medikal ve Biyografik İstihbarat İlişkisi ve Uzaktan Medikal Teşhis

Medikal istihbarat, sadece ulusal güvenliğe yönelik medikal tehditleri tespit etmekle kalmaz; aynı zamanda hedefteki kişi veya topluluğun (dost ve düşman devlet adamları, terör örgütü liderleri gibi) medikal bilgileri çerçevesinde, hastalıklarını, zayıf yönlerini, psikolojisini tespit ederek izlenecek politikalara ve stratejilere de yön verir (Bengidal, 2009, s. 28). Buna dayanarak medikal istihbaratın biyografik istihbarat ile iç içe olduğu söylenebilir.

Biyografik istihbarat, bir ülkenin politik, ekonomik, kültürel ve askeri yönden toplumun yaşamında mevcut olan veya potansiyel önem taşıyan bireyleriyle olduğu kadar, şüpheli ve gizli ilişkiler içinde olan bireylerle ilgili olarak toplanan özel ve kamusal nitelik taşıyan bilgileri de içerir. Stratejik istihbarat açısından da ayrı bir öneme sahiptir (Özdağ, 2011, s. 117).

Biyografik istihbarat, özellikle liderlere yönelik yapılmaktadır. Biyografik istihbaratın asıl amacı, liderlerin güçlü ve zayıf yönlerinin tespit edilmesidir. Bu uzun bir çalışmayı gerektirir ve lider hayatta olduğu sürece bu çalışma devam etmektedir. Bu sırada hedefteki kişinin medikal özelliklerini değerlendirmek amacıyla medikal istihbarat devreye girer. Bu amaçla farklı kaynaklardan elde ettiği bilgilerin detaylı analizini yapar ve karar alan kişilerin yeni politikalar üretmelerine yardımcı olur.
Medikal istihbaratın yabancı ülke liderlerinin sağlığı hakkında topladığı bilgiler, o ülkede var olan rejimin devamlılığı ile ilgili yapılan genel değerlendirmeye katkı sağlamaktadır. Bu değerlendirme ile ilgili ülkede olası hükümet değişiklikleri önceden tahmin edilebilmekte ve buna uygun politikalar geliştirilebilmektedir.
Örneğin Mossad'ın Hafız Esad'ın idrarını ele geçirerek analize tabi tutup, hangi ilaçları aldığını tespit etmesi, kullandığı ilaçlardan çıkarım yaparak ne kadar ömrünün kaldığını kestirmesi ve kalan ömründe Golan Tepeleri konusunda ne yapacağını öngörmeye çalışması (Özdağ, 2011, s. 121) medikal istihbarat faaliyetlerinin önemini ortaya koymaktadır.
1973'ten itibaren kanser hastası olan İran Şahı Muhammed Rıza Pehlevi'nin Fransız doktorlar tarafından tedavi edilmesi, hastalığının gizlenmesi ve ABD tarafından kanser olduğunun öğrenilememesi için gerekli önlemlerin alınması, ABD'de en önemli dış politika krizlerinden birine neden olmuştur (Mcdermott, 2007, s. 496-497).

ABD'de uzaktan medikal tanı işlemini yapan kurumların olduğu ve bazı devlet ve terör liderleri üzerinde bu tip çalışmalar yaptıkları bizzat ABD yetkilileri tarafından belgelerle açıklanmıştır. Bu tanılamaları yapan kuruluşlardan biri de ABD Merkezi İstihbarat Teşkilatı (Central Intelligence Agency) CIA içerisinde ye alan Medikal ve Psikiyatrik Analiz Merkezi (Medical and Psychiatric Analysis Center) MPAC'dir. Bu kurumun, ülke liderlerini ve terör örgütü mensuplarını devamlı takip ederek fotoğraf, video görüntüleri, ses kayıtları ve el yazılarından yararlanarak fizyolojik ve psikolojik sağlık durumlarını analiz ettikleri, hatta hükümet değişikliği olup olmayacağını saptayabilecekleri basında yer almıştır (Laçinok, 2017, s. 40). Aynı haberde MPAC'nin bir araya getirdiği kişilerden oluşan grubun - doktor, salgın hastalık uzmanları, psikiyatr, psikolog, sosyolog ve antropologlardan oluşur - bir yılda iki defa akademisyenlerin de katıldığı toplantıları düzenlemektedirler.

Bütün istihbarat yöntemlerinin ortak özelliği bilgilerin güvenilir, kullanılabilir ve objektif olması ve aynı zamanda da doğru zamanlamayla kullanılmasıdır. Bu durum uzaktan medikal teşhis için de geçerlidir. Medikal istihbaratta çalışan görevliler bilgileri doğrudan kabul etmez, farklı kaynakları inceler bilgileri eleştiri süzgecinden geçirerek doğruya ulaşmaya çalışır. Hükümetler tarafından yapılan açıklamalar - yanıltma amacı taşıyabileceğinden dolayı - en az güvenilen kaynaklardandır. Örneğin, Sovyet devlet adamı olan Leonid Brejnev'in 1973 yılına kadar bazı kaynakların yaptığı haberlere göre felç ya da kanser olduğu için bir göz kapağının düştüğü, bir kolunun hareket kabiliyetinin azaldığı iddia edilmiştir. Fotoğrafları incelenince durumun çok farklı olduğu tespit edilmiştir. Brejnev'in konuşma bozukluğu ve yüzündeki sarkmanın diş sorunları nedeniyle olduğu, yüzündeki asimetrinin uzun süredir var olduğu ve özellikle bir kolunun hareket kabiliyetinin azalmasının felç nedeniyle değil, eklemlerde oluşan bursit iltihaplanmasından olduğu ortaya çıkarılmıştır.

Medikal istihbaratın elde ettiği bilgilerin çoğu bireylerin raporlarının incelenmesiyle elde edilmektedir. Bu bilgilerin toplanmasında televizyonlar, gazeteler ve dergiler de önemli bir yere sahiptir. Liderlerin fiziksel özellikleri analiz edilerek medikal çıkarımlar yapılabilir. Geniş bel çevresi, tütün ve alkol kullanımı, yetersiz fiziksel aktivite ve beslenme kronik hastalıklar için majör risk faktörleri olarak değerlendirilebilir (Kılıç, 2011, s. 738).

Liderlerin sağlığı konusunda önemli bir ipucu oluşturan bir diğer husus da görüntülerinin - türü fark etmeksizin - sürekli olarak incelenmesidir. İnsanın duruşu, fiziksel durumu hakkında bir tespit yapılmasını sağlayabilir. Fransız Cumhurbaşkanı Georges Pompidou'nun 1973'de farklı siyah beyaz fotoğraflarının incelenmesi sonucu kanser olduğunun medikal istihbarat görevlileri tarafından tespit edilmesi bu duruma örnek oluşturmaktadır (Maxfield,1979, s. 491).

Hareketli videolardan da kişinin topallama, tekleme gibi hareketlerinin ortaya çıkarılmasında yararlanılır. 2004'te Küba lideri Fidel Castro'nun bir törende yere düşmesi, MPAC medikal analistleri tarafından çok yönlü olarak araştırılmıştır. Kalp krizi, baş dönmesi, inme gibi birçok hastalık üzerinde değerlendirme yapmışlardır.

Ses analizi yöntemi ise geçmiş yaşamında felç geçirmiş olan fakat günümüzde belirti göstermeyen hastaların tespit edilmesinde kullanılır. Seste değişiklik miksödem (tiroid bezi hastalığı), Parkinson, ses teli tümörü, kalbin sol kulakçığının genişlemesi,

multiple skleroz (MS) ve solunum hastalıklarında oluşabilir. El yazısı analizi önemlidir, yazının gittikçe küçülmesi Parkinson hastalığının en önemli belirtilerindendir (Bengidal, 2009, s. 31).

Biyolojik sıvılardan ve materyallerden alınan örnekler de önemli bir yöntem haline gelmiştir. 1959'da, Beyaz Saray'ın misafir odasının kanalizasyon tesisatından Sovyet devlet adamı Nikita Kruşçev'in idrar örneğinin ele geçirildiği, Saddam Hüseyin'in de saç kılının ABD tarafından kendilerinde olduğu ve DNA karşılaştırması için kullanılacağı açıklanmıştır (Cumhuriyet, 2021).

Medikal istihbarata karşı koyabilmek, bir zorunluluk haline gelmiştir. ABD Başkanı'nın 2009 yılında Türkiye'ye yaptığı ziyaretinde tuvalet ihtiyacını ABD'den getirilen çelik tankta giderdiği ve gaitasının da ABD'ye taşınarak asitle yok edildiği haberleri basında yer bulmuştur (Atasoy, Hürriyet, Erişim Tarihi: 29.12.2021).

Fransa Cumhurbaşkanı Emmanuel Macron'un, 2022 yılında Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin'le görüşmesi öncesinde Kremlin'in Rus Covid-19 testi yaptırması talebini, Moskova yönetiminin DNA'sını ele geçirmesini önlemek amacıyla reddettiği basına yansımıştır (Euronews, 2022, Erişim Tarihi:27.02.2022)

4.12. Medikal İstihbaratın Saldırı Maksatlı Kullanımı

Medikal istihbaratın, savunma amaçlı devletlerin güvenliğini sağlamakta kullanıldığı gibi, hedef topluluğun veya kişilerin sağlığına zarar vermek, kişileri ve toplumu endişeye sevk etmek, istenilen bazı ortamlara zemin hazırlamak, kişilerin medikal bilgilerini siyasi ve suikast amaçlı kullanmak hatta rejimlere müdahale etmek gibi kötü niyetli amaçlar için de kullanıldığı iddia edilmektedir.

Bengidal, medikal istihbarat tanımında belirttiği gibi, medikal istihbaratı kullanarak hedef ülkelerin geleceğine dair politikaların nasıl belirlendiğine, neler yapıldığına ve yapılabileceğine ilişkin görüşlerini şu şekilde açıklamaktadır:

> *'İyi bir medikal analist, sadece sağlık ve hastalık konularında değil; kişinin psikolojik durumu, müzakere tarzı, sinirlendiğinde aldığı yanlış kararlar gibi özellikleri de belirleyerek hedef kişinin yanlış davranış ve tutumlara yönlendirilmesini sağlayabilir. Bu şekilde kontrol altında tutulabilecek ülke liderleri ile kontrolü zor hatta imkânsız olanlar saptanarak ileride rejim değişikliklerinde hangi liderin destekleneceği ve yapılacak manipülasyonlar tespit edilir… Genetik araştırmalar, kişisel bazda da olmak üzere esas olarak topluluklar ve toplumlar üzerinde yapılacak medikal istihbarat çalışmalarının ana kaynağıdır…*

Bir kişinin gen haritası çıkarılarak onun hangi hastalıklara yakalanma konusunda zayıf olduğu saptanabilir. Ayrıca kişinin aile bağları ve ciddiyeti araştırılabilir. Tespit edilen zayıflıklar kişiye, topluluğa veya topluma özel bazı silahların geliştirilmesine ve bu konuda operasyon yapılabilmesine zemin hazırlar. Ayrıca liderlerin ortalama yaşam süreleri göz önüne alınarak kimin desteklenmesi gerektiğine karar verilir. CIA, eğer Şah Rıza Pehlevi'nin kanser olduğunu bilseydi izleyecekleri politikaların daha farklı olacağını açıklamıştır'. (Bengidal, 2009, s. 29):

Bazı kaynaklara göre, hedefe saldırıda bulunmadan önce hedefin gücünün zayıflatılması gerektiği; askeri bir saldırıdan önce halk sağlığını zayıflatmanın toplumda panik ve kaos oluşturacağı hatta ülke liderlerinin hakkında toplanan her türlü sağlık bilgileri ve verilerinin gerektiğinde bir 'doğal suikast' amacıyla kullanılabileceği, ilaçların toksik dozları, patojenler ve diğer ölüme yol açıcı maddeler kullanarak 'medikal suikast' için devreye girebileceği ifade edilmektedir ('Özal'ı MOSSAD veya CIA öldürdü', Haber Türk, Erişim Tarihi: 02.01.2021).

Medikal suikaste örnek olarak, 2004'de 'turuncu zehir' olarak anılan 'dioksin' ile zehirlenen Ukrayna devlet adamı Viktor Yuşçenko, Polonyum 210 radyoaktif madde ile öldürülen Rusya eski istihbarat görevlisi Aleksander Litvinenko, (Atasoy, Hürriyet, Erişim Tarihi: 25.01.2021), 1960′da sünizit tedavisi için doktoru tarafından 'sülfirik asit'in burun damlası içinde verilmesi ile zehirlenme teşebbüsüne maruz kalan Ürdün Kralı Hüseyin bin Talal ve AIDS virüsü ve çeşitli öldürücü zehirler bulaştırılmış kaktüs dikenleri ile suikast düzenlenen ABD Başkanı Bill Clinton (Milliyet, Erişim Tarihi: 25.01.2021) gibi örnekler mevcuttur.

Medikal istihbarat çalışmaları ile devlet liderlerinin sağlık durumları hakkında kesin bilgiye sahip olmak; liderin desteklenmesi gibi ciddi konularda çok önemli istihbarat sağlayabilmektedir. Bu durum devletlerin izleyecekleri politikaları belirlemekte erken uyarı oluşturmaktadır. Ağır hasta ve sağlık durumu kötü olan liderler, sağlıklı karar almakta zorlanırlar ve bu durum özellikle belirli rejimlerde istikrarsızlaşmaya neden olmaktadır. Bu nedenle bazı devletlerin ülke liderlerinin medikal özelliklerini ve zayıflıklarını öğrenmek için sağlık bilgilerini elde etmeye çalıştıkları, bunu başaramazsa fotoğraf ve video görüntüleri ile uzaktan teşhis etmeye çalıştıkları bilinmektedir (Maxfield, 1979, s. 496).

Siber saldırılar düzenlenerek hedef ülkenin sağlık bilgileri ele geçirilebilir. Özellikle devlet adamlarının sağlık bilgileri ve diğer ülke vatandaşlarının tüm sağlık verileri bilgisayar ortamından alınabilir. Çünkü ulusal olmayan bilgi işlem sistemlerinin kullanılması, tam anlamıyla bir gizlilik koruması sağlamayacaktır. Üretici firmaların her zaman sistemi kendi isteklerine de cevap verebilecek şekilde tasarlayacakları ve sadece kendilerinin bildiği donanım ve yazılım açıkları bırakabilmelerinin mümkün olduğu değerlendirilmelidir. Örneğin, özellikle sağlık sektöründe kullanılan medikal malzeme ile yazıcının veya fotokopi makinesinin, her yaptığı işlemi belleğine kaydetmesi ve bunları üretici firma ve dolayısıyla rakip devlete aktarabilmesi ihtimali düşünülmelidir. Türkiye'de bir başbakanın sağlık verilerinin başka bir siyasetçi tarafından yakından izlendiği ve elde edildiği basında yer almıştır (Özkök, 2016, Hürriyet, Erişim Tarihi: 03.01.2022).

Bazı önemli kişilere ilaçlar verilerek, uygun olmayan görüntülerinin kayda alınıp şantaj amaçlı olarak kullanıldığı ve terör eylemlerinde ve özellikle de intihar saldırılarında bu tip ilaçların kullanıldığı bilinmektedir.

Bilimsel ve teknolojik çalışmalar, insan sağlığının yararına kullanılabileceği gibi zararına da kullanılabilir. Örneğin; Amerikalı bilim adamları, 40 milyon insanın ölümüne neden olan İspanyol Gribini (H1N1) canlandırdıklarını ve bu çalışmanın günümüzde görülen kuş gribi (H5N1) tehdidinin önlenmesi ve anlaşılması için bir fırsat olduğunu açıklamışlardır. Kimilerine göre ise bu, teröristlerin ya da kötü niyetlilerin elinde dünyayı biyolojik savaşların eşiğine getirebilecek bir risk olarak değerlendirilmiştir (Babacan, 2020, s. 2-3).

Genetik mühendisliği çalışmaları ile hedefe odaklı yeni virüsler oluşturulabileceği, bazı ajanların kuluçka sürelerinin günlerden saatlere indirilebileceği ve böylece hedefin daha hızlı bir biçimde güçsüz bırakılabileceği açıklanmaktadır. Bioregülatör maddeler de biyolojik silah olarak kullanılabilmektedir. Bio-regülatörler insan vücudunda bulunan, vücut ısısını, hormon salınımını, ruh halini, bilinci, uyku ve duyguları düzenleyen özel bir protein çeşididir. Bu düzenleyici hormonun miktarındaki az bir değişiklikle; korku, acı, yorgunluk hissi, halüsinasyon görme ve depresyon gibi olumsuzluklar yaşanabilmektedir. Bu tür çalışmaların terör amaçlı kullanılması ihtimali her geçen gün artmaktadır (Barnaby, 2003, s. 172-173).

Bazı bilimsel çalışmalar politik amaçlı olarak kullanılabilmektedir. Örneğin, Güney Afrika tarafından AIDS hastalığı için 'virodene' isimli ilaç geliştirilmiş, ilacın ucuz

ve etkili olduğu iddia edilerek piyasaya sürülmüş ama daha sonra yapılan testlerde ilacın ana maddesinin yüksek oranda zehirli endüstriyel çözücü madde olduğu ortaya çıkmış ve bilimsel topluluk tarafından reddedilmiştir (Kaufman, 2001, s. 9; Virodene, 2021).

Genetik çalışmalar ile hayvanların ölümüne veya göç etmesine yol açabilecek manipülasyonlar yapılabileceğini açıklayan Bengidal, bazı göçmen kuşlarının belli ülkelere göçünü engellemek veya belli bir ülkeye göç etmesini sağlamak için çalışmalar yapıldığını belirtmektedir (Bengidal, 2009, s. 30).

Medikal İstihbarat konusunda üniversitelerin, özel kuruluşların, kamu kurum ve kuruluşlarının ortaklaşa çalışması ve bu konuda gerekli alt yapıların hazırlanması önem arz etmektedir. Olası tehditlerin önceden fark edilebilmesi ve buna bağlı önleyici stratejilerin oluşturabilmesi için ilaç şirketleri, gıda şirketleri, taşımacılık şirkletleri vb. özel kuruluş ve devlet kurumları arasında ki koordinasyon da proaktik yaklaşım açısından çok önemlidir.

SONUÇ

Ulusal güvenliğe yönelik tehditlerin giderilmesinde Medikal İstihbarat önemli ve işlevsel midir? Ülkelerin askeri gücünün engelleyemediği tehlikeler var mıdır ve bu tehlikelerin önlenmesinde medikal istihbaratın rolü nedir? Bu çalışmada bu sorulara yanıt aranmıştır. Soğuk Savaş dönemiyle birlikte değişen güvenlik algısının ana sebebi 'tehdit' unsurlarının da çeşitlenerek artmasıydı. Ulusal güvenliği tehdit eden her yeni 'tehlike' anlayışı beraberinde yeni bir 'güvenlik' ihtiyacı da doğurmuştur. Geçmişte klasik güvenlik anlayışı içinde devletlerin sınırlarına yönelik tehlikeler ve tehditler genellikle askeri bir niteliğe sahip olduğundan, sınır güvenliği öncelikli olarak değerlendirilmiş ve askeri güç önem kazanmıştır. Oysa günümüzde bazı tehditlerin askeri tehditlerden daha fazla yıkıcı sonuçlar doğurabileceğine şahit olmaktayız.

Tehditlerin nereden, kimden ve nasıl geleceğini anlayabilmek için istihbarat faaliyetlerine ihtiyaç duyulmaktadır. Bu nedenle ulusal güvenliğin tesis edilebilmesi için öncelikle mutlaka güçlü bir istihbarat ağı kurulmalıdır.
Globalleşmenin kaçınılmaz bir etkisi olarak uluslararası düzeyde tehlikelerden de söz etmek mümkündür. Bu kapsamda 'Medikal İstihbarat'ın fonksiyonunun, bir ülkede yaşayan bütün canlıların sağlığını ve varlığını olumsuz etkileyecek, buna bağlı olarak ekonomik, politik ve sosyal hayatta güvenlik karmaşası yaratacak tüm potansiyel tehditlerin, önceden belirlenmesi için çalışmalar yapmak, engelleyici veya hafifletici önlemlerin alınmasını sağlamaktır' sonucuna ulaşmaktayız.

Günümüzde daha önce hiç görülmeyen hastalıkların ortaya çıkması ve/veya daha önce önemini yitirmiş hastalıkların tekrar önem kazanmaları tamamen tesadüf olarak değerlendirilmemelidir. Bu sebeple medikal tehditlerin bazılarının kişi, topluluk hatta devletler tarafından bilerek veya bilmeyerek oluşturulduğu düşünülmeli ve medikal tehditlerin asimetrik olarak kullanılmaya müsait olduğu kesinlikle unutulmamalıdır. Örneğin, insanların savunma mekanizmasını zayıflatan bilinen ve bilinmeyen mikropların biyolojik silah olarak kullanılması büyük bir tahribata yol açacaktır. Bu nedenle medikal tehditlerin kasıtlı veya hata ile bir silah gibi kullanılmalarının engellenmesi ve önlemler alınmasını sağlayacak güvenlik sistemlerinin geliştirilmesi

değerlendirilmektedir. Bunun için medikal istihbarat kurumlarının ivedi olarak hayata geçirilmeleri gereklidir.

Medikal tehditler, ülke vatandaşlarının refahını zayıflatmakta ve ekonomik olarak ulusal güvenliği tehlikeye atmaktadırlar. Bu tehditler ulusal sınırları da rahatça geçmektedirler. Tarihe bakıldığında çocuk felci, tüberküloz ve AIDS gibi uluslararası salgın hastalıkların bilinen herhangi bir savaş veya terör eylemi gibi büyük ölçekte insan hayatını yok ettiği görülecektir. Ayrıca bu sorunlar sağlık sistemleri üzerine yük bindirerek, ekonomik ve sosyal olarak zor kazanılmış gelişmeleri sarsmakta ve demokrasinin yeni yerleşmeye başladığı ülkelerde rejimin başarısız olmasına katkıda bulunmaktadırlar. Salgın hastalıkların tedavisi için gerekli olan ilaç ve aşı gibi medikal malzeme ihtiyacı dışa bağımlılığı artırmaktadır. Bu nedenle; bilimsel ve teknolojik araştırmalara önem verilmeli, aşı ve ilaç gibi medikal malzeme üretimi millileştirilmelidir.

Küresel iklim değişikliği, hava kirliliği, endüstriyel atıklar, ekolojik bozulmalar gibi çevresel tehditlere ve kitle imha silahına bağlı olarak çeşitli sağlık sorunları, doğrudan veya dolaylı olarak insan sağlığını etkilemektedir. Bu tür çevresel tehditlerin önlenmesi için çevre koruma ve KİS'nın kullanımı ile ilgili uluslararası antlaşmalar desteklenmeli ve nükleer çalışmalar çok iyi etüd edilerek, çevre ve sağlık tehdidi oluşturmayacak şekilde; bu konuda uzman kişilerce değerlendirilmelidir.

Görevin yapılacağı ortama yönelik bilgiler toplanması, kişisel ve çevresel koruyucu sağlık önlemlerin alınması ve gerektiğinde yüksek riskli bölgelere personelin gönderilmemesi açısından önem arz etmektedir. Bu bilgiler; konuşlanma öncesi doğru hazırlık yapılmasına (ilaç ve aşılama gibi) ve görev esnasında meydana gelebilecek hastalık ve yaralanmalara müdahalede kolaylık sağlayacaktır. Tüm bu nedenlerden dolayı; silahlı kuvvetlerin görev öncesinde, esnasında ve sonrasında medikal tehdit değerlendirmesini yapabilecek medikal istihbarat çalışmalarının hayata geçirilmeleri gerekmektedir.

Görüldüğü gibi, medikal tehditler devletlerin güvenliğini ve insanların sağlığını olumsuz etkilemektedirler. Medikal tehditlerin saptanması ve önlemler alınması için

medikal istihbarat sitemlerinin olması gerekmektedir. Medikal istihbarat ile devletlerin; askeri ve sivil medikal yeteneklerini, görülebilecek bulaşıcı hastalıkları, sağlığı etkileyebilecek çevresel tehlikeleri ve biyolojik ve biyo-teknolojik bilimsel seviyeleri hakkında tahminler, değerlendirmeler ve sonucunda veri tabanı oluşturulup sağlık riskleri ve medikal kapasiteleri değerlendirilmektedir.

Sağlıkla ilgili konularda ulusal ve uluslararası düzeyde doğru politikalar üretebilmek ve uygulayabilmek için; ulusal güvenliğe yönelen medikal tehditlerin ve bunların kaynaklarını iyi algılayabilmek gerekmektedir. Bu doğrultuda medikal tehditlerin zararları ve avantajlı tarafları gerçekçi olarak öngörülmeli, doğru analiz edilebilmeli ve uygun vasıtalar ile karşı konulmalıdır. Bu bağlamda medikal istihbaratın stratejik seviyede kullanılmasının etkili olacağı değerlendirilmektedir.

Dünyada görülen salgın hastalıkların; vaka sayısındaki hızlı artışı, ilaçlara karşı dayanıklı olması veya tedavisinin bulunmayışı, uluslararası yayılmasının kolay olması, kitlesel zayiata yol açma potansiyelinin yüksekliği ve asimetrik kullanıma uygunluğu ile gelecekte de ulusal güvenliği tehdit etmeye devam edeceği öngörülmektedir. Bu nedenle; virüslerin biyolojik silah olarak kullanılma ihtimalleri göz ardı edilmemeli, bu tip çalışma içinde olan toplulukların tespiti ve karşı önlemlerin alınabilmesi için çalışmaların yapılması gereklidir. Biyolojik silahlara karşı geliştirilebilecek en önemli stratejinin; tehditlere karşı aşı üretmek ve mevcut silahları bilmek olduğu unutulmamalıdır. Devletlerin niyetlerinin öğrenilmesi için; medikal uyarıcılardan değerlendirme yapabilecek medikal istihbarat verilerinin dikkate alınması ve onlara karşı savunma stratejisi oluşturulması, laboratuvar kurup salgın hastalıklara karşı hazırlıklı bulunmasına devletlerin ihtiyacı olduğu öngörülmektedir.

Devlet kademesindeki önemli kişilerin ve ülke vatandaşlarının sağlık bilgilerinin yabancı devletlerin eline geçmemesi için, kamu hizmeti ağları ile internet arasında bağlantı olmamasına dikkat edilmelidir. Uluslararası sağlıkla ilgili bilgi alışverişinde istihbarata karşı koyma bağlamında gizliliğe dikkat edilmesi ve önlemler alınması gerekmektedir. Ulusal olmayan bilgi işlem sistemlerinin kullanılmasıyla, tam anlamıyla, bir gizlilik koruması sağlanamayacağı, üretici firmaların her zaman

sistemi kendi isteklerine de cevap verebilecek şekilde tasarlayacakları ve sadece kendilerinin bildiği donanım ve yazılım açıkları bırakabilmelerinin mümkün olduğu göz ardı edilmemelidir. Devlet adamlarının muayene, teşhis ve tedavileri kendi ülkesindeki tıp adamları tarafından yapılmalıdır.

Veriler ışığında öyle anlaşılıyor ki; tehlikelere karşı önceden tedbir almak, insanların sağlığını korumak ve ulusal güvenliği sağlamak için medikal tehditlerin saptanmasında ve tedbir alınmasında, ulusal ve uluslararası düzeyde uygun politikalar üretilmesinde ve yürütülmesinde, güvenlik ortamının şekillenmesinde medikal istihbarata olan ihtiyaç artmıştır. Devletlerin silahlı gücünün yanında medikal tehdit değerlendirmesini yapacak yeni oluşumlara, kurumlara ve uzman kadrosuna ihtiyaç vardır. Var olan oluşumların, kurumların ve uzmanların kapasitesini güçlendirecek çalışmalar içine girilmesi, tehditlerin önceden saptanabilmesi ve uygun, yeterli, güvenli önlemlerin alınabilmesi için oldukça önem arz etmektedir. Hala etkisi altında olduğumuz Covid-19 pandemisinin başlamasıyla birlikte alınan önlemlerin, yaşadığımız sürece gelinirken ne kadar yetersiz, yanlış olduğu anlaşılmaktadır. Tüm tedbirlere rağmen virüs yayılma hızının yeterli ölçüde azaltılamaması, yine alınan bir kısım yasaklama önlemlerinin etkilerinin tarım, sanayi, turizm vb. sektörlerde ağır hissedilmesi, bunlar neticesinde dünya üretiminin azalmasıyla stokların tükenmeye başlaması ve beraberinde karşılaşılan ağır enflasyon bilançoları, Ulrich Beck'in Risk Toplumu kuramında belirttiği gibi, 'Risklerin Öngörülemez' olduğu gerçeğini ortaya çıkarmıştır. Medikal İstihbarat çalışmalarının geliştirilmesi, öngörülemez olan risklerin yıkıcı etkilerini hafifletmeye yardımcı olacaktır.

Tüm bu bilgiler ışığında anlamaktayız ki yeni güvenlik anlayışının ortaya çıkması ve gelişmesiyle önemi anlaşılan Medikal İstihbaratın 'Ulusal Güvenlik' üzerinde doğrudan etkiye sahiptir.

KAYNAKÇA

Acara, A. (2006). Türkiye'de Kalıcı Organik Kirletici Maddelere (Pop's). İlişkin Stockholm Sözleşmesi İçin Taslak Ulusal Uygulama Planı, Http://Www.Kimyasallar.Cevreorman.Gov.Tr/Docs/Projeler/Pops/Nıp_Tr.Pdf adresinden erişildi.

Afıo Weekly Intelligence Notes, Doctor-Sleuths Gather Medical İntelligence To Diagnose World Leaders, Http://Www.Afio.Com/Sections/Wins/2006/2006-31.Html#Nuclearthreat adresinden erişildi.

Aka, H. B. (2007). Küresel Güvenlik Bağlamında Sağlık, *Stratejik Araştırmalar Dergisi*, Sayı:11

Akça, M. ve Durgut H (2004). Küreselleşen Dünya ve Türk Kimliği, İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları.

Akkan, T. (2006). *21.Yüzyılda Uluslararası Sistemde Değişen Güvenlik Algısı ve Anlayışı İçerisinde Asimetrik Tehditlerin Yer ve Yapısının Analizi*, (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Saren, Harp Akademileri Komutanlığı.

Aktan, S (2020). Tarihteki en ölümcül salgın hastalıklar nasıl ortaya çıktı ve nasıl sona erdi? https://tr.euronews.com/2020/05/12/tarihteki-en-olumcul-salginlar-hangileriydi-neden-olustular-ve-nasil-sona-erdiler adresinden erişildi.

Akyol, T. (2013). *Rumeli'ye Elveda 100. Yılında Balkan Bozgunu,* Doğa Kitap, İstanbul.

Arı, T. (2006). *Uluslararası İlişkiler Teorileri,* İstanbul: Alfa Yayınları

Arısüt, H. (2011). Kapsama Alanı Genişleyen Bir Trend: Asimetrik Tehdit, Http://Www.21yyte.Org/Tr/Arastirma/Milli-Guvenlik-Ve-Dis-Politika-

Arastirmalari- Merkezi/2011/06/01/6199/Kapsama-Alani-Genisleyen-Bir-Trend-Asimetrik- Tehdit#_Ftnref1 adresinden erişildi.

'Arı Ölümleri Kıtlığın Habercisi', Star, https://www.star.com.tr/guncel/ari-olumleri-kitligin-habercisi-haber-838188/ adresinden erişildi.

Armed Forces İnternational, Future Force Warrior System, Http://Www.Armedforces-İnt.Com/Projects/Future_Force_Warrior_System.Html adresinden erişildi.

Arslan, M. O. (2006). *Küresel Kamu Malı Olarak Sağlık ve Kuş Gribinin Türkiye Ekonomisine Etkileri,* Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir (Doktora Tezi).

Atasoy, S. (2009). Herkesin Hatırası Kıymetli Kimi Alır Götürür, Kimi Burnuna Çeker', *Hürriyet*, Http://Www.Hurriyet.Com.Tr/Yazarlar/11414437.Asp, 4.

Atay, H. Vd. (2012). *İklim Değişikliğinin Sağlık Üzerine Etkileri.* Ankara: Orman ve Su İşleri Bakanlığı Meteoroloji Genel Müdürlüğü.

Aydın, N. 'Medikal Silahlar ve Türkiye', Https://Www.Boyabatgazetesi.Com/?Subaction=Showfull&İd=1344208406& Archiv E=&Start_From=&Ucat=13& adresinden erişildi.

Aydın, M. (2005). *Küresel Politika'da Orta Asya*, Ankara: Nobel Basımevi; (Öztürk Orhan, Akt.) *Asimetrik 'tehdit' kavramının İncelenmesi ve Bu Tehditlerin Önlenmesinde Kolluğa Düşen Görevler*, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi). Savunma Bilimleri Enstitüsü, Kara Harp Okulu, Ankara, 2006.

Aydınlı, E. 2003. 'Küreselleşme ve Güvenlik: Teorik Yaklaşımlar', *Avrasya Dosyası Dergisi*, 9(2).

Aydoğan, B. ve Aydın, H (2011). *Güç Kavramı, Kamu Diplomasisi ve Güvenlik Raporu*, İstanbul: Ekopolitik Uluslararası İlişkiler Masası Yayınları, 'The

World Health Report 2003‘, Http://Who.İnt/Whr/2003/En/Whr03_En.Pdf adresinden erişildi.

Ayhan, U. (2008), *Metropol Alanlarda Kamu Güvenliği*, Kripto Kitaplar, Ankara

Babacan, N. (2020, Ağustos 22). *Covid-19 biyolojik silah mı*? https://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/nuray-babacan/covid-19-biyolojik-bir-silah-mi-tibbi-istihbarat-birimi-olusturulmali-41593038 adresinden erişildi.

Babayiğit, M.Al. Vd. (2011). Halk Sağlığı Uzmanlık Eğitiminde Çevre Sağlığı Eğitimi: Kavramsal Çerçeve. *Koruyucu Hekimlik Bülteni*. 10(6).

Baldwın, D. A. (Yaz 2003). ’Güvenlik’ kavramı (Ç. Şahin, Çev.). *Avrasya Dosyası-Güvenlik Bilimleri Özel*. 9(2).

Barnaby, W. (2003). *Virüs Saldırıyor, Biyolojik ve Kimyasal Savaşa Doğru*, İstanbul: Timaş Yayınları.

Baylis, J. ‘*Uluslararası İlişkilerde ’Güvenlik’ kavramı*‘, (Burcu Yavuz, Çev.)., Uluslararası İlişkiler, Yaz 2008, Cilt 5, Sayı 18.

Beck, U. (1992), *Risk Society: Towards a New Modernity*, Sage Publications, London

Beck, U. (1999), *Siyasallığın İcadı*, (Çev: Nihat Ülner), İletişim Yayınları, İstanbul

Beaglehole,, R. Vd., *Temel Epidemiyoloji,* (Nazan Bilgen, Çev.). Bursa: Nobel & Güneş Tıp Kitapevi, (1998).

Bengidal, M. S. (Mart 2009). Medikal İstihbaratla Dünya Yönetilir. *Popüler Bilim Dergisi*. 181(16).

Beşe, E ve Seren, M. (2011). Stratejik İstihbarat Olgusunun Teorik Çerçevesi, Unsurları ve Terörle Mücadele Politikaları Açısından Rolü ve Önemi, *Polis Bilimleri Dergisi.* Cilt:13 (3).

Bilgin, P. (2010). Güvenlik Çalışmalarında Yeni Açılımlar: Yeni Güvenlik Çalışmaları. *Stratejik Araştırma ve Etüt Merkezi*. 8(14).

Birdişli, F. (Yıl: 2011/2). 'Ulusal Güvenlik' kavramının Tarihsel Ve Düşünsel Temelleri. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 31

'Bond Filmlerine Yaraşır Bir Suikast', Hürriyet, https://www.hurriyet.com.tr/bond-filmlerine-yarasir-bir-suikast-5585126 adresinden erişildi.

Booth, K. *Güvenlik ve Özgürleş (Tir).Me*, (Çiğdem Şahin, Çev.). Avrasya Dosyası-Güvenlik Bilimleri Özel, Yaz 2003, Cilt: 9, Sayı: 2.

Born, H. *Güvenlik Sektörünün Parlamenter Gözetimi, İlkeler, Mekanizmalar ve Uygulamalar*, (Esra Ortakan Kaliber ve Alper Kaliber, Çev.). *Parlamenterler İçin El Kitabı No.5*, Cenevre: Paf-Dcaf Yayını, 2003.

Buzan, B. (1983). *People, States and Fear*, Wheatsheaf Books Ltd, S. 3-9, http://www.didierbigo.com/students/readings/ıps2011/3/peoplestatesand_feara n_agenda_for_ınternational_security_studies_in_the_post_cold_w ar_era ecpr_classics_.pdf adresinden erişildi.

Büyükanıt, Y. (2003). *Küreselleşme ve Uluslararası Güvenlik Sempozyumu Açış Konuşması*, Ankara: Sarem.

Cebeci, M. (2007). *Tehdit Algılamasında Yapısal ve Konjonktürel Nitelikler/İthal Tehditler, Türkiye'ye Yönelik Dış Kaynaklı Risk ve Tehditler Sempozyum Bildirileri,* İstanbul: Harp Akademileri Basımevi.

Chandler, R.W. ve Backschıes J. R (2004). *Savaşın Yeni Yüzü, Kitle İmha Silahları ve Amerika'nın Okyanus Aşırı Askeri Stratejisinin Yeniden Hayata Döndürülmesi,* İstanbul: Akasya Yayınevi.

Chen, L. C. *Health As A Human Security Priority For The 21st Century*, https://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.176.681&rep=rep1&type=pdf adresinden erişildi.

Clemente, J. D. (June 2005). The Fate Of An Orphan: The Hawley Board And The Debates Over The Postwar Organization Of Medical Intelligence. *Intelligence And National Security*. 20(2).

Clemente, J. D. (2013, Sonbahar/Kış). *Guide to The Study of İntelligence Medical İntelligence*, The İntelligencer, 20(2)., 73-78

Çakmak H (2003). *Avrupa Güvenliği*, Ankara: Akçağ Kitabevi.

Çelik, S. Vd (2008). Küresel İklim Değişikliği ve İnsan Sağlığına Etkileri, https://www.mgm.gov.tr/FILES/genel/saglik/iklimdegisikligi/kureseliklimdegisikligietkileri.pdf adresinden erişildi.

Çetin, M (2007). *Afganistan Uluslararası Güvenlik Ve Yardım Kuvveti Deneyimleri Işığında, Tsk'nin Uluslararası Barış Harekatına Yönelik Sağlık Hizmet Desteği Modelinin Oluşturulması,* (Yayımlanmış Doktora Tezi). Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Gülhane Askeri Tıp Fakültesi, Ankara.

Çetinkaya, Ş. *Güvenlik Algılaması ve Uluslararası İlişkiler Teorilerinin Güvenliğe Bakış Açıları,* https://docplayer.biz.tr/5396209-Guvenlik-algilamasi-ve-uluslararasi-iliskiler-teorilerinin-guvenlige-bakis-acilari-seref-cetinkaya.html adresinden erişildi.

Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Resmi İnternet Sayfası, Kimyasallar Yönetimi, http://cygm.csb.gov.tr/kimyasallar-yonetimi-i-538 adresinden erişildi.

Çınar, B. (1997), *Devlet Güvenliği, İstihbarat ve Terör,* Sam Yayınları, Ankara

Çınkı, M. (2004). *Rant Lordları*, Ankara: Ümit Yayıncılık; (Sait Yılmaz, Akt.). *21.Yüzyılda Güvenlik ve İstihbarat*, İstanbul: Milenyum Yayınları, 2007.

Çiftçi, H. Vd. (2008). *Solunum Sistemi Hastalıkları Ve Beslenme Tedavisi*, Ankara : Sağlık Bakanlığı Yayınları.

Dağ, A. E. (2004). *Uluslararası İlişkiler ve Diplomasi Sözlüğü,* İstanbul: Anka Yayınları.

Dağlar, O. (2008). *War, Epidemics And Medicine İn The Late Ottoman Empire (1912- 1918*)., Netherlands : Sota Yayınları.

Damien, K. (2010, Mart-Nisan). *Medical Intelligence Relies On Teamwork*, Pathfinder, 8(2)., Http://Www.Scribd.Com/Doc/127400221/2-2010-Mar-Apr?Secret_Password=1tz18ubq7jzqnzr1472v adresinden erişildi.

Davutoğlu, A. (2002). *Küresel Bunalım,* İstanbul: Küre.

Dedeoğlu, B. (2003). *Uluslararası Güvenlik Ve Strateji*, İstanbul : Derin Yayınları.

Demir, Ö. ve Acar, M. (2002). *Sosyal Bilimler Sözlüğü,* Ankara : Vadi Yayınları.

Demirel, E. (2004). *Teşkilat-ı Mahsusadan Günümüze Gizli Servisler*, İstanbul: Iq Kültür Sanat Yayıncılık.

Diamond, J. *Tüfek, Mikrop ve Çelik*, (Ülker İnce, Çev.). Ankara: Tübitak, 2002.

Doğan, M. (2001). *Büyük Türkçe Sözlük*, Ankara: Vadi Yayınları.

Dökmen, Ü. (2003). *İletişim Çalışmaları Ve Empati*, İstanbul: Sistem Yayınları.

Emeklier, B. (2011). Thomas Hobbes Ve John Locke'un Güvenlik Anlayışlarının Karşılaştırmalı Bir Analizi. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*. 7(13).

Engdahl, F. W (2009). *Ölüm Tohumları Kalıtımın Değiştirilmesinin Arkasındaki Karanlık Oyunlar*, (Özgün Şulekoğlu, Çev.). İstanbul: Bilim + Gönül Yayınları.

Erdoğan, İ. (Yaz 2013). Küreselleşme Olgusu Bağlamında Yeni Güvenlik Algısı. *Gazi Akademik Bakış*. 6(12).

Erdurmaz, A. S. (2003). *Orta Doğu'daki Kitle İmha Silahları, Silahların Kontrolü Ve Türkiye*, Ankara: Ümit Yayıncılık.

Ergül, N. (2012). *Yeni Güvenlik Anlayışı Kapsamında Birleşmiş Milletler'in Rolü Ve Uygulamaları, Teoriler Işığında Güvenlik, Savaş, Barış ve Çatışma Çözümleri*, İstanbul: Bilgesam Yayınları.

Erhan, Ç. (2001). Abd'nin Ulusal Güvenlik Anlayışı. *Ankara Üniversitesi Sbf Dergisi*. 56(4).

Erkan, Y. A. (2005). *Dünyanın Durumu,* Ankara: Tema Vakfı Yayınları.

Fauci, A. S. (2006). *2005 Robert H. Ebert Memorial Lecture Emerging And Re-Emerging Infectious Diseases: The Perpetual Challenge*, https://www.milbank.org/publications/2005-robert-h-ebert-memorial-lecture-emerging-and-re-emerging-infectious-diseases-the-perpetual-challenge/ adresinden erişildi.

Gannon, J. C. (2000, Ocak). *The Global Infectious Disease Threat And Its Implications For The United States,* https://www.dni.gov/files/documents/infectiousdiseases_2000.pdf adresinden erişildi.

Girgin, K. (2003). Uluslararası İlişkiler: *Modern İstihbarat Ve Türkiye,* İstanbul: Adam Yayınları.

Görsel Büyük Genel Kültür Ansiklopedisi (1987). *Görsel Yayıncılık*. 14.

Günter, B. H. (Yaz 2008). Güvenliğin Yeniden Kavramsallaştırılması: Barış, Güvenlik, Kalkınma Ve Çevre Kavramsal Dörtlüsü (Z. Arkan, Çev.). *Uluslararası İlişkiler*. 5 (18).

Gürsoy, B. (2005). *Soğuk Savaştan Günümüze Asimetrik Tehdit*, İstanbul: Iq Kültür Sanat Yayıncılık.

Ho, M. (2001). *Genetik Mühendisliği Rüya Mı Kabus Mu?,* (Emral Çakmak, Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Hürriyet, *Ana Britannica Ansiklopedisi* (1998). 14.

Hürriyet, Ana Britannica, (1994). *Ana Yayıncılık*. 29.

İnsan Genom Projesinin Faydaları ve Zararları, https://insangenomprojesi.tr.gg/Genom-Projesinin-Faydalar%26%23305%3B-ve-Zararlar%26%23305%3B.htm adresinden erişildi.

İstanbulluoğlu, H. (2010). Koruyucu Hekimlik Açısından Çok Uluslu Harekâtlarda Sağlık Hizmeti Desteği. *Gülhane Tıp Dergisi*, 52.

İşyar, Ö. G. (2008). Günümüzde Uluslararası Güvenlik Stratejileri: Kavramsal Çerçeve Ve Uygulama. *Gazi Akademik Bakış*. 2,(3).

İzci, R. (1998). *Uluslararası Güvenlik ve Çevre*, (Faruk Sönmezoğlu, Ed.)., *Uluslararası Politikada Yeni Alanlar Yeni Bakışlar*, İstanbul: Der Yayınları.

Joint Medical İntelligence Committee‘, https://en.wikipedia.org/wiki/National_Center_for_Medical_Intelligence adresinden erişildi.

Jovi, J. (1998). *Games, Threats And Traties: Understanding Commitments İn International Relations*, Pinter, London; (Gürsoy Barış, Akt.). *Soğuk Savaştan Günümüze Asimetrik Tehdit*, İstanbul: Iq Kültür Sanat Yayıncılık, 2005.

Kadıoğlu, M. (2007). *Küresel İklim Değişimi Ve Türkiye*, İstanbul: Güncel Yayıncılık.

Kahn, D. (2002). İstihbaratın Tarihsel Teorisi. *Avrasya Dosyası-İstihbarat Özel Sayısı*. 2(8).

Kale, M. Vd. (2008). Gıdalar Ve Biyoterörizm, Erzurum: Türkiye 10. Gıda Kongresi.

Kamerun'da Sıtma Salgını: 800 Ölü‘, Yeni Şafak, https://www.yenisafak.com/hayat/kamerunda-sitma-salgini-800-olu-577735 adresinden erişildi.

Karabekir, K. (1998). *Gizli Harp İstihbarat*, İstanbul: Kamer Yayınları.

Karabulut, B. (2009). *Küreselleşme Sürecinde Güvenliği Yeniden Düşünmek*, (Yayımlanmış Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Karacasulu, Z. N. (2011). *Bölgesel Güvenlik Analizi Afganistan*, İstanbul: Beta Yayınları.

Karakaya, E. (2008). *Küresel Isınma Ve Kyoto Protokolü*, İstanbul: Bağlam Yayıncılık.

Kasım, K. (2006). 11 Eylül Sürecinde Kafkasya'da Güvenlik Politikaları. *Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları Dergisi*. 1.

Kaufman, D. C. (2001). *Medical İntelligence: A Theater Engagement Tool*, Pennsylvania: U.S. Army War College.

Kaya, T. (2007). *Küresel Isınma Etkileri Ve Önlemleri*, İstanbul: Ferman Yayınları.

Kılıç, M. (2011). Kronik Hastalıkların Önlenmesinde Davranışsal Risk Faktörlerinin Önemi. *Koruyucu Hekimlik Bülteni*. 10(6).

Kılıç, S. (Yıl: 2006). Biyolojik Silahlar Ve Biyoterörizm. T*ürk Hijyen Ve Deneysel Biyoloji Dergisi.* 63(1,2,3).

Köksal, F. (2007). *Risk Ve 'tehdit' kavramında Yeni Paradigmalar İle Asimetrik Tehdit Analizi', Türkiye'ye Yönelik Dış Kaynaklı Risk Ve Tehditler Sempozyum Bildirileri*, İstanbul: Harp Akademileri Basımevi.

Köksal, S. *Epidemiyoloji*, Cerrahpaşa Tıp Fakültesi İnternet Sayfası http://www.ctf.edu.tr/halk/epidemiyoloji%20tan%c4%b1m%20temel%20bilgiler.pdf adresinden erişildi.

Küçükşahin, A. (2006). Güvenlik Bağlamında, Risk Ve Tehdit Kavramları Arasındaki Farklar Nelerdir Ve Nasıl Belirlenmelidir?. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*. 2(4).

Küçükşahin, A. ve Akkan, T. (2007). Değişen Güvenlik Algılamaları Işığında Tehdit ve Asimetrik Tehdit', *Güvenlik Stratejileri Dergisi*. 3(5).

Küreselleşme Döneminin Tehditleriyle Mücadele (2003). *Stradigma*, 5.

Lemons, K. (2002). *Mission Analysis With Hss Planning*. Nato, Ajp-4.10 Allied A Support Doctrine, U.S. Army.

Lıljedahl, B. Vd. (2009). Medical And Environmental Intelligence İn Peace Operations and Crisis Management. *Enviromental Considerations For Building Peace, Ann Livingstone (Ed.)., Canada, The Pearson Papers.*12.

Lilibridge, S. R. and Brennan R. J (2004). *Pucbic Health Perspectives Related To Technological Disasters And Terrorism', Textbooks Of Military Medicine; Military Preventive Medicine Mobilization And Deployment*, London.

Maxfield, M. Vd. (1979). Remote Medical Diagnosis. *Studies İn İntelligence, Central İntelligence Agency*. 23(1).

Mcdermott, R. (2007). The Use And Abuse Of Medical Intelligence. *Intelligence And National Security*. 22(4).

Medical Enviromental Disease İntelligence and Countermeasure (2002, Nisan).; (Çetin Mehmet, Akt.). *Afganistan Uluslararası Güvenlik ve Yardım Kuvveti Deneyimleri Işığında, Tsk'nin Uluslararası Barış Harekatına Yönelik Sağlık Hizmet Desteği Modelinin Oluşturulması*, (Yayımlanmış Doktora Tezi). Ankara: Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Gülhane Askeri Tıp Fakültesi, 2007.

Midilli, K. (2009). Yeni Tanımlanan Ve Küresel Tehdit Oluşturabilecek İnfeksiyonlar. *Ankem Dergisi.* 23 (2).

Milli Güvenlik Akademisi, (2003). *İstihbarat Desteğinin Milli Güvenliğin Şekillenmesindeki Rolü.* Ankara.

Mossad'dan Esat'a İdrar Tahlili, Http://Webarsiv.Hurriyet.Com.Tr/2000/01/10/170813.Asp adresinden erişildi (2021, Kasım 05).

Clinton'a AİDS'li kaktüs suikasti, (1998) https://www.milliyet.com.tr/dunya/clintona-aidsli-kaktus-suikasti-5351958 adresinden erişildi. (2022, Şubat 16).

Durkalec, J. (2018). *Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Antlaşması Elli Yaşında: Bir Orta Yaş Krizi,* https://www.nato.int/docu/review/tr/articles/2018/06/29/nuekleer-silahlarin-yayilmasini-oenleme-antlasmasi-elli-yasinda-bir-orta-yas-krizi/index.html adresinden erişildi. (2022, Temmuz 13)

Nıkıforuk, A. (2013). *Mahşerin Dördüncü Atlısı: Salgın Ve Bulaşıcı Hastalıklar Tarihi (*S. Erkanlı, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.

'Obama'ya Zehirli Mektup', https://www.dw.com/tr/obamaya-zehirli-mektup/a-16753293 adresinden erişildi.

Oğuzlu, T. (2007). Dünya Düzenleri ve Güvenlik: Ulus-Devlet Güvenlik Anlayışı Aşılıyor mu?. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*. 3(6).

Orkunoğlu, I. F. (Aralık, 2009). Domuz Gribi Ekonomisinin Türkiye'ye Maliyeti. *Mevzuat Dergisi.*

12(144). Http://Www.Mevzuatdergisi.Com/2009/12a/02.Htm adresinden erişildi.

Öymen, O. (2000). *Geleceği Yakalamak*, İstanbul: Remzi Kitabevi.

'Özal'ı Mossad veya Cıa Öldürdü', Haber Türk, https://www.haberturk.com/dunya/haber/798493-ozali-mossad-veya-cia-oldurdu adresinden erişildi.

Özcan, A. B. (2004). *Uluslararası Güvenlik Sorunları ve Abd'nin Güvenlik Stratejileri*, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi). Konya: Sosyal Bilimler Enstitüsü, Selçuk Üniversitesi.

Özdağ, Ü. (2011). *İstihbarat Teorisi*, Ankara: Kripto Yayınları.

Özdemir, H. (2005). Salgın Hastalıklardan Ölümler 1914-1918, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Özer, M. (2010). Gata Askeri Sağlık Hizmetleri Ders Notları. Ankara.

Özkaya, Ö. (2002). *Cia Belgeleriyle Zihin Kontrol Operasyonları.* İstanbul: Iq Yayınları.

Öztürk, O. (2006). *Asimetrik Tehdit Kavramının İncelenmesi ve Bu Tehditlerin Önlenmesinde Kolluğa Düşen Görevler,* (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Savunma Bilimleri Enstitüsü, Kara Harp Okulu.

Özkök, E. (1999). *Ecevit'in Kan Tahlili*, https://www.hurriyet.com.tr/ertugrul-ozkok-ecevitin-kan-tahlili-39070996 adresinden erişildi. (2021, Kasım 02)

Özmaya, S. (2010), *Kamu Güvenliği Alanında Kriz Yönetimi*, Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muğla (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)

Pınar, A. (2010). Biyolojik Silah Olarak Mikroorganizmalar. *Hacettepe Tıp Dergisi.* 41(2).

Rothschıld, E. (1995). *What İs Security*, Boston: Daedalus. 125(3); (Hakan Uğurlu, Akt.), *Küreselleşme ve Ulusal Güvenlik (1990 Sonrası),* Ankara: Kara Harp Okulu, Savunma Bilimleri Enstitüsü, 2005.

Sandıklı, A. (2011). *Uluslararası Güvenlik Yaklaşımlarındaki Değişim, https://www.tuicakademi.org/uluslararasi-guvenlik-yaklasimlarindaki-degisim/ adresinden erişildi. (2021, Aralık 23)*

Sandıklı, A. ve Emeklier, B. (2011). 21. Yüzyılda Yeni Güvenlik Anlayışları ve Yaklaşımları Uluslararası Balkan Kongresi. Kocaeli.

Sandıklı, A. ve Emeklier, B. (2012). *Güvenlik Yaklaşımlarında Değişim ve Dönüşüm, Teoriler Işığında Güvenlik, Savaş, Barış Ve Çatışma Çözümleri.* Bilgesam Yayınları.

Saraçoğlu, N. (2010). *Küresel İklim Değişimi, Biyoenerji ve Enerji Ormancılığı.* Ankara: Efil Yayınevi.

Seren, M. (2017). *Stratejik İstihbarat ve Ulusal Güvenlik.* Ankara: Orion Kitabevi.

Seren, M. (2020). *Medikal İstihbaratın Yükselişi, Covid-19 Sonrası Küresel Sistem: Eski Sorunlar Yeni Trendler.* Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Stratejik Araştırmalar Merkezi.

Sezigen, S. (2009). *Sağlık Kurumlarında Kitlesel Nb (Kbrn). Yaralanmalarına Yönelik Davranış Modelinin Oluşturulması*, (Yayımlanmış Doktora Tezi). Ankara: Gata Sağlık Bilimler Enstitüsü, Bilim Dalı Başkanlığı.

Sönmezoğlu, F. Ve Bayır, Ö. E (2012). *Çevre Sorunlarına İlişkin Uluslararası Rejimler.* İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi.

Spence, C. (2007). *Küresel Isınma*, (S. Gönen ve S. Ağar, Çev.). İstanbul: Pegasus Yayınları.

Stratejik Araştırma ve Etüt Merkezi (2002). *Güvenlik Boyutunda Küreselleşmenin Siyasi, Ekonomik, Sosyal, Hukuki ve Askeri Yansımaları Ve Türkiye Sempozyum Sonuçları*. Ankara: Gnkur. Atase Bşk.Lığı Yayınları.

Sualp, I. (2001). *İnsan Sağlığı Üzerinde Etkisi Olan Kimyasalların Kaynakları*, (Yayımlanmış Bitirme Tezi) Ege Üniversitesi, İzmir: Toplum Halk Sağlığı Ana Bilim Dalı.

Şenel, M. ve Şenel, T (1997). *İstihbarat ve Genel Güvenlik Konularımı.* Ankara: Emniyet Genel Müdürlüğü Yayınları.

Şimşek, E. (2004). *Türkiye'de İstihbaratçılık Ve Mit.* İstanbul: Kum Saati Yayınları.

T.C. Sağlık Bakanlığı (2011). Zoonotik Hastalıklar Hizmet İçi Eğitim Modülü. Ankara.

Tabak, F. *Cinsel Yolla Bulaşan Hastalıklar*, https://www.drfehmitabak.com/tr/cinsel-yolla-bulasan-hastaliklar-cybh-a adresinden erişildi.

Tekbaş, Ö. F. (2010). *Çevre Sağlığı.* Ankara: Gata Basımevi.

Tekbaş, Ö. F. Vd. (2005). *Küresel Isınma, İklim Değişikliği ve Sağlık Etkileri.* Ankara.

Tılısbık, N. ve Akbal, Ö (2006). *İstihbarat ve Türkiye.* Konya: Nüve Kültür Merkezi Yayınları.

Tuna, G. (2003). *Küresel, Ekonomik, Ekolojik ve Sosyal Tehditler: Yeni Güvenlik.* İstanbul: Nobel Yayınları.

Türk Dil Kurumu (2021). *Türkçe Sözlük.* Ankara.

Türkeş, M. (2008). *İklim Değişikliği ve Küresel Isınma Olgusu: Bilimsel Değerlendirme*, *Küresel Isınma ve Kyoto Protokolü*, (Etem Karakaya Ed.)., İstanbul: Bağlam Yayıncılık.

Tzu, S. (2008). *Savaş Sanatı (*Adil Demir, Çev.). İstanbul: Kastaş Yayınları.

U.S. Army (2000). *Fm 21-10/Mcrp 4-11.1d Field Hygiene and Sanitation.* Washington Dc.

U.S. Army (2002). *Fm 4-02.7 Health Service Support İn A Nuclear, Biological, And Chemical Environment*, Washington Dc.

U.S. Army (1989). *Fm 8-10-8 Medical Intelligence İn A Theater of Operations.* Washington Dc.

Uğurlu, H. (2005). *Küreselleşme ve Ulusal Güvenlik (1990 Sonrası).,* (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Kara Harp Okulu, Savunma Bilimleri Enstitüsü,

Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika (2006). Istanbul: Alfa Yayınları.

Uzman, R. (2007). *Küresel Isınma ve İklim Değişikliği İnsanlığı Bekleyen Büyük Felaket mi?*, İstanbul: Bilge Kültür Sanat.

Ünsal, Ş. (Kasım-Aralık 2013). Milli Güvenliğimizin Milletlerarası Ve Küresel Boyutları. T*ürk Dünyası Araştırmaları Dergisi*. 35(105, 207).

Valantın, J.-M (2006). *Küresel Stratejinin Üç Aktörü: Hollywood, Pentagon ve Washington (*Ö.F. Turan, Çev.). İstanbul: Babıâli Kültür Yayıncılığı.

Velicangil, S. (1973). *Koruyucu Hekimlik ve Halk Sağlığı.* İstanbul: İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Yayınları.

Walt, S. M. (Yaz 2003). Güvenlik Çalışmalarının Rönesansı. (B. Gürsoy ve B.S. Ağır, Çev.). *Avrasya Dosyası, Güvenlik Bilimleri Özel*. 9(2).

WHO, https://covid19.who.int/ adresinden erişildi. (2022, Temmuz 02)

World Meters, *Covid-19 Coronavirus Pandemic*, https://www.worldometers.info/coronavirus/#countries adresinden erişildi. (2021, Kasım 13)

Yakın, A. (1969). *İstihbarat, Casusluk Ve Casuslukla Mücadele*, Ankara: Dışişleri Akademisi Yayınları; (Tılısbık Niyazi Ve Akbal Özdemir, Akt.). *İstihbarat ve Türkiye*, Konya: Nüve Kültür Merkezi Yayınları, 2006.

Yarman, T. (2011). *Geçmişte Ve Bugün Nükleer Enerji Tartışması.* İstanbul: Okan Üniversitesi Yayınları.

Yenen, O. Ş. (2012). *Küreselleşme ve Enfeksiyon Hastalıkları*, İzmir: Klinik Toplantısı, https://www.klimik.org.tr/wp-content/uploads/2012/11/K%C3%BCreselle%C5%9Fme-ve-Enfeksiyon-Hastal%C4%B1klar%C4%B1-Prof.-Dr.-Osman-%C5%9Eadi-YENEN-18.10.2012-%C4%B0zmir.pdf adresinden erişildi.

Yılmaz, A. (2004). İ*kinci Küreselleşme Dalgası.* Ankara: Vadi Yayınları.

Yılmaz, S. (2007). *' Güçsüz Güç, Türkiye'ye Yönelik Dış Kaynaklı Risk Ve Tehditler Sempozyum Bildirileri.* İstanbul: Harp Akademileri Basımevi.

Yılmaz, S. (2007). *21.Yüzyılda Güvenlik ve İstihbarat*, İstanbul: Milenyum Yayınları.

Youth, H. (2003). *Kuşların Yokoluşunu İzlemek*, *Dünyanın Durumu*, (Şehnaz Tahir Gürçağlar, Çev.). İstanbul: Worlwatch Enstitüsü, Tema Vakfı, 2003.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

ORCİD	0000-0001-6683-492X
Adı Soyadı	Abdurrahim ÖKSÜZ
Doğum Yeri	Çankırı
Doğum Tarihi	24.10.1990

Eğitim Bilgileri

Üniversite	Kırklareli Üniversitesi
Fakülte	Lüleburgaz Meslek Yüksek Okulu
Bölüm	İnsan Kaynakları Yönetimi
Mezuniyet Derecesi	3.83/4.0

Üniversite	Çankırı Karatekin Üniversitesi
Fakülte	İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Bölüm	Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi
Mezuniyet Derecesi	3.07/4.0

Yüksek Lisans	Çankırı Karatekin Üniversitesi
Fakülte	Sosyal Bilimler Enstitüsü
Bölüm	Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi
Mezuniyet Derecesi	

İletişim Bilgileri

Adres	
e-mail	abdurrahimoksuz@outlook.com